

ZRÍNYI MIKLÓS NEMZETVÉDELMI EGYETEM

Izsa Jenő ezredes:

**A BIZTONSÁGI TISZTEK SZAKIRÁNYÚ KÉPZÉSÉNEK
CÉLRENDSZERÉT MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK ELEMZÉSE**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Dr. Harai Dénes ezredes,
a hadtudomány kandidátusa,
egyetemi tanár

Budapest, 2003.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	3
A tudományos probléma megfogalmazása.....	4
Az értekezés célkitűzései és a kutatási feladatok	8
1. A SZAKIRÁNYÚ KÉPZÉS DIDAKTIKAI ALAPJAI ÉS SZERVEZETI RENDSZERE.....	11
1.1. A téma oktatásméleti alapjai.....	11
1.2. Andragógiai alapok, a felnőttképzés helyzete és jövője.....	27
1.3. A szakirányú képzés szervezeti rendszere.....	34
<i>Következtetések.....</i>	<i>46</i>
2. A BIZTONSÁGI TISZTEKKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT ÁLTALÁNOS ÉS SPECIÁLIS KÖVETELMÉNYEK	47
2. 1. Az ország biztonságát és a védelmi szféra helyzetét befolyásoló körülmények, tényezők.....	50
2. 2. A különleges közszolgálati konzekvenciái.....	58
2.3. A hivatásos állományal, a tisztekkel szembeni általános követelmények.....	60
2.4. A nemzetbiztonsági szakmai tevékenység tartalma, jellemzői.....	72
2.5. A szakmai tevékenység jövője	88
<i>Következtetések.....</i>	<i>93</i>
3. A SZAKMAI KOMPETENCIA TARTALMA ÉS FEJLESZTÉSÉNEK PEDAGÓGIAI LEHETŐSÉGEI.....	91
3.1. A kompetencia, mint a képzés célja	97
3.2. A speciális (szakmai) kompetencia	109
3.3. A szakmai kompetencia kialakításának és fejlesztésének pedagógiai feladatai.....	128
<i>Összegzett következtetések.....</i>	<i>135</i>
<i>Tudományos eredmények.....</i>	<i>140</i>
<i>Javaslatok, ajánlások</i>	<i>141</i>
<i>Az értekezés felhasználhatósága.....</i>	<i>143</i>
<i>Az értekezés témakörében megjelent publikációk.....</i>	<i>144</i>
<i>IRODALOMJEGYZÉK:.....</i>	<i>146</i>
<i>MELLÉKLETEK:</i>	<i>149</i>

BEVEZETÉS

Országunk és hadseregünk immár több mint egy évtizede az átalakulás periódusát éli. Az elmúlt években nyilvánvalóvá vált, hogy biztonsági környezetünk mennyire megváltozott. A rendszerváltozás, a közvetlen geopolitikai környezet rohamos átalakulása, dinamikus változásai, a Balkán-félsziget háborús állapota, elhúzódó konfliktusai, és nem utolsósorban hazánk NATO-tagsága új megvilágításba helyezte az ország biztonságának átfogó és részletkérdéseit. Mivel a biztonság alapvető nemzeti érték, létfontosságú nemzeti érdek, ezért nincs más lehetőség, mint az új körülmények között, az új kihívásokra adekvát válaszokat adni, röviden szólva: változtatni, fejlődni, korszerűsíteni.

A haderő reformja, a többször meghirdetett, megkezdett, leállított, felülvizsgált és újraindított hosszú távú fejlesztési projekt - a politikai akarat teljesülése esetén - a 2010-zel kezdődő évtized közepére modern, ütőképes hadsereget eredményezhet. A haza védelmére való tényleges képességek megteremtése, a szövetségi rendszeren belüli bármilyen szerepvállalás a hadsereg teljes újjáépítését feltételezi. A jövőbeni lehetséges katonai feladatok, tehát a tradicionális és az új küldetés teljesítése a haderő cselekvési repertoárjának szélesedését eredményezik. A hatékony működés érdekében hazánkban is végbemegy az önkéntes hadseregre való áttérés. Ehhez - több más feltétel mellett - elengedhetetlen a fejlesztés követelményeinek pontos meghatározása, a célok világos megfogalmazása, a végrehajtást befolyásoló tényezők, körülmények számbavétele.

A bekövetkező változások nem hagyják érintetlenül a védelmi szféra egyetlen elemét sem. *A jövő magyar hadserege felépítésének, a nemzeti és a szövetségi funkciók ellátásának alapvető feltétele a hazájának és hivatásának elkötelezett, művelt, megfelelő szakmai kompetenciával, motivációval és társadalmi megbecsüléssel rendelkező tiszti állomány.*

A Katonai Biztonsági Hivatal személyi állománya szakirányú felkészítésének fejlesztése ehhez a folyamathoz: a kor színvonalán álló, képességalapú hadsereg megteremtésének programjához szervesen kapcsolódik. *A hatékony nemzetbiztonsági szakmai tevékenység döntő feltétele a szakmailag magas szinten képzett tiszti állomány. A speciális képzési-továbbképzési feladatok hatékony megszervezésének és végrehajtásának alapját a pedagógiai célok pontos meghatározása képezi.*

A jövő szempontjából döntő jelentőséggel bír a gyakorlatban megvalósítható pedagógiai célkitűzések elméleti oldalról történő, tudományos igényű megalapozása.

A tudományos probléma megfogalmazása

Az oktatási folyamat célrendszerének meghatározása tradicionálisan a pedagógia elméletének egyik központi kérdése, mivel a célok vezérfonalul szolgálnak a pedagógiai gyakorlat számára. A célok és a belőlük fakadó követelmények alapozzák meg az oktatás tartalmát, stratégiáját, módszereit, eszközeit, szervezeti és tárgyi feltételeit, kereteit.

A célok meghatározásakor összetett, többszemponútú elemzésre van szükség, mivel az aktuális helyzet mellett a jövőképet, valamint számos különböző hatású, nem kizárólag pedagógiai tényezőt, érdeket kell artikulálni, egyeztetni és érvényesíteni.

A neveléstudományban a célrendszert illetően több elméleti irányzat, koncepció és praxis ismert. Ezek áttekintése és komparatív elemzése alapján levonható az a következtetés, hogy *az oktatás-képzés központi kérdése, lényege az egyén felkészítése a munkamegosztásból adódó társadalmi funkció ellátására, a személyiség különböző összetevőinek fejlesztése útján.*

Az oktatás tudatos, tervszerű tevékenység, amelyben a tanítás és a tanulás komplex folyamata zajlik, amelynek során a pedagógus és a tanuló (hallgató) egyaránt célokat tűz ki maga elé, és ezek elérésére törekszik.

A tudás felértékelődése és a modernizáció kihívásai következményeként az utóbbi évtizedben az oktatási-képzési folyamat kimenetére, a hallgatók (a tanulók) tényleges teljesítményeire, a mérhető eredményekre és a kevésbé mérhető kvalitásokra tevődött át a hangsúly. A kimeneti szabályozásra épülő oktatási rendszerben a különböző kompetenciák (képessegek) megszerzésére és a személyiségfejlesztésre vonatkozó célok kerültek előtérbe.

Az értekezés témája a biztonsági tiszték szakirányú képzésének célrendszerét meghatározó tényezők elemzése. A szakirányú képzés és továbbképzés célja, tartalma, végrehajtása minden elemében és mozzanatában magán viseli azt a specifikumot, hogy a Katonai Biztonsági Hivatal (KBH) a Magyar Köztársaság egyik nemzetbiztonsági szolgálata. A KBH a demokratikus jogállam követelményeinek megfelelően működik, és a törvényben meghatározott speciális feladatokat lát el a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség területén. *Az alaprendeltetés, a társadalmi funkció eredményes teljesítése más szakmáktól és hivatásoktól lényegesen eltérő, sajátos személyiségbeli követelményeket támaszt a személyi állománnyal szemben, és speciális szaktudást igényel.*

A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény, abból kiindulva, hogy az alaprendeltetés eredményes teljesítésének alapvető feltétele a professzionálisan felkészített, ennek eredményeként speciális szaktudást birtokló és alkalmazó személyi állomány, meghatározza, hogy a szolgálatok önálló felelősséggel gondoskodnak a hivatásos állományú munkatársak és a közalkalmazottak szakirányú képzéséről.

A pedagógiai tevékenység szakszerű irányításához és a szakirányú képzés rendszerének fejlesztéséhez nélkülözhetetlen az, hogy egzakt, világos ismereteink legyenek az oktatási, képzési folyamat egészére, valamint elemeire befolyást gyakorló tényezőkről.

Azt gondolom, hogy - éppen a szakmai tevékenység lényegi jellemzőiből, a társadalmi funkció egyediségéből adódóan - a szakmai kompetencia tartalmának minél pontosabb feltárása, minél részletesebb elemekre bontása és szintetizálása nem kívülről és felülről, hanem főként és elsősorban azoktól várható el, akik maguk tevékeny részesei, alakítói, vezetői a szakmai munka praxisának, valamint az elméleti és gyakorlati fejlesztésnek.

Éppen ezért készítettem interjúkat a Katonai Biztonsági Hivatalnál szolgálatot teljesítő vezetőkkel és beosztott tisztekkel. (6. számú melléklet) A témát tekintve illetékesnek, kompetensnek tartom őket, ezért azt kértem, hogy kérdéseimmel kapcsolatban fejtsék ki véleményüket, gondolataikat. A szakmai közvélemény reprezentánsainak álláspontját az értekezés egyes fejezeteiben részletesen bemutatom, interpretálok és hasznosítom.

Az értekezés kiinduló hipotézise, hogy a szolgálat specifikumai, a szakmai tevékenység sajátos, lényegi jellemzői valamint a szakirányú felkészítés (a képzés és a továbbképzés) célja és tartalma között szoros, determináló kapcsolat van, azaz a szakirányú felkészítés az adott speciális nemzetbiztonsági beosztás/munkakör eredményes ellátásához szükséges szakmai kompetencia elsajátítására irányul.

Második *hipotézis*, hogy a speciális szakmai kompetencia összetett jellegű, ebből következik, hogy a szakirányú felkészítés egy-egy fázisában nem az egészre, a kompetencia totalitására irányul a figyelem, hanem bizonyos prioritásokra, a célrendszer egészéből kiemelt elemekre. Az egyes képzési - továbbképzési szinteken, formákban meghatározandó célok mindig konkrétak, az adott munkakör vagy szakirány igényei, követelményei alapján a szaktudásnak csak meghatározott részeit tartalmazzák. Az

értekezés harmadik részében a szakmai kompetencia tartalmával, kialakításának és fejlesztésének pedagógiai feladataival ebben a felfogásban foglalkozom.

Az értekezés harmadik *hipotézise*, hogy a szakirányú felkészítés céljának meghatározása szükségessé teszi, hogy a nemzetbiztonsági tevékenységekre aktuálisan és a jövőben hatást gyakorló tényezőket, folyamatokat, körülményeket a szakmai munka és a pedagógia nézőpontjából elemezzük. A szakmai képzés-továbbképzés célrendszerének kialakításában döntő jelentőséggel bírnak:

- a) Egyik oldalról a világban zajló változások, az ország jövőbeni fejlődése, a társadalmi viszonyok alakulása, a biztonságpolitikai környezet változásai. Ez a szint a távolabbi környezetet jelenti, a horizontot, a makro-szintű folyamatokat.
- b) Másik oldalról - a közbülső szinten - a hadügyi szféra, benne kiemelten a hadsereg jövője, a reálisan várható fejlődés, a feladatrendszer átalakulása, továbbá ezekből következően a tisztekkel szemben támasztott jövőbeni elvárások és a követelmények. Ez a szint a szakmai tevékenység közege, terepe.
- c) Harmadik oldalról pedig a nemzetbiztonsági szakmai tevékenység jellemzői, a szolgálat jövőbeni feladatai, a biztonsági tisztekkel szembeni speciális követelmények, valamint a szakmai tevékenység eredményes végzésének alapfeltételeként szükséges speciális (szakmai) kompetencia tartalma és kialakításának, fejlesztésének pedagógiai (andragógiai) lehetőségei. Ezek a közvetlenül ható tényezők a mikrokörnyezetből adódnak.

Mivel a szakirányú felkészítés jövőbeni célját a társadalom jövőjének, a hadsereg jövőjének és a nemzetbiztonsági szakma jövőjének alakulása és követelményei határozzák meg, ezért az eddigi követő jellegű célkitűzések helyébe a perspektíva jellegű célmeghatározásnak kell lépni.

Az értekezés választott témájának aktualitását az adja, hogy a katonai felsőoktatás és szakképzés, továbbá az előmeneteli rendszerhez szorosan kapcsolódó továbbképzési rendszer teljes megújítása elkezdődött. A Katonai Biztonsági Hivatal személyi állománya szakirányú felkészítésének fejlesztése ehhez a folyamathoz szervesen kapcsolódik. A speciális oktatási-nevelési feladatok hatékony megszervezésének és végrehajtásának alapját a pedagógiai célok pontos meghatározása képezi.

Az értekezés célkitűzései és a kutatási feladatok

Az értekezés célja:

- a) feltárni és definiálni a szakirányú felkészítés pedagógiai célrendszerét meghatározó és befolyásoló tényezőket, különös tekintettel a biztonsági tiszttel szemben támasztott speciális követelményekre;
- b) feltárni a szakmai tevékenységek jövőbeni fejlődési tendenciáit;
- c) meghatározni (egy változatban) a szakmai kompetencia összetevőit, rétegeit;
- d) kidolgozni a szakirányú felkészítés átfogó rendszerében az egyes képzési szintek és formák sajátos céljait és tartalmi irányultságait.

A célok teljesítése érdekében megoldandó *kutatási feladatok* és azok végrehajtásában alkalmazandó *módszerek*:

- a) a témához kapcsolódó alapvető szakirodalmi források és dokumentumok feltárása, tanulmányozása, különös figyelemmel a pedagógiai célrendszert, a közvetítendő értékrendszert és műveltség tartalmat középpontba állító általános neveléstudományi, andragógiai, katonapedagógiai és hadtudományi kutatási eredményekre,
- b) a biztonsági tisztekkel szemben támasztott általános és speciális követelmények forrásainak kritikai elemzése, a követelmények értelmezése,
- c) a biztonsági tisztek szakirányú felkészítésének célrendszerére hatást gyakorló tényezők számbavétele, elemzése, belső összefüggéseinek feltárása,
- d) a személyiség egzisztenciális kompetencia-modellje adaptációjának elvégzése,
- e) az általános és a speciális kompetenciák közötti viszony, kapcsolatrendszer feltárása, illusztrálása,
- f) nyílt kérdéses interjúkkal információk gyűjtése, elemzése, szintetizálása a speciális szakmai kompetencia elemeinek, rétegeinek, belső kapcsolatainak kimunkálása, továbbá a szakma jövőképeinek feltárása érdekében,
- g) a jövő kihívásai, a modernizáció társadalmi és hadseregbeli prognózisai, dokumentumok elemzése alapján következtetések levonása és javaslatok megfogalmazása a szakirányú felkészítés pedagógiai célrendszerének differenciált felépítésére.

Az értekezés választott témájának szaktudományos és irodalmi forrásai rendelkezésre állnak. Mind a hazai, mind a külföldi neveléstudományi szakirodalom egyik állandóan kutatott kérdése a célrendszer és a tananyag kiválasztás szempontjainak teoretikus és praktikus elemzése. Az elméleti alapok birtokában lehetőség van a gyakorlat kritikai elemzésére és a korszerű követelmények érvényesítésére.

Az értekezés hasznosítása elsősorban a speciális felkészítést végző intézmények, szervezetek tanterveinek fejlesztése során látszik célszerűnek és lehetségesnek.

Az értekezés választott témája körülhatárolt, lehetővé teszi az elmélyültséget, a konkrétságot, ugyanakkor túlmutat a katonai biztonsági tisztek szakmai felkészítésének keretein.

Az értekezés kidolgozásának feltételei biztosítottak voltak. Sajátos kihívást jelentett a közeg, nevezetesen a nemzetbiztonsági tevékenység jellege, lényege, amennyiben a tudományos munkában alapvető nyilvánosság, hozzáférhetőség és kontrollálhatóság követelményét oly módon kellett érvényesíteni, hogy a szolgálat fontos szakmai érdekei intaktak maradjanak. Ezért az értekezésben némely vonatkozásban nem részletezek szakmai kérdéseket, igyekszem az egyensúlyt megtartani a bizalmas jelleg és a nyitottság között, nem hivatkozok indokolatlanul titkosságra, de a szorosán vett szakmai szempontot mindennél inkább előnyben részesítem.

A kutatás során valós nehézséget jelentett az a nyilvánvaló felismerés, hogy a világ sorsát, Európa jövőjét, de még a közvetlen környezetünk jövőbeli alakulását sem tudjuk pontosan prognosztizálni. A jól látható tendenciák mellett annyi az esetlegesség, a váratlanság, a kiszámíthatatlanság, hogy jelen informáltságunk birtokában nem csekély kockázatot jelent bármilyen biztos jövőkép felvázolása. A képzést azonban mindig a jövő, a következő évtizedek követelményei szerint (is) kell megtervezni, végrehajtani. Úgy gondolom, hogy vállalva a tévedések kockázatát, mégis elvégzendő az előretekintés, de a realitásérzéklet megőrizve azon tényezőket vesszük számba, amelyeket beláthatunk, alakulásukat meglehetősen biztonságosan kiszámíthatjuk.

Az értekezés a magyar nemzetbiztonsági területen - ismereteim szerint - gyakorlatilag *előzmény nélküli*. A külföldi tapasztalatokról vagy elméleti vonatkozásokról - érthető okok miatt - felhasználható, nyílt minősítésű szakirodalom nem állt rendelkezésre. A szakmai tapasztalatcserek, külföldi tanulmányutak hozadéka a lehető legteljesebb mértékben beépítésre került.

Az értekezés a tradícióknak megfelelő szerkezeti felépítésben készült.

A *bevezető* részben a megoldandó tudományos problémából kiindulva igazolom a téma aktualitását, jelentőségét, újszerűségét és perspektivikus hasznosíthatóságát, rögzítem a kutatási célokat, a teljesítésük érdekében megoldandó feladatokat és a kapcsolódó módszereket.

Az *első fejezet* - az értekezés elméleti megalapozása - a téma oktatásméleti alapjaival, összefüggéseivel foglalkozik. A szakirodalmi háttér alapján a felnőttképzés szempontjai szerint tisztázom a fogalmi apparátust, áttekintem az egyes nevelés- és oktatásméleti irányzatokra jellemző felfogásokat a célrendszert és a célokat meghatározó tényezőket illetően. A fejezetben elemzem és meghatározom a szakmai felkészítés célját, funkcióit, szervezeti rendszerét és sajátos jellemzőit.

A *második fejezetben* elemzem a biztonsági tisztekkel szemben támasztott követelmények forrásait. Bemutatom az ország és a védelmi szféra helyzetét, a látható fejlődési irányokat, elemzem a különleges közszolgálati viszony tartalmát, áttekintem a honvédtisztekkel szemben támasztott követelményeket. A szükséges és lehetséges részletességgel elemzem a nemzetbiztonsági szakmai tevékenység lényegi jellemzőit, tartalmi elemeit és a szakma jövőjével kapcsolatos elgondolásokat. Mindezekből következtetéseket vonok le a biztonsági tisztekkel szemben támasztott általános és speciális követelményekre abból a célból, hogy ezen követelmények aspektusából és érdekében kell a szakirányú felkészítés céljait és tartalmát meghatározni.

Az *értekezés harmadik fejezetében* ismertetem a kompetenciamodellt, mint a speciális felnőttképzési rendszerben alkalmazható szisztémát. Az interjúk és saját kutatásaim alapján rendszerbe foglalom a szakmai (speciális) kompetencia tartalmi elemeit. Meghatározom a szakmai kompetencia fejlesztésében az egyes képzési - továbbképzési formák sajátos célkitűzéseit.

Összegzett következtetések alapján rögzítem tudományos eredményeimet. Végezetül ajánlásokat, javaslatokat teszek a szakirányú felkészítés jövőbeli rendjére, fejlesztésének tartalmi és szervezeti feladataira.

1. A SZAKIRÁNYÚ KÉPZÉS DIDAKTIKAI ALAPJAI ÉS SZERVEZETI RENDSZERE

Az értekezés a Katonai Biztonsági Hivatal tisztjeinek szakirányú képzésével foglalkozik. Azt vizsgálom, hogy a speciális funkcióra, a nemzetbiztonsági szakmai tevékenységre, illetve átfogóbb értelemben a biztonsági tiszti pályára milyen célok teljesítésével történik a felkészítés, továbbá ezeknek a céloknak melyek a forrásai.

A célok kibontása és a céltételezést meghatározó, befolyásoló tényezők számbavétele, majd elemzése szükségessé teszi, hogy a relevánsnak tekintett szakirodalom feldolgozása eredményeként összefoglaljam az értekezés témájához szorosan kapcsolódó oktatáselméleti és andragógiai alapokat. Ennek megfelelően tisztázom a fogalmi apparátust, áttekintem az egyes nevelés- és oktatáselméleti irányzatokra jellemző felfogásokat a célrendszert illetően és a célokat meghatározó tényezőket. A fejezetben elemzem és összefoglalva leírom, meghatározom a szakmai felkészítés célját, funkcióit, szervezeti rendszerét és sajátos jellemzőit.

1.1. A téma oktatáselméleti alapjai

A *képzés* fogalmát illetően a neveléstudományban, a pedagógiai tevékenység mindennapjaiban, az iskolai gyakorlatban és a köztudatban több felfogás él egymás mellett. A köznapi értelmezés szerint a képzés valamely speciális foglalkozásra, szakmára, hivatásra, munkaterületre való felkészítést jelent. A katonai kiképzés fogalma a legtöbb emberben - annak ellenére, hogy közvetlen, átélt tapasztalatai többségüknek nincsenek - azonos asszociációkat kelt, bár a katonapedagógusok és a kiképzéssel hivatásszerűen foglalkozók számos tekintetben differenciálják ezt a fogalmat (pl. alapkiképzés, szakalapozó kiképzés, egyes harcok kiképzés, kötelék kiképzés stb.).

A mindennapi életben általában megkülönböztetik az ún. általános képzést és a szakképzést. Ez az értelmezés egyaránt kifejezi a képzés kettős természetét, tehát egyik oldalról az ember felkészítését társadalmi funkcióira, a társadalomba való beilleszkedésre és a társas létre, továbbá a másik oldalról a munkamegosztás adott fejlettségéből, szervezetéből adódó, vagy a személyes motiváció alapján választott egyéni létre, konkrét feladatokra, szakmára, életvitelre.

A képzés általában az intézményes, az iskolai neveléshez kapcsolódik, de számos esetben, mondhatni egyre gyakrabban találkozunk az ún. nem formális képzések széles skálájával. Ma már az állam tradicionális jelenléte és szerepvállalása mellett a szakképzés

területén, főként a felnőttoktatásban megjelentek és aktív szerepet játszanak a munka világának klasszikus szereplői. Racionális gazdasági megfontolásokból az üzleti és az üzemi lét természetes eleme a vezetők és az alkalmazottak képzése, betanítása, továbbképzése, átképzése.

A képzést - mindenekelőtt a szakképzést - tehát egyre nyilvánvalóbban és erőteljesebben konkrét célok érdekében, a humán erőforrás termelés és fejlesztés elemeként, a gazdasági célszerűségi és hatékonysági szempontok állandó szem előtt tartásával szervezik.¹

Hazánkban az utóbbi 10-15 évben a képzés piacosodását igazoló, kifejezetten erre specializálódott szervezetek létrejötte és dinamikus terjedése jól látható tendencia. Ehhez a trendhez tartozik a felsőoktatási intézmények minden eddiginél intenzívebb bekapcsolódása a felsőfokú szakképzésbe. Azt állapíthatjuk meg, hogy a tudáspiac sokszereplőssé vált, a kínálati oldal átalakult, megszűnt az állami monopolhelyzet, a normatív tanügyi igazgatás hatóköre szűkült, a valóságban létrejött a plurális képzési rendszer.

A neveléstudomány és a pedagógiai szakirodalom a képzést az oktatáshoz szorosan kötődő kategóriaként kezeli, értelmezi. Az oktatáselmélet képzésen azt a tevékenységet, folyamatot érti, amelynek során ismeretek elsajátítására, jártasságok és készségek (összefoglalóan műveletek) kialakítására kerül sor, és mindezek eredményeként fejlődnek a képességek. A képzés meghatározott ismereteket, tapasztalatokat, tehát tudást közvetít, és az egyénben olyan változásokat eredményez, amely tudást, tehát ismereteket, azok alkalmazását biztosító tevékenységi (műveleti) formákat alakít ki. Az oktatás és a képzés a legszorosabb egységben valósul meg a gyakorlati pedagógiában. Elválasztása csak bizonyos elvi síkon, elméleti meggondolásból lehetséges, de ténylegesen egyazon dolog két összetartozó oldaláról van szó. Ezért a szakirodalomban is, a köztudatban és közbeszédben is gyakran szinonimaként használják a képzés, illetve az oktatás fogalmát és ez nem okoz értelmezési problémát. Az értekezésben ezt a megoldást követem. A funkcionális felfogás szerint a képzés egyik alapvető célja a képességfejlesztés.

Az oktatás, a képzés fogalmához tudatos, tervszerű tevékenység kötődik, amely nem választható el a legátfogóbb pedagógiai kategóriától, a neveléstől. *A nevelés*

¹ Koltai Dénes: A felnőttképzés funkcióváltása. In.: Hintzen, H. és Koltai Dénes (szerk.): *A felnőttoktatás jövője – a jövő felnőttoktatása*. JPTE FEEFI – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete, Budapest, 1997. 223. - 226. oldal

fogalmának értelmezésében a szaktudomány művelői, iskolateremtő személyiségei között csak a legáltalánosabb megközelítésben és a legelvontabb síkon van nézetbeli azonosság.²

Ugyanez állapítható meg a nevelés és az oktatás viszonyának felfogása területén is. Nincs tehát egy domináns vagy kizárólagosan elfogadott elmélet. A pluralitás nyíltan megnyilvánul, a helyzet olyan, hogy egymás mellett létezik a determinista, hierarchikus viszonyt megállapító elmélet és a totalitást, harmonikus viszonyt feltételező irányzat. Vannak "harmadikutas" törekvések is, kevésbé markánsak, toleránsak. Az eltérő álláspontok illusztrálására néhány - elsősorban hazai - neveléseméleti irányzatot bemutatok:

A neveléstörténetből ismert PROHÁSZKA Lajos a múlt század harmincas évtizedében általános fogalomként, átfogó kategóriaként a nevelést jelöli meg.³ Ennek alárendelten tárgyalja a művelődést, majd ezen belül értelmezi az oktatást és a képzést. Felfogása ma is megtalálható követőinek elméleti konstrukcióiban, valamint a pedagógiai praxisban.

Ötven évvel később ZSOLNAI József úgy fogalmazza meg álláspontját, hogy „*a tanítást és a nevelést egységes, egymástól el nem különített tevékenységként kezeljük.*”⁴ Zsolnai felfogása szerint a nevelés benne foglaltatik a tanítás-tanulás átfogó értelmezésében.

NAGY Sándor a "pedagógiai realizmus" képviselőjeként mutatja be magát és azt állítja, hogy a nevelés a szélesebb kategória, így az oktatás (még tágran értelmezve is) csupán a nevelési funkciók, hatások egy részét, legjobb esetben nagyobb részét tudja lefedni, de az egészet semmiképpen.⁵

A nevelés primátusából indul ki BÁBOSIK István.⁶ A nevelés alapvető célját, a pedagógia legáltalánosabb feladatát az egyén felkészítésében látja a meghatározott, magas szintű társadalmi funkciók ellátására. Az oktatásnak, a képzésnek a nevelési célok elérését kell szolgálniuk, mivel az képezi a domináns elemet. Ebben a felfogásban egyértelmű a hierarchikus viszony, a nevelés és az oktatás különválasztása.

² Zrinszky László: *Nevelésemélet*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2002. 13. oldal

³ Prohászka Lajos: *Az oktatás elmélete*. Budapest, 1937. 41. oldal

⁴ Zsolnai József: *Egy gyakorlat közeli pedagógia*. Oktatókutató Intézet, Budapest, 1986. 139. oldal

⁵ Nagy Sándor: *Az oktatás folyamata és módszerei*. Volos Kiadó, Budapest, 1997. 27. oldal

⁶ Bábosik István: *A nevelés folyamata és módszerei*. Leopárd Könyvkiadó, Budapest, 1991. 44. oldal

Jeles oktatásméleti kutatók az oktatás és a nevelés fogalmának és gyakorlatának elválaszthatatlanságáról megállapítják, hogy:

*"az oktatásnak a tanulók személyiségfejlődését kell szolgálnia, az oktatási cél egyben nevelési cél is. Az oktatás a teljes (gyermeki) személyiségre ható folyamat, így a neveléssel egységben, egymástól el nem különítve értelmezhető csak."*⁷

Az oktatás és a nevelés viszonyának másfajta megközelítését mutatja be NAGY József. Abból indul ki, hogy a társadalmi fejlődés igényei, a változások által diktált követelmények és a pedagógiai elmélet, a hozzá kötődő gyakorlat válsága az intézményes nevelés teljes megújítását követeli.

A nevelés Nagy József szerint is magában foglalja az oktatást és a képzést is. Az általa bemutatott kompetenciamodell ezt a viszonyt tükrözi. Jól érzékelhető az egységesség és az elkülönültség, az azonosság és a különbség. A személyes és a szociális kompetencia fejlesztése a perszonális és a szociális nevelés feladata. Az oktatásban a kognitív kompetencia, más szóval az értelem kiművelése válik központi céllá. *A speciális kompetencia kialakítása a szakmai képzés során történik, ez egyben sajátos tartalmú nevelési feladat.*⁸A kompetenciák képességeket és motívumokat (ezek rendszerét) foglalják magukban, az oktatás és nevelés ezek kialakítására, fejlesztésére irányul.

Viszonylag egyszerű fogalomértelmezést kínál ZRINSZKY László, aki a nevelés lényegét és célját így adja meg:

*„A nevelés az a tevékenység, mellyel valaki(k) (alapesetben: a felnőttek) úgy kívánnak hatni másokra (alapesetben: a felnővekvőkre), hogy azok optimálisan fejlődjenek, megerősödjenek abban, amit nevelőik kívánatosnak tartanak, és maradandóan változzanak meg mindabban, ami nevelőik szerint nem kívánatos."*⁹

A releváns szakirodalomban a nevelés lényegét, funkcióit illetően az alábbi tipikus - egyenként ezúttal nem részletezett - nézetek találhatók:

A nevelés, mint:

- a) szükséglet kielégítés,
- b) pozitív irányú viselkedésváltoztatás,
- c) értékközvetítés,
- d) morálissá tétel,

⁷ Kotschy Beáta: Az oktatás célrendszere. In.: *Didaktika*. Szerkesztette: Falus Iván. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998. 162. oldal

⁸ Nagy József: *XXI. század és nevelés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 38. oldal

- e) konstruktív életvezetés megalapozása és kialakítása,
- f) vezetés,
- g) hatalomgyakorlás,
- h) fejlesztő célú szociális segítség,
- i) az önfejlődés támogatása,
- j) az alkalmazkodás kialakítása,
- k) gondozás ("kertészmetafora"),
- l) az emberi erőforrás-termelés része,
- m) képességfejlesztés,
- n) kompetenciák fejlesztése és fejlődésük segítése,
- o) személyiségfejlesztés.¹⁰

A felsorolás még folytatható, valamennyi irányzat ismertetésére nincs mód. Az a következtetés mindenesetre levonható, hogy a megvalósuló nevelés nem vegytiszta, nem csak egy, kizáró jelleggel bíró elméleti alapra épül. Sokkal inkább megvalósul a komplexitás, az egyes jellemzők kombinációja, egymás melletti alkalmazása. Az emberi élet teljességéhez a sokszínűség is hozzátartozik.

A nevelés értelmezések fenti listája azt a lehetőséget adja meg, hogy pl. a szaktudományos szempontok szerint, tehát a pszichológia, etika, biológia, ökonómia, szakpedagógiák stb. nézőpontjából emeljen ki egy-egy oldalt vagy mozzanatot, s tegye azt bélyegként az elméletre. Az is nyilvánvalónak látszik, hogy a nevelés alanyát erkölcsös lényé is, kompetens lényé is, társas lényé is, egyéniséggé is kell alakítani, formálni, fejleszteni, ebben támogatni, orientálni, segíteni. Magam tehát nem osztom az egyetlen, omnipotensnek tartott elméletre épülő gyakorlat megvalósításának lehetőségét.

A neveléseméletben már régóta elfogadott, hogy az ember sokoldalú fejlődéséhez, a társadalom életébe történő hatékony, teljesebb mértékű és értékű bekapcsolódáshoz nem elégséges csupán a meghatározott ismeretek, jártasságok és készségek, tehát a "tananyag" elsajátítása. Szükséges a képességek tervszerű fejlesztése is, mivel a műveltségi javak, tartalmak feldolgozása a meghatározott (pl. gondolkodási, kommunikációs) képesség fejlődése nélkül nem lehetséges. Ugyanakkor a képességek fejlesztéséhez szorosan hozzátartozik bizonyos tartalmak (ismeretek stb.) elsajátítása. Az ismeretek aktív feldolgozása és a képességek fejlesztése egységes folyamatként fogható fel, csak így alakul ki a teljesítményképes tudás.

⁹ Zrinszki L.: i.m. 14. oldal

¹⁰ Zrinszki L.: i.m. 94-131. oldal

*Az ismeretközpontúság vagy képességfejlesztés szembeállítás*a a materiális és a formális képzés elméletének egyoldalú felfogásából eredő viták megnyilvánulása. A materiális (anyagi) képzés hívei szerint minél több ismeretanyagot, reális tapasztalatot sajátítsanak el a tanulók, mert a képességek (pl. értelmi képesség) automatikusan fejlődnek az ismeretek elsajátítása során. A formális képzést preferálók szerint az ismeretek gyorsan elavulnak, nem lehet előre tudni miként alakul a tanulók jövője, sorsa, az ismeret közvetítésre építő iskola egyre inkább elmarad az élet diktálta igényektől. Ezért álláspontjuk az, hogy a tudás felhalmozása helyett a gondolkodási képesség formális fejlesztése az iskola feladata, ezzel teszi őket alkalmassá az élethez, a munkához szükséges ismeretek megszerzésére.

A pedagógiai gyakorlat által leginkább elfogadott és megvalósított nézetek szakítanak az egyoldalúsággal. A köztes, kiegyensúlyozó álláspontok, amelyek tehát a kölcsönös hatást, feltételezettséget és az összegződő eredményeket hangsúlyozzák, arra a megállapításra jutnak, hogy az önállóan kezelt oktatásnak (is) jelentős, sőt pótolhatatlan nevelő hatása van.¹¹

Az oktatás, a képzés szűkebben értelmezett funkcióiról is megoszlanak a vélemények. A nevelésfilozófiai alapnak megfelelően az egyes elméleti irányzatok más és más tartanak lényegesnek, kiemelendőnek.

A nevelésszociológia az oktatás funkciói alatt azokat a társadalmi szükségleteket érti, amelyeket az iskola elégít ki azáltal, hogy az oktatás hatására valós folyamatok indulnak el, tényleges változások következnek be. Számtalan szakirodalmi forrás foglalkozik a funkciók feltárásával, leírásával. Ezen a területen sem jellemző az egységes tudományos megközelítés, jól láthatóan többféle szemlélet érvényesül egymás mellett.

A nevelésszociológia hazai képviselői a pedagógia számára iránymutatást jelentő *oktatási funkciók* közé sorolják:¹²

- a) *A személyiségfejlesztést*, tehát azt a kérdéskört, hogy milyen állampolgárokat, milyen személyiségjegyekkel bíró embereket bocsát ki az iskola, a társadalom szempontjából releváns értékeket milyen minőségben közvetíti, építi be az egyénekbe.
- b) *A társadalmi egyenlőtlenségek alakítását*, tehát csökkentését vagy növelését, mivel az egyenlőtlenségek, különösen a műveltségbeli, tudásbeli

¹¹ Nagy Sándor: *Az oktatás folyamata és módszerei*. Volos Kiadó, Budapest, 1997. 23 - 28. oldal

¹² Nahalka István: *Az oktatás társadalmi meghatározottsága*. In.: *Didaktika*. Szerk.: Falus Iván. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998. 47. oldal

egyenlőtlenségek alapvető szerepet játszanak a mobilitásban, a munkamegosztásbeli, ebből adódóan a jövedelmi és vagyoni, az érdekérvényesítési lehetőségekhez kapcsolódó viszonyok, végső soron az életminőség alakulásában.

c) *A társadalmi mobilitáshoz való hozzájárulást*, hiszen az iskolai végzettség, a szakképzettség, a birtokolt tudás közismerten meghatározó tényező abban, hogy ki milyen helyet foglal el a társadalom munkamegosztási rendszerében, milyen szerepeket tölthet be, milyen kitörési pontjai és esélyei vannak a felemelkedésre, a magasabb presztízst jelentő csoportokba való bejutásra.

d) *A kulturális funkció* olyan, társadalmi értéknek tekintett hagyományok, magatartásformák és műveltség tartalmak elsajátítását célozza, amelyek a jelenben és a jövőbeni világban tájékozódni és eligazodni törekvő ember számára szükségesek, tehát megfelelő alpműveltséget biztosít, bármilyen pályára lép is az ember.

e) *A szociális funkció* a társadalom életébe történő akadálymentes beilleszkedés és a felelős részvétel segítségét célozza, különösen az emberi együttélés szabályainak, a közösségi léttől elválaszthatatlan jogi, erkölcsi normáknak, az aktivitást lehetővé tevő politikai alpműveltség megszerzésének középpontba állításával.

f) *A munkaerőképző funkció* nem csupán a szűk szakmai feladatokra, munkakörökre, foglalkozásra való felkészítést jelenti, hanem ennél tágabban értelmezve a szaktudás alapjainak lerakását, az általános szakmai orientáció kialakítását, a munkaszerepekre és a munkaszervezetekben kooperációra történő felkészítést. *A felnőttképzés funkciói között a munkaerő termelése az egyik prioritás.* Ennek alapvető oka, hogy az emberi élet során többször kell szakmát, foglalkozást, munkakört váltani. A szociális funkcióval együtt jelentős szerepe van a tömeges munkanélküliség gondjainak enyhítésében.

Némileg más nézőpontból, interdiszciplináris megközelítéssel vizsgálja az oktatási rendszereket HALÁSZ Gábor. Könyvében három álláspontot mutat be.¹³

A politikaelméleti alapokra épülő felsorolás szerint a funkciók:

a) részvétel a társadalom újratermelésében (reprodukciónak),

¹³ Halász Gábor: *Az oktatási rendszer*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2001. 18 - 19. oldal

- b) a társadalmi alkalmazkodás (adaptáció) segítése,
- c) a társadalmi célkitűző tevékenységben (korlátozott) részvétel,
- d) társadalmi integrációs szerep.

A rendszerelméletű megközelítést alkalmazó oktatásszociológiai kézikönyvre hivatkozva alapfunkcióként megkülönbözteti:

- a) a kultúra átadási,
- b) a társadalmi kontroll és személyes fejlesztés,
- c) a szelekció és allokáció,
- d) az innováció és a változás támogatása alapfunkciókat.

A neveléstudományi szempontok szerinti funkciók az alábbiak:

- a) a kultúra újratermelése,
- b) az egyének személyiségének alakítása,
- c) a társadalmi struktúra újratermelése,
- d) a gazdaság működésének és növekedésének elősegítése,
- e) a politikai rendszer legitimálása,
- f) a társadalmi integráció biztosítása,
- g) különböző közvetlen szolgáltatási funkciók ellátása,
- h) a társadalmi változások elősegítése vagy fékezése.

Az oktatás összes funkcióinak felsorolása egy ennél hosszabb listát eredményezne. Hiszen az iskola, mint társadalmi alrendszer ezer szállal kötődik a többi intézményhez, szervezethez, kölcsönhatásuk vitathatatlan, bár különböző intenzitású és tartalmú. Mégis felmerülhet, hogy az oktatásnak, az iskolának van (kell, hogy legyen) pl.: tudás deficitpótló, felzárkóztató, tehetséggondozó, bűnmegelőző, drogmegelőző, gyermekmegőrző, népegészségügyi, izlésformáló, parkoló pálya, és még sokféle manifesztálódott vagy látens funkciója. A funkciókban természetesen megjelennek az iskolafenntartók igénye, a kliensek elvárásai is. A funkciók képzési szintenként, iskolatípusonként differenciáltak, egyes elemek jobban, mások kevésbé hangsúlyosak. Egyszerre, egy időben több funkció is adekvát lehet.

Az oktatás céltudatos és tervszerű tevékenység. A tudatosság alapvető feltétele és fontos kritériuma a célok meghatározása. A célok túl általános, közhelyszerű megfogalmazása, sablonosan rutinszerű vagy ad hoc jellegű ötletekre épülő kijelölése egyformán veszélyezteti az oktatás eredményességét és az eredmények mérhetőségét. A pedagógiai kutatásokban a 60-70-es évektől a célok rendszerbe foglalására, az ún. cél- és

követelmény taxonómiák kidolgozására fordítottak kiemelt figyelmet. Ehhez hozzájárult a teljesítményközpontú társadalmi értékrend erősödése.

Átugorva néhány évtizedet, az utóbbi néhány évben a hadsereg humán szektorában is egyértelműen kimutatható a szándék bizonyos normativitásra a szellemi-, a munka- és a fizikai teljesítmények terén. Érzékelhető törekvés van arra, hogy a tényleges, sokféle teljesítményt tegyék valamilyen általánosan elfogadott mércék alkalmazásával az egyének értékelésének, minősítésének alapjává.

Az oktatás, a képzés szűkebb hatókörében is vannak az eredmények mérésére lehetőségek, eszközök. A vizsgarendszer mellett elsősorban a (nem túl gyakori) beválás vizsgálatok szolgálják azt a célt, hogy visszacsatolást adjanak a képzést irányítóknak, tervezőknek és a végrehajtóknak. (A Katonai Biztonsági Hivatalnál magam is végeztem egy ilyen vizsgálatot, amelynek bizonyos elemeit, megállapításait az értekezés adott részeiben felhasználtam.)

Az oktatási cél fogalma a pedagógiában általában két összefüggésben szerepel. Egyrészt mint a nevelési célrendszer része, másrészt mint tantervi kérdés, az oktatás tervezésének egyik problémája. A lehető legegyszerűbben, de mégis sokatmondóan fogalmazva: *az oktatási cél a tanulók személyiségében a tanítás-tanulás folyamata során elérendő változás,*¹⁴ tehát egy elővételezett, tervezett, megcélzott állapot. Az oktatási cél fogalma erősen kötődik a tanítás-tanulás fogalom-párhoz, és mint az a tudomány területén megszokott, az egymástól eltérő, lehetséges értelmezések, elképzelések rendszerét ezúttal is megtaláljuk.

Az oktatási célról alkotott elméleti felfogások és gyakorlati pedagógusi elképzelések, az ezzel összefüggő tudás ennek megfelelően elsősorban azzal kapcsolatos, mit tart a pedagógus a személyiségről és fejlesztésének lehetőségeiről. A neveléstudományi kutatások alapján négy egymástól jól elkülöníthető paradigma, gondolkodásmód van jelen a pedagógusok oktatási célokkal kapcsolatos gondolkodásában.¹⁵

- 1) A szaktudományosan megalapozott tantárgyi ismeretek, az általános műveltség mindennél fontosabbak az olyan pedagógus, az olyan pedagógiai gondolkodásmód számára, amely az iskolai nevelés, szűkebben az oktatás

¹⁴ Kotschy Beáta im. 161. oldal

¹⁵ Nahalka István: Az oktatás célja. In.: *A pedagógusok pedagógiája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001. 116-118. oldal

feladatának az *ismeretek átadását* tartja. A formálendő személyiséggel kapcsolatban a pedagógus feladata az ismeretek minél alaposabb, minél szakszerűbb, minél inkább a befogadhatóságra figyelő közvetítése. Ebben a rendszerben elsősorban a műveltség, a nagy tudás jelenik meg értékként. Az ismeretátadásra épülő paradigmában a differenciálás nem játszik szerepet, mert e gondolkodásmód keretében a differenciálás hiánya nem negatív értékmérője a paradigmának, hanem logikus következménye az alapgondolatnak, az ismeretek átadása elsődlegességének. Az ismeret átadási, közvetítési folyamatok mindenkinek szólnak, azoknak olyanoknak kell lenniük, hogy mindenki egyaránt megértse az anyagot. E gondolkodásmód, mint elméleti rendszer a pedagógiában elsősorban J. F. HERBART és követői munkásságában teljessé válik ki. A mai pedagógiai törekvésekben e felfogásmód elsősorban a tananyag gondos kiválogatását és elrendezését jelenti.

2) Másik típusú pedagógiai gondolkodásmód, amely az iskolai nevelés, szűkebben az oktatás feladatának a *képességfejlesztést* tartja. A személyiség fejlesztése a cselekvőképes tudás értéke köré szerveződik, különösen fontos szerepet kapnak benne a jól begyakorolható algoritmusok, a pedagógiailag megformált helyzetekben való alkalmazás esetei. A szaktárgy jó ismerete itt már nemcsak az ismeretek birtoklását és pontos visszaadását, hanem a felmerülő feladatok, problémák megoldásához köthető bizonyos képességek meglétét feltételezi. Olyan általános célok jelennek meg, mint a gondolkodás, a kreativitás, a kommunikáció, a tanulás, a problémamegoldás képességének fejlesztése, formálása. Ezek mintegy háttérét képezik a konkrét oktatási munkában zajló képességfejlesztésnek, illetve egyben a távlati céljai is. A pedagógus feladata ebben az elképzelésben egyrészt ugyanaz, mint az előbbiben, de kiegészül a gyakorlás feltételeinek megteremtésével. A „képesség” szó e gondolkodásmód keretében egyfajta felkészültséget, teljesítőképeséget, eredményességet jelent. A mai pedagógiai elméletalkotás és tantervfejlesztés gyakorlati területén elsősorban ZSOLNAI József munkásságához köthető ez a felfogás.

3) A harmadik az a gondolkodásmód, amely az iskolai nevelés, szűkebben az oktatás feladatának a *személyiségfejlesztést* tartja. A személyiségről összetett képet formál, amely nem szűkül le a tantárgy-specifikus ismeretekre és képességekre. A tanítás része a nevelésnek. Ebben a pedagógiai nézetrendszerben jelennek meg olyan fogalmak, mint a teljes ember, a sokoldalú személyiség, a

mindenoldalúság. Gyakori a sokféle személyiség-összetevőre hivatkozás, megjelenik a célok taxonomizálása, és különösen fontos, hogy feltűnnek a célok között az affektív tényezők is, érzelmek, szokások s elsősorban bizonyos attitűdök. A képességek esetében hangsúlyossá válik az általános képességek szerepe. Az ismeretek kevésbé fontosak e nézet számára. Az ismeretek úgyszólván elavulnak, a permanens képzés során, az életben inkább a konkrét ismerettartalmaktól független, maradandóbb képességek játsszák a fő szerepet. A személyiségfejlesztés elveit valló pedagógus áll a legközelebb a reformpedagógiai gondolkodásrendszerhez. Reprezentánsai közül elsősorban NAGY Józsefet lehet kiemelni.

4) Az a gondolkodásmód is ismert, amely az iskolai nevelés, szűkebben az oktatás feladatának a *komplex kognitív struktúrák fejlesztését, a világgépet, az értelmezési keretek alakítását* tartja. A tudásról és a személyiségről ez is összetett képet formál, azonban a személyiség architektúrájának formálódása szempontjából a világgéppé összeálló, rendszert alkotó kognitív struktúrákat tekinti alapnak. Az ismeretek rendszerbe szerveződése játszik fontos szerepet ebben a gondolkodásmódban, az, ahogyan konstituálják az összetettebb személyiségkomponenseket, a készségeket, képességeket, attitűdöket, szokásokat, magatartást stb. A tanítás itt is része a nevelésnek, célja itt is a komplex személyiségfejlesztés, e feladat azonban ebben a gondolkodásmódban viszonylag önállóan tekintett tudásstruktúráknak, valamint ezek kapcsolódási rendszereinek a fejlesztése. A pedagógus feladata ebben a szemléletben hasonlít az előzőhöz.

A fent kifejtett négy megközelítési mód mindegyike rányomja bélyegét a szakirányú képzés-továbbképzés általam definiált (később részleteiben is kifejtett) rendszerére. Az ismeretközpontú felfogást tartom alapvetően alkalmazhatónak például a szakmai alapképzés során a jogi ismeretek oktatásában. Azonos tartalom, azonos metodika, azonos követelmények - ezzel jellemezhető leginkább ez a gyakorlat, mivel felfogásunk szerint ezt az ismeretanyagot differenciálatlanul kell birtokolnia minden pályára lépő biztonsági tisztnek. A képességfejlesztés a nemzetbiztonsági szakmai oktatás célja, prioritást élvező feladata, tehát a cselekvésképes tudás, a tanultak gyakorlati alkalmazása jelenti az elérendő eredményt. A tisztnek felnőtt, kiforrott személyiségét főként az új ismeretek, szokások, készségek és képességek beépítése útján, a szakmai tevékenység motivációs bázisának kialakításával formáljuk. Ide tartozik a személyiség olyan

komponenseinek fejlesztése, amelyek kifejezetten a titkosszolgálati jelleg igényel, mint pl. a konspirációs-, a szerepjátszó- és a kommunikációs készségek, képességek. A kognitív struktúrák fejlesztése pedig az általános értelmező-, elemző-, áttekintő-, problémafelismerő-, helyzetalkító meglévő képességek célirányos fejlesztését segíti.

Az oktatási célok kitűzését és realitását illetően felmerülhet a tervszerűség korlátozott volta. Bármennyire körültekintően járunk el a célokat befolyásoló körülmények elemzésekor, a társadalmi és a kliensi igények feltárásakor, alapvető dilemma, hogy a képzés megvalósuló folyamatában számos, előre nem látható (objektív és/vagy szubjektív) ok, befolyásoló tényező miatt eltérítő hatások is érvényesülnek. A flexibilitás beépítése a képzési célokba, a kivitelezés módjába, az önállóság biztosítása az oktatást közvetlenül vezetőknél, ugyanakkor a folyamatok kézben tartása és a változások által megkövetelt reagálások képessége jelenthet megoldást az anarchia elkerülésében. A tervezett célokhoz való végletesen merev ragaszkodás, amikor a feltételrendszer átalakult, ugyanolyan súlyos pedagógiai hiba, mint a tervszerűség, a célok szükségességének megkérdőjelezése, jelentőségének negligálása.

Minden oktatás, minden képzés meghatározott célok érdekében történik, és optimális esetben a céloknak megfelelő állapot vagy teljesítmény elérését eredményezi. Általánosan igaz, hogy az oktatás célja, hogy a tanultakat a mindennapi életben, a munkában, a különböző tipikus vagy akár teljesen új helyzetben is alkalmazni tudjuk. Hasonlóan a korábban tárgyalt fogalmakhoz, *a célok tekintetében is sokféle elméleti irányzat, gyakorlati felfogás létezik egymás mellett.*

BÁBOSIK István az oktatási-képzési célokat a személyiség szervező-végrehajtó sajátosságcsoportja kialakításában és fejlesztésében jelöli meg. A szervező-végrehajtó sajátosságcsoport ismereteket, jártasságokat, készségeket és képességeket foglal magába. A sokoldalú ismeretek, a fejlett képességek, készségek nem garantálják azt, hogy az egyén tevékenysége társadalmilag értékes irányt vesz fel. (Példának az ún. intellektuális bűnözést hozza fel.) Ezért a nevelési céloknak (az elsődleges célként megjelölt jellemfejlesztésnek) rendelődik alá az oktatás-képzés célja. Az alárendelődés azt jelenti, hogy az oktatás, a képzés *"megvalósítási módjai és gyakorlati érvényesítésének arányai nem mehetnek a nevelési cél elsődleges realizálásának rovására, sőt az utóbbi elérését kell szolgálniuk."*¹⁶ Az oktatási célok tehát korlátozott hatókörűek, az oktatási feladatok tisztán elkülöníthetők ebben a nézetrendszerben.

¹⁶ Bábosik István: i.m. 46. oldal

Az oktatáselmélet egyik szaktekintélye, NAGY Sándor szerint az oktatás célja az alábbi teljesítmények elérésére irányul:

- a) *"az ismeretek, mint a teljesítményképes tudás elemei,*
- b) *a jártasságok és készségek, mint az elsajátított tudás alkalmazásainak "objektívációi",*
- c) *a képesség, mint a velünk született diszpozíciókból az előbbi műveletek segítségével kifejlesztett "szellemi" objektívációk,*
- d) *a magatartás, mely viszonyulásokat, érzelmi és akaratit tulajdonságokat is jelent."*¹⁷

Az oktatás eredményeit (céljait) más felfogásban interpretálja R. GAGNÉ és L. BRIGGS, akik ide sorolják az intellektuális készségeket, a kognitív stratégiákat, a verbális információt, a motorikus készségeket és az attitűdöket.¹⁸

Nagy Sándor idézi J. S. BRUNER-t, aki a jártasság és a transzfer kutatása kapcsán azt írja: *"A tanulás célja - túl a tanulás nyújtotta gyönyörűségeen - az, hogy a jövőben hasznunk legyen belőle. A tanulás nem csupán eljuttat bennünket valahová, hanem azt is lehetővé teszi, hogy később könnyebben tudjunk továbbhaladni."*¹⁹

NAGY József a személyiség funkcionális modelljéből kiindulva a négy kompetencia területet határozza meg a fejlesztés céljaként. A személyes és a szociális kompetencia alapvetően nevelési feladatok teljesítése révén fejlődik, míg a kognitív kompetencia kifejlesztésében a tantárgyi tartalmak és a megfelelő tevékenységek elsajátítása által, segítségével járulnak hozzá az értelem kiműveléséhez. A speciális kompetencia elsajátításának segítése, fejlesztése a szakmai képzés feladata.

Az oktatási, képzési célok általános meghatározása azonban nem ad elég támpontot a pedagógiai gyakorlatnak, ezért különösen az elmúlt évtizedekben a taxonómiai szemlélet térhódítása jelentős előrelépést hozott a célok differenciálásában, az egymásra épülő konkrét teljesítményszintekhez kötésében.

Benjamin S. BLOOM nevéhez fűződik az első *cél- és követelmény-taxonómia* kidolgozása. A FALUS Iván által szerkesztett, már hivatkozott könyvben részletesen ismertetésre kerül a rendszer.²⁰ Az általánosságokban megfogalmazott, távlatos célokat köztes-, illetve részcélokra bontják és ezt hierarchikus rendszerbe foglalják. Ezeket tovább konkretizálva megjelennek az ún. viselkedési (operacionalizált) célok.

¹⁷ Nagy S.: i.m. 30. oldal

¹⁸ Robert M. Gagné - Leslie J. Briggs: *Az oktatástervezés alapelvei*. OOK, Budapest, 1987. 31- 32. oldal

¹⁹ Nagy S.: i.m. 37. oldal

BLOOM rendszere szerint az oktatás során a *személyiségfejlődés* fő területein kitűzhető célok magukban foglalják az alábbiakat:

- 1) az *értelmi* (kognitív) fejlődés szintjei: ismeret, megértés, alkalmazás, analízis, szintézis, értékelés,
- 2) az *érzelmi-akarati* (affektív) fejlesztés szintjei: az odafigyelés, a reagálás, az értékek befogadása, az organizáció (a jellem kialakulása), az értékrendet tükröző viselkedés,
- 3) a *pszichomotoros* képességek fejlesztési szintjei: az utánzás, a manipulálás, az artikuláció, az automatizáció.

A célok és részcélok konkretizálhatók, lebonthatók viselkedési, magatartási jellemzőkre. Például az értelmi fejlődésben az egyes fejlettségi szintekhez tartozó elvárt *viselkedés* jellemzői:

- a) ismeret: emlékezés, felismerés, felidézés,
- b) megértés: értelmezés, saját szavakkal leírás, interpretálás,
- c) alkalmazás: problémamegoldás,
- d) analízis: a lényeges elemek és struktúrák feltárása, motívumok értelmezése, elemzése,
- e) szintézis: egyéni és eredeti produktum létrehozása,
- f) értékelés: vélemény- és ítéletalkotás a saját értékrend alapján.

A taxonómiai szemlélet beépült a hazai pedagógiai gyakorlatba is. A központi tantervek ezt jól tükrözték, minden tantárgynak részletesen lebontott követelményrendszere volt az 1970-80-as években. A Nemzeti Alaptanterv (NAT) szintén erre az elméleti alapra épült. A hatályos NAT - 1998 képviseli a közoktatás alaptantervi szintjét. Ebben tíz műveltségi területre kidolgozott képesség- és ismeret rendszer került rögzítésre. A követelmények a szükséges ismeretek megértésére, feldolgozására, rendszerezésére, elmélyítésére, elsajátítására, ezzel együtt az alkalmazásra helyezik a hangsúlyt. Az oktatás ilyen módon az ismeretek eredményes alkalmazását lehetővé tevő jártasságok, készségek fejlesztését, a meghatározott képességek fejlődését alapozza meg. A NAT követelményei egyszerre tartalmaznak általános és részletes viselkedési (operacionizált) célokat.

A célok taxonomizálása követhetőnek látszik a speciális képzési rendszerekben is, így a szakképzésben, a felsőfokú képzésben, az iskolarendszeren kívül szervezett oktatási

²⁰ Didaktika. Szerk.: Falus Iván. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998. 175. oldal

formákban, stb. Ez annál inkább fontos, mivel az így felépített célrendszerben érvényesíthetőek a céltételezők (a központi szervek, az iskolafenntartók, a kliensek, az oktatók és a tanulók, a hallgatók) szempontjai, érdekei, elvárásai. Így lehetséges elkerülni a pedagógiai célképzésben és a gyakorlatban az olyan jellemzően előforduló csapdákat, mint az elméletieskedést, az egyoldalú „akadémizmust”, a szűk praktícizmust, a voluntarizmust és a szélsőséges kontrollálatlanságot.

BÁTHORY Zoltán *a pedagógiai célképzés kettős legitimációját* tárta fel.²¹ Mivel az iskolai oktatás és nevelés minden társadalomban céltudatos tevékenység, nem mindegy, hogy milyen célok érdekében, milyen értékek szellemében tanítanak és nevelnek. A pedagógiai célrendszer alapvető kérdése, hogy mennyire van valóságtartalma és társadalmi elfogadottsága a céloknak.

Ki vagy mi legitimálja, teszi törvényessé a célokat, a követelményeket és a követett értékeket, a műveltségisményt, az emberideált? Erre a kérdésre Báthory Zoltán szerint az a válasz adható, hogy maga a társadalom, s ez alatt egyáltalán nem az államot érti. Az ún. ösztársadalmi érdek azonban a sok partikuláris érdek miatt csakis konszenzusos lehet, tehát kompromisszumos jellegű. A parlamenti, plurális demokráciában politikai és szakmai érdekegyeztető mechanizmusok működtetésével jó esély nyílik a „közös nevező” megtalálására.

A legitimációt a másik oldalról az iskola használói, a kliensek végzik el. Ez azonos értékű a társadalmi legitimációval. A kliensek közé soroljuk a tanulókat, a hallgatókat, az oktatói kart, az iskola fenntartóit és mindenki mást, aki kapcsolatba kerül az iskolával, az oktatással, mert pedagógiai vagy más (pl. kulturális, rekreációs stb.) szolgáltatást vesz igénybe, illetve ilyen szükségletek kielégítésére igényt támaszt.

A társadalmi igények és szükségletek alakilag olyan formákban jelennek meg, mint az oktatási törvények és jogszabályok, a központi tantervek (még akkor is, ha keret-tantervek), a finanszírozás és a támogatások (fejkvóták, normatívák), az egyéb szabályozások (pl. közegészségügyi előírások).

A kliensi oldalon az életkor-specifikus elvárások, az iskolatípushoz kötődő elvárások, a sajátos művelődési igények, a differenciált érdeklődés, az iskolafenntartó nem hivatalos, de fontos igényei stb. nyilvánulnak meg. A sokféle igény és érdek, a különféle feltételek eltérő volta, a motivációk erőssége stb. következtében nem túlzás azt állítani, hogy napjainkban nincs két egyforma általános iskola, nincs két egyforma szakiskola, hogy

²¹ Báthory Zoltán: *Tanulók, iskolák - különbségek*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1992. 118. oldal

a felsőoktatásról és az iskolarendszeren kívüli képző intézményekről szó se essék. Az oktatás szintjei és szinterei majdnem áttekinthetetlenül megváltoztak, tovább differenciálódtak, nyoma sincs a korábbi uniformizáltságnak, a katekizmuszerűen leírt szabályoknak. Az egy paradigmát az oktatásban is felváltotta a sokféle paradigma.

Ebben a helyzetben szinte magától értetődően felvetődik az a kérdés, hogy az elmúlt évtized gyökeres változásai ellenére vagy azok eredményeként van-e lehetőség az oktatásban az alapvető értékek érvényesítésére. A válasz: határozott igen. Ezt a lehetőséget a köztársaság alkotmánya fogalmazza meg, amikor rögzíti azokat a fundamentális értékeket, amelyek a társadalom minden szférájában érvényesítendők, így a pedagógusok és az oktatás irányítói, közreműködői számára is elemi köteleességek, megkerülhetetlenek, megsérthetetlenek, ugyanakkor egyértelműek és közérthetőek.

Ezek az alapértékek arra épülnek, hogy egyrészt az államnak vannak a közjó, a közérdek szempontjából másra át nem ruházható feladatai az oktatás, nevelés területén. Másik oldalról, tehát az egyén jogai felől közelítve: minden állampolgárnak alapvető joga van az állam és a társadalom részéről arra a gondoskodásra, amely megfelelő testi szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges. Ez a jog – ha nem is maradéktalanul - de kielégíthető, hiszen maga az oktatásban végbement evolúció hozta létre az iskoláknak a sokféleségét.

Visszatérve az oktatásban, nevelésben érvényes értékekhez, normákhoz, azt mondhatjuk, hogy *a magyar iskolákban nincs más előírt normarendszer, nincsenek más alapértékek, mint amit az alkotmány és a törvények tartalmaznak.* Ugyanakkor vannak, hatnak és érvényesülnek az úgynevezett orientációs értékek is, amelyek a társadalom nagy csoportjai által elfogadott, preferált értékek. Ma hazánkban az egyes iskolafenntartók ezen orientációs értékek alapján akadálytalanul érvényesítik saját erkölcsi felfogásukat, világ és társadalomszemléletüket mind az oktatás tartalmi és módszerbeli, mind morális követelményeit illetően. Gondoljunk itt az alapítványi, egyházi, vagy magániskolák százaira, az ott megvalósuló oktatási és nevelési gyakorlatra.²²

Összefoglalásként rögzítjük, hogy a pedagógiai célokban a nevelési és az oktatási célok önállóan megjelennek, de szorosan kötődnek egymáshoz, önmagában nincs csak nevelés vagy csak oktatás. A pedagógiai folyamatban, a pedagógia hatásrendszerével a személyiség egésze kerül „megmunkálás” alá.

²² Mihály Ottó: Az oktatás problémái egy plurális, demokratikus társadalomban. In.: *Demokrácia, pluralizmus, tolerancia.* Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi együttműködési Intézete, Budapest, 1996. 101-106. oldal

A világban megszámlálhatatlan féle oktatási rendszert működtetnek, de mindegyiknek van saját, rá jellemző célja. A célok az általánosan elfogadott, az alternatívként választható vagy a normatív módon előírt formákon át az egészen konkrét, részletes tantervi cél- és követelményrendszerekig sok változatban jelennek meg. A célételezést alapvetően befolyásolják a társadalmi körülmények, a kulturális különbségek, a tradíciók, a helyi és az egyéni igények. Az alapvető dilemmát az jelenti, hogy a pedagógiai eredmények, mint objektívációk, realitások, a tervszerűség maximális érvényesülése esetén sem felelnek meg teljes mértékben az eredetileg bármennyire körültekintően kitűzött céloknak. Az oktatási-nevelési folyamatban több spontán, előre nem kiszámítható körülmény is hatást gyakorol, a tanulók reakciói, attitűdjei, motívumai stb. *A célok meghatározása akkor lehet több mint orientáló, tehát motiváló és az eredménnyel koherens, amennyiben a célok tartalmára hatást gyakorló tényezők feltárása komplex elemzéssel történik.*

1.2. Andragógiai alapok, a felnőttképzés helyzete és jövője

A mai értelemben vett felnőttképzés az ipari társadalom fejlődésének következménye, eredménye. A közelmúlt és a ma embere számára a felnőttképzés napi gyakorlat. Az ipari társadalmat követő, azt felváltó poszt-indusztriális társadalomba történő átlépéssel egyértelművé vált, hogy a felnőttek képzése nemcsak következménye a gazdaság és a társadalom fejlődésének, hanem annak feltétele is. A modernizáció és a képzés egymással összefüggő, egymást feltételező fogalmak.

Napjainkban a fejlett országokban a felnőttoktatás valamilyen módon a társadalom összes intézményére kiterjed. Céljai szorosan kötődnek az adott társadalmak, az államok, a régiók általános fejlettségéhez, ezért a célok, a formák, a méretek rendkívül változatosak, a feltételek erősen differenciáltak.

A felnőttképzés hazai tudományos szakirodalmá²³ egyértelműen úgy értékeli, hogy Magyarország sem kerülheti ki azt a fejlődési folyamatot, mely a gazdaságilag fejlett országok számára már ismert. A modernizáció, a gazdaság és a társadalom átalakulása, a sokat emlegetett termékszerkezet-váltás megköveteli, hogy az egyes emberek tudása, termelési tapasztalata, vagyis a humán erőforrás színvonala megfeleljen az új követelményeknek. Csak a kiképzett, sokoldalúan művelt emberek lesznek képesek

²³ Koltai Dénes: *A felnőttképzés elméleti, gazdasági és területi problémái*. Pécsi Tudományegyetem FEEFI. 2001. 10. oldal

befogadni és tudják továbbfejleszteni a termeléshez és a modern társadalom működtetéséhez szükséges és elégséges általános tudást és szakismeretet. A művelt emberek számára nyílik meg az európai integráció adta előny, a nyitott munkaerőpiac, az egységes Európa gazdasági és társadalmi folyamataiba való bekapcsolódás.

Magyarországon a felnőttképzés a rendszerváltás óta felértékelődött, intézményrendszere gyorsan átalakult, bővült. A valódi piac részese lett, ahol „árúként” a korszerű tudást kínálja, értékesíti. A felnőttképzés szerteágazó nagy rendszer, melyben az iskolarendszer (felsőoktatás) mellett jól megfér a munkaerőpiaci-képzés, az idegennyelv-oktatás, a menedzser-, a katonai kiképzés, a szakmai át- és továbbképzés, a büntetőintézetek magatartáskorrigálása, de még a tudósképzés is. A felnőttoktatásnak elvitathatatlan a szerepe a szociális és a személyzeti munkában is, a humán erőforrás fejlesztésben.

A gyakorlati igények életre hívták a felnőttképzés szaktudományát, az andragógiát is. Az andragógia tudománya ezer szállal kötődik a pedagógiához, a pszichológiához és a szociológiához.

A felnőttképzéssel kapcsolatos elméleti felfogások és gyakorlati problémák változásáról, a nemzetközi tendenciákról a legátfogóbb képet az UNESCO (az Egyesült Nemzetek nevelésügyi, tudományos és művelődésügyi szervezete) felnőttoktatási világkonferenciái nyújtják. Ezek híven tükrözik a 20. század második felének e területen tapasztalható általános tendenciákat, törekvéseket.

A magam részéről jelentősnek tartom az I. konferenciát (Helsingör 1949), ahol elfogadták a felnőttképzésnek (adult education) a definícióját: *„A felnőttképzés átfogja a műveltség minden olyan formáját, amelyet az érett ember elsajátít, és amely a személyi képességek és magatartás fejlesztését, valamint a társadalmi és szellemi felelősség felkeltését tűzi célul, anélkül, hogy közvetlenül a hivatásbeli kiképzésre vonatkozna”*. Helsingör után bontakoztak ki mind a fejlettebb, mind az elmaradottabb országokban a felnőttképzés új problémái, és alakult ki a permanens képzés elmélete.

Az UNESCO a II. Nemzetközi Felnőttoktatási Konferenciát 1960-ban Montrealban rendezte meg. A konferencia dokumentumai azt tanúsítják, hogy a felnőttoktatás már nélkülözhetetlen szerepet betöltő, tekintélyes társadalmi alrendszer. A globális kérdések vizsgálata során kitűnt, hogy az ismeretek gyors bővülési folyamata mentén az emberek tudása sohasem lehet befejezett. Az egész életen keresztül tartó tanulás, a „lifelong learning” fogalma Montreal óta ismert az andragógiában.

A konferencia záródokumentuma pontosan fogalmazta meg a kor fő problémáját és a kiutat:

„Az emberiség elpusztítása és a világegyetem meghódítása a mi generációnk számára technikailag lehetővé vált. Legfontosabb problémánk, úgy tűnik, a „túlélés”. De ez már régen nem a legtehetségesebbek túlélésének kérdése – vagy együtt élünk, vagy együtt pusztulunk el. A túlélésre való készítés azt követeli meg, hogy a Föld népeinek meg kell tanulniuk egymással békében élni, és itt a „tanulás” a döntő szó. Ennek előfeltétele a kölcsönös elismerés, megértés és barátság, de a tudatlanság újra és újra szétrombolja ezeket. Megosztott világunkban a nemzetközi megértés terén a felnőttoktatás új értelmet kap.”

A III. konferencia (Tokió, 1972) a felnőttoktatás érdekében végzett nemzetközi együttműködés jelentőségét hangsúlyozta.

Az UNESCO a IV. Nemzetközi Felnőttoktatási Konferenciát 1985-ben saját székhelyén, Párizsban tartotta. A konferencia jelmondata a „tanuló társadalom” volt. *„Ha el akarjuk kerülni a háborút, meg kell tanulnunk békében élni, meg kell tanulnunk megérteni egymást. A kulcsszó a `tanulás`. Az emberiség nem fejlődhet tanulás nélkül.”* A felnőttoktatást a konferencia az önmegvalósítás eszközének, egyszersmind szociális konfliktusfeloldó eszköznek tekintette.

A Hamburgban 1997-ben megrendezett V. konferencián a felnőttkori tanulás széles és komplex spektrumát vizsgálták meg a résztvevők az alábbi témakörökben:

- 1) Felnőttkori tanulás és demokrácia: a XXI. század kihívásai
- 2) A felnőttkori tanulás feltételeinek és minőségének fejlesztése
- 3) Az írástudáshoz és az alapoktatáshoz való egyetemes jog biztosítása
- 4) A felnőttkori tanulás, nemek közötti egyenlőség és igazságosság, a nők helyzetének megszilárdítása
- 5) A felnőttkori tanulás és a munka változó világa
- 6) A környezetvédelemmel, egészségüggyel és a népesedési problémákkal összefüggő felnőttkori tanulás
- 7) Felnőttkori tanulás, kultúra, média és az új információs eszközök
- 8) Felnőttkori tanulás mindenki számára: különböző népességcsoportok jogai és igényei
- 9) A felnőttkori tanulás közgazdaságtana
- 10) A nemzetközi együttműködés és szolidaritás erősítése

A konferencia a közel- és a távolabbi jövő legfontosabb feladatait összefoglaló felhívást adott ki. Ebben kiemelték, hogy a XXI. század kihívásai megkövetelik a fiatal-, középkorú és az idős állampolgárok alkotóképességét és hozzáértését a demokratikus folyamatok megerősítésében, az emberi jogok kiteljesítésében és védelmében, a békekultúra elterjesztésében, az aktív állampolgárság bátorításában, a civil társadalom szerepének növelésében, a nemek közötti igazságosság és egyenlőség biztosításában, a kulturális különbségek felismerésében, valamint egy új partneri viszony kialakításában az állam és a civil társadalom között. *„A tanulás kulcs a XXI. századhoz”* - ez volt a konferencia üzenete.

Az elmúlt 20-25 évben az életviszonyok pluralizálódásának és individualizálódásának tendenciája erősen fokozódott. A mai modernizált világ egy felgyorsított világ, egy komplex világ és egy individualizálódott világ. Már nem egy egységesen strukturált és jól kiszámítható világ vesz körül bennünket, a szubjektumok számára már nem csak egyetlen, hanem sok lehetséges világ létezik.

Ma mindenkinek folyamatosan tanulnia kell, és mindenki folyamatosan tanulni akar, akik nem ezt teszik, azok rákényszerülnek, legalábbis annyiban, hogy nemtanulásuk következményeiből okulnak.²⁴

A felnőttképzés jövőbeli feladatai és rendszerének fejlesztése szempontjából döntő momentum annak felismerése, hogy a modernizáció megállíthatatlan globális folyamat, amelyben az ipari társadalom felváltódik, és realitássá válik az információs társadalomba való belépés lehetősége. Az információs társadalom mellett a tudástársadalom (más szerzőknél tudásalapú társadalom) kifejezés is egyre elterjedtebb. (Mivel lényegét tekintve nincs markáns különbség, a megnevezéseket magam is szinonimaként alkalmazom.) Ebben a radikális, társadalomtörténeti jelentőségű folyamatban egyik kulcskérdés a globális piacgazdaság és a lokális kultúra eltérő fejlesztési-fejlődési feltételrendszerének harmonizálása. GYÖRGY Péter megfogalmazását elfogadva idézem: *„A globalizáció domesztikálása és lokalizálása megkerülhetetlen kihívás. A tudásalapú társadalom víziójának a nemzeti kulturális lét javára fordítása igaz és joggal követelhető program.”*²⁵

24 GEIßLER K. A.: Felnőttképzés a modern korban – fejlődés és minőség. In.: HINTZEN, H. és KOLTAI DÉNES (szerk.) (1997): A felnőttoktatás jövője – a jövő felnőttoktatása. JPTE FEEFI – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete, Budapest. 11. oldal

25 György Péter: Kikezdi-e a demokráciát a pimasz ostobaság. Élet és Irodalom, 2001. június 29.

Szakemberek ebből a folyamatból a felnőttképzésre általában olyan következtetéseket vonnak le, mint:

- a) A tanulás már nem csupán a művelődés és a kultúra javainak elsajátítására irányuló társadalmi és egyéni program, hanem a humán tőkébe való beruházás, mely tudástőkét termel, s fejlesztése érdeke az embernek, mint erőforrásnak.
- b) A tanulás és a képzés egyrészt, mint beruházás (egyéni, családi, vállalati, társadalmi és állami források felhasználásával), másrészt, mint termelési költség értelmezhető.
- c) A tudás, mint a termelés feltétele ugyanúgy amortizálódik, mint a termelés más eszköze, felújítása és a változó minőségi követelményekhez való alkalmassá tétele, mint vállalati gazdasági fogalom értelmezhető. Ugyanakkor a tudás gyors és magasabb szintű megújításának, újratermelésének a feltételei számottevően javultak, ez a folyamat a gazdasági megfontolások alapján általában ösztönzött, támogatott mind az állami szféra, mind a gazdasági szektor részéről.²⁶
- d) A tudásalapú társadalom kibontakozása és a globális gazdaság fejlődése a tanulást, a képzést egy életen át tartó permanens tevékenységgé illetve állandó szükségletté teszi. Az OECD (Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet) 1991. évi jelentése szerint az államok egyik legfontosabb funkciója az lehet a jövőben, hogy a korszerű ICT (információs - kommunikációs technikák és technológiák) hatékony felhasználásához szükséges szakértelmet intézményesen biztosítsák.²⁷
- e) Az információs társadalomba való belépés és a tudás forradalma minden eddiginél egyértelműbben világít rá arra a negatív következményre, hogy az analfabétizmus új formája jelent meg, a funkcionális analfabétizmus. A fogalom azt a szintet jelenti, amikor valaki már elsajátította az írás, az olvasás, a számolás készségét, de ezt olyan sok hibával alkalmazza, hogy nem képes megérteni pl. egy álláshirdetést, nem képes egy nyomtatványt kitölteni stb. Becslések vannak az iskolázottabbnak tekintett nyugat-európai országokban arra, hogy a felnőtt lakosság kb. tíz százaléka funkcionális analfabéta.²⁸ Hazánkban a kutatók a funkcionális analfabéták arányát 20-25 %-ra teszik. A társadalom kulturális (és szociális) kettészakadásának lehetősége napjainkban reális veszélynek tűnik.

²⁶ Piti Zoltán: A tudás értéke és ára. Kritika, 2002. április, 26. oldal

²⁷ Szentes Tamás: A világgazdasági alkalmazkodás és a felzárkózás esélyei az ezredfordulón. Magyar Tudomány. 2001/4. 401. oldal

- f) A modernizáció folyamatos innovációt feltételez, ahol a tanulásnak (az egész életen keresztül tartó tanulásnak) a célja az, hogy a képességek, mint eleven képességek termelődjenek, és a képességek allokációjának, azaz a képességállomány kínálati és keresleti oldala egyensúlyának megkívánt állapota előálljon.
- g) A nyitottá váló világban egyre könnyebb a mobilizáció és a kultúrák közötti híd szerepét a használható idegennyelv-ismeret tölti be. Természetes elvárás lett az idegen nyelv ismerete, a nyelvtanulás tömeges igény, a nyelvismeret egyre több munkakör betöltésének feltétele.
- h) A gazdaság a maga erőterében a termékszerkezet változásához kapcsolódó szakmastruktúra-váltás kezelésének alapvető eszközeként működteti a munkaerő piaci képzést, a szervezeten belüli betanítást és továbbképzést. A kvalifikációs nívó egyre növekedik, a felsőoktatás szakképző funkciója elvitathatatlan, a szakképzés folyamatosan növekedő általános műveltséget igényel.
- i) A felnőttoktatás a béke ügye szorosan összefügg. Az emberiség jövőjének feltétele a béke. A nemzetközi stabilitás kialakítása és biztosítása része a politikai és gazdasági integrációs folyamatoknak. Nemzetközi katonai és politikai szervezetek együttesen kísérlik megóvni a Földet a modern fegyverek okozta végkatasztrófától. Különösen nagy feladat a felnőttoktatás számára a békekultúra fejlesztése, a demokrácia intézményeinek elfogadtatása és a társadalom mind szélesebb rétegeibe való beépítése. A béke ügyét jól szolgálja más népek nyelvének, kultúrájának a megismerése, a kulturális turizmus. A felnőttoktatási szakirodalom megkülönbözteti a kereskedelmi és a kulturális turizmust, aminek a keretében megfelelő oktatási programok készítik elő a konkrét utazási aktust. Ugyancsak a békét szolgálja a nemzetközi migráció következtében egyre bővülő számú kisebbségek és a többség harmonikus együttéléséhez szükséges szellemi feltételek biztosítása a felnőttoktatás (ill. mindenfajta oktatás) keretében.

Ma már nem vitakérdés, hogy tudnak-e egyáltalán tanulni a felnőttek, a tanulás hatására változik-e a magatartásuk, formálódik-e személyiségük. Tudományos kutatások megerősítették a köznapi tapasztalatok által is igazolt valóságot: a felnőttek tanulási képességeit csupán a biológiai regresszió, az előrehaladt öregedés és a mentális

rugalmatlanság gátolhatja. Laboratóriumi kísérletek sorozatán bizonyították be, hogy a felnőttek tanulási képessége döntő mértékben megegyezik a gyermekével, sőt ahol az élettapasztalatokra is szükség van, ott jelentősen meg is haladhatja azt. A biológiai fejlődés folyamatában a tényleges felnőtttség státuszának elérésekor nem szűnik meg a természetes kíváncsiság, s a felnőtt már nem csak a korábban tanultakat képes alkalmazni. Szokásai, jártasságai, képességei fejleszthetőek. A felnőtt tanulását jelentősen befolyásolják: az egyén szociális és kulturális helyzete, motiváltsága, a megrögzült tanulási technikák.

Az andragógia értelmezése szerint tanulásnak tekintjük nemcsak az ismeretek, készségek elsajátítását, a képességek kialakulását, hanem a megismerés, gondolkodásmód, szemlélet, ítélőképesség, az érzelmi és akarati tulajdonságok fejlődését, így a magatartás alakulását is.²⁹ A tanulásnak ilyen felfogása az elméleti feltétele annak, hogy az oktatásban érvényesülő differenciált nevelő hatások a személyiségfejlődéséhez ténylegesen hozzájáruljanak, a közvetített értékek interiorizálódva sajátjává váljanak.

Az oktatási folyamat felépítésében a felnőttképzés sajátos feltételeiként az alábbiakat szükséges figyelembe venni:

1. A szakmai képzés résztvevőinek már helyük van a társadalmi munkamegosztás rendszerében, társadalmi kapcsolataik már kialakultak, gyakorlati ismerettel rendelkeznek, érdeklődésük iránya többnyire határozott, ugyanakkor egy részüknél megállapodott és gyakorlatias.
2. A tanítási-tanulási folyamat tervezésekor vegyük figyelembe, hogy a felnőttkorban tanulók már élet- és munkatapasztalatokkal rendelkeznek. Ezért meg kell oldani a művelődési anyag hozzákapcsolását a munka mellett tanuló fiatalok és felnőttek tapasztalati bázisához. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy az új ismeretek feldolgozásának a feltételezhető tapasztalati bázisról kell kiindulnia.
3. A tanulási célok jórészüknél tudatosak és körülhatároltak, koruktól és körülményeiktől függően életmódjuk kialakult, életszemléletük, világnézeti, politikai felfogásuk pozitív és negatív vonásaival együtt határozott képet mutat. Az említett jellemző vonások különböző mértékben érvényesülnek, mert a hallgatók életkora és a munkamegosztásban elfoglalt helye is különböző, tényleges előképzettségük és tanulási technikájuk színvonala is eltérő.

²⁹ Nagy Sándor: *Az oktatás folyamata és módszerei*. Volos Kiadó, Budapest, 1997. 31. oldal

Az oktatás tartalmának meghatározása abból indul ki, hogy az oktatás egészének korszerű általános műveltséget kell nyújtania. Ha a korszerű műveltséget komplexen értelmezzük, az oktatási folyamat következő meghatározását adhatjuk: ismeretek elsajátíttatása, jártasságok, készségek és képességek kifejlesztése által a személyiséget átható és meghatározó erkölcsnek, irányultságoknak, viszonyulásoknak, valamint meggyőződéseknek úgy kell alakulniuk, hogy a személyiség társadalmilag értékes, hatékony alkalmazkodóképességgel rendelkezzen. A felnőttoktatási folyamatban a magatartásformálás alapvető és egyben távlati célja az, hogy a résztvevők életesélyei azáltal is növekedjenek, hogy az egy életen keresztül tartó tanulási folyamatra, a life long learning-re felkészüljenek, hogy a tanulás szükséglete az életmódjukat meghatározó szükségletrendszer részévé váljon.

A korszerű műveltség kialakítása a műveltséget megalapozó eszközjellegű alapismeretek és készségek szilárd kifejlesztésén és állandó továbbfejlesztésén túl a gondolkodóképesség fejlesztését, a további művelődés igényének felébresztését, valamint a folyamatos művelődés készségeinek kialakítását, illetve továbbfejlesztését jelenti.

1.3. A szakirányú képzés szervezeti rendszere

Áttérve a Katonai Biztonsági Hivatalnál folytatott szakirányú képzésre, amint az közismert, a hivatásos állományt illetően a képzési-, az át- és továbbképzési-, az előmeneteli, valamint a teljesítményértékelési, minősítési rendszer új objektív alapokra került, mivel az ún. jogállási törvényt az Országgyűlés 2001-ben elfogadta.³⁰

A törvényi szabályozás egyértelművé tette, hogy a képzés-továbbképzés jövőbeni rendszere szorosan kapcsolódik az előmeneteli rendszerhez. Ez a kapcsolat kétoldalú:

a) Egyrészt kiszolgálja, támogatja a teljes személyi állományt olyan vonatkozásban, hogy mindenkinek megadja az esélyegyenlőséget és megszabja a kötelezettséget a szaktudás fejlesztésére. Meghatározza az alkalmazási alapkövetelményeket a végzettség és a szakképzettség tekintetében, ehhez megfelelő alapképzési rendszert működtet. Mintegy alapjogként a továbbképzési formák és az ún. karrier (általános és szakmai előmeneteli) tanfolyamok, átképzések széles választékát kínálja, amelyek biztosítják, hogy mindenki megfeleljen adott beosztáshoz előírt követelménynek.

³⁰ 2001. évi XCV. törvény a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról. Honvédelmi Közlöny CXXVIII. évf. I. különkiadás

b) Másrészt lehetővé teszi, hogy a legjobbak, a tehetségesek, az ambiciózusak karriert fussanak be, hogy meglegyen a kívánatos mobilitás és meglegyen a szakmai területeken, a beosztások széles skáláját betöltve a legtöbb tapasztalat megszerzése, a képességek kibontakoztatása.

A Katonai Biztonsági Hivatal szakirányú képzési és továbbképzési rendszerére adaptálható „a tanítás-tanulás rendszerszemléletű modellje”, amelyet a szakirodalomban BÁTHORY Zoltán nevéhez kötnék.³¹A modell a szakirányú képzés sajátosságait figyelembe véve az alábbiak szerint értelmezhető:

A tanítás-tanulás rendszerszemléletű modellje a bemeneti (input), a folyamat (process) és a kimeneti (output) tényezőket, a környezetet és mindezen komponensek közti információáramlást, visszacsatolást és a kölcsönhatásokat foglalja egységes rendszerbe. Ez a modell arra ad eligazítást, hogy milyen logikai rendben kapcsolhatók egymáshoz a tanítási-tanulási folyamat tényezői annak érdekében, hogy a célokban és a tartalomban megfogalmazott elvárások a tanulók magatartásában, személyiségében, tehát eredményként megjelenjenek. A modell logikai rendszerbe kapcsolja az oktatási folyamat tényezőit.

Az értekezés témája szempontjából különös figyelmet érdemel a „bemenet”, mivel ennek az oldalnak a funkciója a célképzés, a tartalom kiválasztása. A „folyamat” alatt az oktatói (tanítói, tanári) munkát és a tanulói oldalon megvalósuló tanulást együttesen értjük. A „kimenet” nem mást, mint a tanulók (hallgatók) tanulási tevékenységeinek az eredményét, a tanulóknál bekövetkező pozitív változásokat, a tanulási teljesítményeket fejezi ki.

A társadalmak életében, mozgásában új és új értékek jelennek meg, régi értékek fedezőknek fel újra, vagy tűnnek el hosszabb-rövidebb időre. Különösen ez jellemző a viharos, a mélyebb struktúrákat is felforgató változásokra. Az ilyen időszakok általában elősegítik az értékek gyors változását, sőt esetenként az értékek válságát is előidézik. Az értékek áthangolódása a jelen magyar társadalomra is roppant jellemző. Az új, vagy újra felfedezett erkölcsi értékek együtt élnek, hatnak a régiekkel, vegyes, kevert értékrendek funkcionálnak. Az erkölcsi pluralizmust jól tükrözik az emberek közötti viszonyok kuszasága, a mindennapi élet sokszínűsége, valódi és/vagy álkonfliktusok gerjesztése és

³¹ Báthory Zoltán: I. m. 20. oldal

olykor emberhez méltatlan megoldása. Az erkölcsi sokféleség fennmaradása hosszútávra, előre, nagy biztonsággal megjósolható.

A pedagógiai célképzés szempontjából kiemelten fontos tényezőnek tekintjük a társadalom általános, konszenzusos értékeit, amelyek elvileg minden iskolára egyformán érvényesek. Konszolidált viszonyok közt a társadalmilag érvényes és elfogadott értékrendszer megrázkódtatások nélkül artikulálódik, harmonikusan együtt él az iskolát használó szülők, tanulók, fiatalok és a tanuló felnőttek (az iskola kliensei) értékeivel és érdekeivel. Gyakori azonban, hogy az iskola a társadalmi és a kliensi érdekek összeütközésének „küzdőterévé” válik. A reformpedagógiai felfogást érvényesítő angolszász iskolát (legalábbis az alapműveltséget nyújtó iskolákat) hosszú időn át a kliensi érdekek domináns képviselője jellemezte. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a modern társadalmak – demokratikus módszerekkel, a számukra adott társadalmi konszenzusra törekedve – az állami beavatkozás jogával is élnek. Előfordul, hogy az állam diktatórikus módon határozza meg az iskola számára követendő értékeket. A szélsőséges etatizmus e formája jellemezte például a porosz utas és a sztálinista államot és oktatásügyet. Mindezek következtében a mai Magyarországon reálisnak tűnik arra gondolni, hogy az iskolák az értékek egyoldalú képviselője helyett a társadalmi és a kliensi értékek értelmes kompromisszumára vagy integrációjára törekedjenek.

A modell középső, jellemzően pedagógiai komponense a folyamat, amely a tanulásszervezés tanórai, iskolai és iskolán kívüli tereit, valamint ezen tevékenységek személyi, szervezeti, módszertani és tárgyi-eszközi (infrastrukturális) feltételeit tartalmazza. Ez tehát – hagyományos didaktikai terminológiával – a módszertan területe.

A tanítás-tanulási folyamat – feltehetően és remélhetően – a tanulás révén változásokra vezet a tanulók teljesítményeiben, magatartásában és személyiségében. Szűkebb értelemben teljesítményekről, tágabban pedig személyiségváltozásokról beszélhetünk, melyek a tanítás-tanulás hatásaként keletkeznek. Ezen hatások feltárása, megismerése és a megfelelő következtetések levonása a pedagógiai értékelés körébe tartozik.

A pedagógiai folyamat bemeneti tényezői tehát a társadalom és a kliensek által támasztott általános és konkrét igények, követelmények, szükségletek. A korábban elemzett kettős legitimáció tényleges megléte a célképzés és a tartalom meghatározás alapja, szükséges feltétele. Ebben az esetben van reális esély arra, hogy a pedagógiai célok – a folyamat közvetítésével – a tanulási eredményekben leképeződjenek. Ha ehhez még

optimális működés is járul, nő a valószínűsége annak, hogy a cél és az eredmény áhított kongruenciája megvalósul.

Báthory nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a bemeneti tényezők, a folyamat és a kimenet közti kapcsolatok nem hierarchikusak és nem egyirányúak. Az információ nemcsak a céltól a folyamathoz és onnan az eredményhez áramlik, hanem a pedagógiai értékelés-ellenőrzés csatornáin visszafelé is. Az optimális működés feltétele a szisztematikus információ-visszaáramlás, visszajelentés (feed back). A tanítás-tanulás rendszerszemléletű modelljében a visszajelentési mechanizmus kiindulópontja, forrása a tanulóknál bekövetkezett változás, az eredmény. Ennek oka kézenfekvő: a tanulási eredmény ugyanis az egyetlen olyan „végterméke” a tanítási-tanulási folyamatnak, amely viszonylag érvényes és megbízható módon objektíválható: azaz megfigyelhető, vizsgálható, regisztrálható.

Az eredményből kiindulva *visszajelentési kör* működhet az eredmény, a folyamat és a bemenet felé. Az első visszajelentési kör sajátossága, hogy az a tanulóban a tanulás által létrehozott változásokat erősítő vagy gátló információt hordoz. Ami ebben a visszajelentési körben közvetítődik, az többnyire a tanár értékelése, de gyakori, hogy a tanuló maga is meg tudja ítélni a tanulás eredményességét (önértékelés).

A második visszajelentési kör a folyamatra irányul, melynek információtartalma lehetővé teszi a tanár által irányított és szervezett tanulási folyamat elemzését és értékelését az elért eredmények függvényében.

A harmadik visszajelentési kör információi lehetőséget adnak az oktatásügyi szakértőknek, hogy az elért eredmények alapján véleményezzék, értékeljék a pedagógiai célokat, azok relevanciáját, megvalósíthatóságát. E harmadik visszajelentési kör mentén szervezhetők azok a nagy mintákra kiterjedő, országosan vagy regionálisan reprezentatív pedagógiai kutatások, feltárások és tudásszint vizsgálatok, amelyek az oktatásfejlesztéshez nélkülözhetetlen adatokat és összefüggéseket szolgáltatják. A pedagógusok tapasztalatán és véleményén kívül ebbe az információ-visszajelentési körbe tartozik még mindazok tapasztalata, attitűdje és véleménye, akik valamilyen módon érdekeltek az oktatásban (iskolafenntartók, tanulók, szülők stb.), ezt nevezi a szakirodalom „közbülső” visszajelentésnek, ez képezi az információk visszajelentésének negyedik körét.

A szakirányú képzés - továbbképzés rendszerének bemeneti tényezőit a második fejezetben részletesen elemzem, bemutatom hatásukat és azt, hogy milyen következtetések adódnak a speciális felkészítés céljait, alapvető tartalmait illetően. Ebben a szakirányú felkészítési rendszerben a bemeneti, tehát célképző tényezők között azokkal foglalkozom,

amelyek a biztonsági tiszttel szemben támasztott általános és speciális követelményeket meghatározzák, döntő módon befolyásolják.

Kiemelt jelentőségűnek tartom, ezért vizsgálom az ország és a védelmi szektor általános és konkrét biztonsági helyzetét, a bekövetkező változásokat, továbbá a különleges közszolgálati viszony konzekvenciáit. Ez jelenti az elemzés makro-szintjét.

A közbülső (mezo) szint elemzésének középpontjába a hivatásos katonát, a tisztet állítom.

Az oktatási - képzési célokat közvetlenül determináló szakmai tevékenységet, a fejlesztési prognózist tekintem a mikro-szintnek. Itt már nincsenek transzferek, közvetlen hatás a céltételezésben, a tartalom kiválasztásban, a visszacsatolásban.

A szakmai képzési-továbbképzési rendszer alapvető sajátossága, hogy kívülről történő – a társadalmi célok felőli, tehát normatív – irányítása kevésbé érzékelhető. Ehhez a képzési szisztémához nincsenek kidolgozott, kötelezően érvényesítendő központi tantervek, nem valósul meg a hazai oktatási rendszerre egyébként hosszú időn át jellemző centrális tantervi irányítás gyakorlata.

Némileg másképpen megfogalmazva: a szakma specialitásai nem tűrnék el azt a differenciálatlan felfogást és gyakorlatot, amely kívülről akadályozná a szakmai és ebből következően az iskolai (a szakirányú oktatási) autonómia kibontakozását. A tantervi irányítás módszere decentralizáltnak nevezhető. Ez a megoldás a szakmai érdekek és értékek prioritására épül és egy olyan irányítás elvi alapjait rakja le, amely a társadalmi és a kliensi értékek integrációjának, értelmes kompromisszumának a megvalósítására törekszik. Ez a szemléletmód nyíltan deklarálja, hogy *a pedagógiai célok meghatározásában a társadalmi célok nem élveznek kivételezettséget, nem érvényesül dominanciájuk, hanem mellettük, de nem rovásukra, elsőbbséget kapnak az egyébként is fontos szerepet betöltő kliensi érdekek és elvárások.*

Ebből kiindulva tartom szükségesnek bemutatni a szakmai közvélemény tipikus véleményét a szakmai képzésről, továbbképzésről.

„ A Katonai Biztonsági Hivatal a jelenlegi kiemelkedő szakmai és átlagon felüli anyagi elismertsége okán széles körből választhat ki a szakmára legmegfelelőbb tiszteket. Ha a „nyersanyag” átlagon felüli, ehhez lehet a jövőben igazítani az elvárás-rendszert, a szakképzés „töménységét”, az idegen nyelvismeret szintjét. Meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy az alkalmasságot nem igazoló tiszteket még időben, így a tanfolyam bármelyik szakaszában visszairányíthassuk az előző szolgálati helyére.

A professzionista felkészültség elérése – mint a szakmaiság maximuma – az individuum adottságaitól, a bonyolultabb feladatokban való involválódása mértékétől függően akár 20-25 évet is igénybe vehet. Ezzel csupán azt akarom mondani, hogy a szakmai felkészítés elengedhetetlenül szükséges, de nem elégséges feltétele a professzionális felkészültség egyébként kívánatos elérésének.

A biztonsági tiszttel szemben támasztott szakmai kompetenciát szükségszerűen meg kell, hogy előzze a szervezet kompetenciáinak felvázolása, figyelembe vétele, mivel ehhez kell igazítani, formálni a személyek felkészítését is.

Javaslom az informatikai felkészítés jelentőségét növelni (esetleg ECDL /Európai Számítógép-használói Jogosítvány/ vizsgakövetelmény előírása). A NATO és EU /Európai Unió/ ismeret is nagyobb teret kaphatna a képzésben. A „pedagógiai kisüzem” jelleg szerintem több előnnyel, mint hátránnyal jár a személyre szabott törődésből adódó lehetőségek miatt.”(alezredes, osztályvezető)

„Az oktatás során kell felvetni és elemezni a nemzetbiztonsági tevékenység irányát befolyásoló új társadalmi kihívásokat, illetve választ adni azokra, megjelölve a reagálás lehetséges változatait, ami az oktatással szemben támasztott alapkövetelménynek tekinthető. A nemzetbiztonsági munkában jelentkező feladatok elsajátításában kiemelt helyet kellene kapniuk a tevékenység végrehajtása során leggyakrabban előforduló körülményeket modellező helyzetgyakorlatoknak.

A Katonai Biztonsági Hivatal szakirányú felkészítésében éppen a saját tartalmi irányultságokra kell helyezni a hangsúlyt, ami az oktatásban nem ismeretlen, de nem is általánosan jellemző formák alkalmazását teszik szükségessé. Gondolunk itt elsősorban a gyakorlati munkában alkalmazható ismeretek – pl. titkos kapcsolattartás, titkos kutatás, stb. – megszerzését elősegítő sajátos módszertani elemek alkalmazásának fontosságára.

Kérdés merült fel bennünk, hogy a saját oktatási intézmény szükségességét szolgálatonként elkülönítetten képzeled-e megvalósíthatónak, vagy a nemzetbiztonsági ismeretek megszerzésére egy központi intézmény létrehozását tartod szükségesnek, amely mellett a szolgálatoknál jelentkező különbözőségek elsajátítása a továbbképzés rendjében történne meg.” (ezredes, igazgató és ezredes, főosztályvezető)

„Számos ország titkosszolgálatát egy komoly, precízen kialakított szervezett oktatási mechanizmus jellemzi, ami a gyakorlati igényekre épült, és fő szempontja a gyakorlatban való alkalmazási képesség.” (ezredes, igazgató-helyettes)

„Más irányú képzések is folynak a hivatalunknál, melyeknél a tisztekétől eltérő igényeknek és kihívásoknak kell megfelelni. A szakirányú felkészítés bizonyos mértékben különbözik a felsőoktatás területén követett gyakorlattól, ha másban nem is, abban bizonyosan, hogy többnyire államtitkot, illetve szolgálati titkot tartalmazó tananyagot kell a hallgatóknak átadni, amely sajátossá teszi az oktatási folyamatot és a tanulást is.” (ezredes, igazgató-helyettes)

„Egyetértek azzal, hogy a szakirányú felkészítést más nemzetbiztonsági szakirányú felkészítéstől elkülönítve kell végezni - kivéve a hírszerző szakirányt. Meggyőződésem és a tapasztalatok is azt mutatják, hogy a két irány kölcsönösen egymásra utalt, hiszen a hírszerzőknek ismerniük kell az elhárítás módszereit és fordítva. A munkánkban elengedhetetlen a hírszerző módszerek, eljárások ismerete e nélkül kémelhárítási munkát végezni nem lehet.

Az alapképzés során csak a szakmai munka minimumát kaptuk meg. A magasabb szintű szakmai munka megítélésem szerint megkövetelné a differenciált szakmai továbbképzést építve a biztonsági tisztek gyakorlati tapasztalataira és az általuk végzett ill. végzendő szakfeladatok specifikumaira. A mai viszonyok között nincs olyan továbbképzés, tanfolyam, amely a szigorúan szakmai továbbképzést, fejlődést előmozdítaná.

Fontosnak tartom ugyanakkor, hogy a képzés építsen az előzetesen meglévő katonai ismeretanyagra, és ez vonatkozzon az elméleti és a gyakorlati ismeretekre, tapasztalatokra is. Abban a katonai közegben, ahol mozgunk, elvárják tőlünk, hogy alapvető katonai kifejezéseket, viselkedési normákat ismerjünk és betartsunk. Ezek oktatására nem szabad értékes időt a szakmai képzés rovására fordítani. Meggyőződésem szerint ezt azzal lehet kiváltani, ha a megfelelő tapasztalatokkal és ismeretekkel rendelkezőket vesszük át állományba.” (őrnagy, főreferens)

„A szakmai képzésben szükségesnek tartom mindazon társadalmi ismeretek elsajátítását és folyamatos szinten tartását, amelyek elősegítik a szakmai munka magas színvonalú művelését a sokszor és manapság gyorsan változó társadalmi viszonyok között. Munkánk fontos és nélkülözhetetlen része az ember, a velük való kontaktus, így abban nélkülözhetetlen a pszichológia és a pedagógia. Ennek szolgálatába kell állítani, kialakítani a szakmai kompetenciát, de nem elméleti módon, hanem gyakorlati formában. Törekedni kell a hallgatók igényeinek megismerésére és a korábbi évek tapasztalatainak hasznosítására, a „szakmai fogások” megismertetésére.” (alezredes, kiemelt biztonsági főtiszt)

Az idézett vélemények részben egybecsengenek, részben a véleményalkotó sajátos helyzetéből fakadó egyéni nézőpontot tükrözik és eltérnek egymástól. A többféle megközelítés minden hasznosítható elemét figyelembe kell venni, mert olyanoktól származik, akik a szakmai tevékenységet huzamos ideje eredményesen vezetik, szervezik, végzik.

A felhasznált szakirodalom, valamint saját kutatási eredményeim alapján *a biztonsági tisztek szakirányú felkészítési (képzési-továbbképzési) rendszere - az előzőekben taglalt alapvetően oktatáseméleti, felnőttképzési és szakmai szempontok integrálásával - az alábbi jellemzőkkel írható le:*

- a) A szakirányú felkészítést törvények legitimálják: célja, funkciói, szervezeti rendszere a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény, a hivatásos katonák jogállását szabályozó 2001. évi XCV. törvény rendelkezéseinek érvényesítésével, továbbá a szakképzésre és a felsőoktatásra vonatkozó jogszabályok figyelembevételével, a szakmai sajátosságokra tekintettel került kialakításra, szabályozásra és működtetésre.
- b) A szakirányú felkészítés a speciális tartalmi irányultságtól eltekintve nem különbözik lényegesen a katonai és a polgári felsőoktatás területén és a katonai szférában elterjedt általános oktatási gyakorlattól.
- c) A szakirányú felkészítés a nemzetbiztonsági szakmán belül szervezett más (pl. hírszerző, figyelő, technikai, stb.) szakirányú felkészítésektől jól elkülöníthetően, másra át nem ruházhatóan folyik.
- d) Mivel a szükséges szakképzettséggel rendelkező állomány "beszerzése" a munkaerőpiacról nem lehetséges, a speciális kompetencia alapelemei az előző képzési rendszerekben objektíve nem alakulhattak ki, ezért a szakmai felkészítés céljaira a szolgálat saját speciális oktatási intézményt (szervezeti egységet) létesített és tart fenn.
- e) A felkészítés célját, követelményeit, tartalmi és szervezeti rendjét önálló felelősséggel a szolgálat vezetője határozza meg törvényi felhatalmazás alapján, mint oktatási intézmény fenntartó. Ennek megfelelően *a szakmai tevékenység követelményeinek, a Hivatal alaprendeltetéséből fakadó elvárásoknak van egyértelmű primátusa, determináns szerepe.*
- f) A felkészítés célját, tartalmát és módszertanát a társadalmi szükségletek, igények, követelmények jelentősen befolyásolják, beleértve elsősorban a hadsereg (a hadügyi szektor) által támasztott általános és konkrét elvárásokat.

- g) A felkészítés egyrészt a szakmai tevékenységhez kapcsolódó tudományokra és ismeretanyagra, másrészt a praxis törvényszerűségeire, követelményeire és logikájára épül. *A szakirányú felkészítés egészét a szakmai praxissal kialakított egészen szoros kapcsolat jellemzi.* A szakmai közvélemény a célok és tartalmak meghatározása során alapvető kontroll, véleményező és legitimáló funkciót tölt be.
- h) *A képzési tartalom szigorúan meghatározott, nincs mód az önkényes változtatásra, mivel az a szakma praxisát, mondhatni a technológiát veszélyeztetné.* A megrendelő, az iskolafenntartó, tehát a Hivatal főigazgatója az oktatás mozgásterét alapvetően kijelöli, de aprólékosan nem határolja be, az oktatásért közvetlenül felelős személyeknek meghatározott kérdésekben önállósága, döntési kompetenciája, ezáltal számon kérhetősége van. Ez teszi lehetővé a központi akarat feltétlen érvényesülését, másrészt a szükséges korrekciók (pl. új szabályozók megismertetése, gyakorlati tapasztalatok beépítése) gyors, törésmentes elvégzését.
- i) A felkészítés alapoz a katonai hivatás tradicionális értékeire, a hallgatók felsőfokú végzettsége alapján a képzés bemenetén elvárható műveltségre, tudásra, továbbá motiváltságukra, a képzésbe bekerülő tisztek általános és szakmai (speciális katonai) kompetenciáira.
- j) A felkészítésben megtalálhatók az iskolarendszerű, intézményes valamint az iskolai rendszeren kívüli, a Hivatal keretei között működtetett szervezeti formák. A szakmai felkészítés többszintű, a szakmai (speciális) alapképzéstől a továbbképzéseken és az egyetemi szintű képzésen át a felsővezető-képzésig differenciáltan készítjük fel a tiszteket a konkrét beosztásra, a speciális szakmai feladatokra, a szakmán belüli profilváltásra, a magasabb beosztásra. A szakirányú felkészítés egymásra épülő fokozatokból, formákból áll, elemeinek viszonylagos, de jól érzékelhető önállósága van.
- k) A biztonsági tisztek hivatásukat, szakmai feladataikat a katonai közegben teljesítik. Képzési, felkészítési metódusukat sem célszerű tehát ettől a közegtől elválasztani. Egy teljesen elkülönült képzési rendszer működtetése anyagilag sem oldható meg, sem jelenleg, sem a közeli vagy távolabbi jövőben nem látszik reálisnak pénzügyi-, elhelyezési-, technikai-, stb. feltételrendszer biztosíthatósága.

- l) A képzési-továbbképzési rendszer szorosan kapcsolódik a Hivatal humánerőforrás gazdálkodás rendszeréhez és fejlesztéséhez, kiszolgálja az előmeneteli rendet.
- m) A gyakorlatközpontú képzésben- továbbképzésben a szakma elismert, kompetens képviselői képezik az oktatói állomány gerincét. Az oktatói szabadság értelmezése elsősorban a metodika területén lehetséges, mivel a tartalmi kérdésekben a szabályozás központi jellege miatt az egyéni értelmezés meglehetősen korlátozott.
- n) A szakemberek direkt bevonása azt is jelenti, hogy a megrendelő, az iskolafenntartó közvetlenül résztvevője az oktatási folyamatnak. Ez a megoldás erősíti, hogy a közvetlen visszacsatolás releváns legyen, gyorsan célba érjen és hasson.
- o) Az oktatásszervezési, didaktikai és metodikai eljárások megegyeznek a katonai felső- és szakoktatásban, illetve a felnőttoktatásban általánosan alkalmazott és érvényesített módszerekkel, tipikus eljárásokkal.
- p) A szakmai felkészítésre jelentős, közvetett hatást gyakorolnak a szakértelmiségivel szemben elvárt, a társadalom által preferált értékek, valamint a katonai (védelmi) szféra által támasztott követelmények.
- q) A felkészítés figyelembe veszi a társadalmi modernizáció és az euro-atlanti integráció hatásait és követelményeit, a védelmi szféra fejlesztési céljait, jövőképét, a nemzetközi kötelezettségekből fakadó kihívásokat.
- r) A szakirányú képzés-továbbképzés céljainak kijelölésekor *alapvető tényezőként kell számításba venni, hogy a kliensi oldalon, a képzés alanyai felnőttek, hivatásos tisztek*. Abból indulhatunk ki, hogy a résztvevők biológiailag, pszichésen, szociálisan érettek, fejlett és társadalmilag értékes tevékenység- és magatartás repertoárral rendelkeznek. Sajátos élethelyzetben vannak, egzisztenciális biztonságot nyújtó hivatásuk van, de a képzéssel a jövőre készülnek. Sajátos tanulási motivációkkal és szokásokkal bírnak, vannak már élet- és munkatapasztalataik. Kialakult életvezetési stratégiájuk van, morálisan autonóm értékrendjük van, erősen motiváltak az új ismeretek elsajátítására stb., tehát tisztjeinket teljes értékű partnernek kell tekintenünk, akik a felkészítésben nem passzív, megmunkálandó tárgyak, hanem aktív alanyok, részesek a folyamatban és az eredményekben.

- s) A szakirányú képzés-továbbképzés környezeti tényezőinek elemzése - ha lehet - még fontosabb, mivel a változásokra reagálni kell, a célokat módosítani szükséges, mert a nem releváns célok, vagy a helyesen meghatározott célokhoz nem adekvát módszerek hosszabb távon igen jelentős negatív következményekkel járnak.
- t) Alapvetően a képzési létszám nagyságrendje miatt különösen fontos a „pedagógiai kisüzem” jellegből adódó következmények számbavétele. A célszerűség, a gazdaságosság szempontja, valamint a szakma közös gyökerei, a törzsanyag azonossága, és nem utolsósorban a saját erőforrások meghatározott kapacitása a hazai nemzetbiztonsági szolgálatok szakképzésért felelős szerveivel, valamint a katonai felsőoktatás intézményeivel fenntartott szoros együttműködést feltételez.
- u) A szakirányú felkészítés különböző szintjein, formáiban megszerzett szaktudás piacképessége nehezen igazolható. A biztonsági tiszt a speciális tudást a polgári életben nem hasznosíthatja, másodállásban (mivel az erősen szelektíven engedélyezhető, de inkább nem kívánatos) nem kamatoztathatja, sőt a manapság felmérhetetlen jelentőségre szert tett kapcsolati tőkét sem bővítheti vele komolyabb mértékben.
- v) *A képzés-továbbképzés tartalmát képező speciális kompetencia elemei a szervezet, a szolgálat kompetenciájának konkrét objektivációi, megjelenési formái. Ezek a szakma, a katonai elhárítás belső attribútumaiból fakadnak. A szakmai kompetencia relatíve állandó és differenciálatlan összetevőit a szolgálat minden munkatársának birtokolnia kell.*

Következtetések

A fejezetben a mértékadó általános pedagógiai, didaktikai és andragógiai szakirodalom alapján megállapítottam, hogy az oktatási rendszer a társadalom egyik relatíve önálló, sajátos funkciókkal felruházott alrendszere. Az oktatáshoz mindig kapcsolódik céltételezés, a társadalom és a szűkebb emberi közösség által elvárt értékek és tartalmak megfogalmazása. A plurális társadalmakban a célokat kettős legitimáció jellemzi, amelyben azonos jelentőséggel bír a társadalmi és a kliensi oldal. A célok függenek az érvényesített nevelésfilozófiai felfogástól, az oktatáspolitikai (tantervi) szabályozás módjától, a környezet által biztosított feltételektől. A célokban megjelennek az iskolafenntartó és a hallgatók elvárásai is.

A célok kiválasztása bonyolult folyamat. Egy koherens célrendszer felépítésében sok szempontot kell mérlegelni, ennek során a különféle érdekeket és értékeket lehetőség szerint egyeztetni kell, ezek között választani kell. Az általános célokat részcélokká, követelményekké kell lebontani, ezeket rendszerbe kell foglalni. A megválasztott célok irányítják a pedagógiai folyamatot, az oktatás-képzés tartalmának, szervezési módjainak, eszköz- és módszereinek megválasztását.

A biztonsági tisztek szakirányú képzését illetően a pedagógiai célok meghatározásában a társadalmi célok nem élveznek kivételezettséget, nem érvényesül dominanciájuk, hanem mellettük elsőbbséget kapnak az egyébként is fontos szerepet betöltő nemzetbiztonsági szakmai érdekek és elvárások. A felkészítés célját, követelményeit a szolgálat vezetője határozza meg törvényi felhatalmazás alapján, mint oktatási intézmény fenntartó, ennek megfelelően a szakmai tevékenység követelményeinek, a Hivatal alaprendeltetéséből fakadó elvárásoknak van egyértelmű primátusa, determináns szerepe. A szakirányú felkészítés céljának meghatározásában figyelembe kell venni, hogy a képzés egészét a szakmai praxissal kialakított egészen szoros kapcsolat jellemzi. A szakmai közvélemény a célok és tartalmak meghatározása során alapvető kontroll, véleményező és legitimáló funkciót tölt be. A felkészítés célját, tartalmát és módszertanát a társadalmi szükségletek, igények, követelmények jelentősen befolyásolják, beleértve elsősorban a hadsereg (a hadügyi szektor) által támasztott általános és konkrét elvárásokat. A szakirányú képzés-továbbképzés céljainak kijelölésekor alapvető andragógiai szempontként számításba kell venni, hogy a képzés alanyai felnőttek, hivatásos tisztek.

A céltételezés minden emberi tudatos tevékenység alapeleme, kiinduló mozzanata. Jelentőségét az a banális, de örökérvényű megállapítás fejezi ki, hogy *aki nem ismeri a célokat, az a hozzájuk vezető utat sem fogja megtalálni.*

2. A BIZTONSÁGI TISZTEKSEL SZEMBEN TÁMASZTOTT ÁLTALÁNOS ÉS SPECIÁLIS KÖVETELMÉNYEK

A fejezet célja: átfogó képet adni arról, hogy a nemzetbiztonsági feladatok teljesítése, a szakmai tevékenység eredményes végzése érdekében milyen általános és speciális követelményeket érvényesítenek jelenleg és a jövőben a Katonai Biztonsági Hivatal hivatásos tisztjeivel szemben. A követelmények ismerete azért fontos, mert a nemzetbiztonsági tevékenységet végző állomány szakirányú felkészítésének tartalmi és szervezeti korszerűsítése napirenden van. *A szakirányú felkészítést olyan céllal, olyan irányultsággal kell szervezni és végrehajtani, hogy az segítse elő az állománnyal szemben támasztott követelmények teljesítését, a szakmai feladatok hatékony végrehajtását. A követelmények tisztázása megalapozza a képzési célok helyes kitűzését.*

A személyiségbeli követelmények meghatározása nem egyszerű feladat. A személyiség – mint pszichológiai alapkategória – maga is összetett. A szakirodalom könyvtárnyi anyaga igen sokféle definíciót tartalmaz és számos személyiségelméleti irányzatot ismertet. A személyiség belső struktúráját is többféle módszerrel, többféle elméleti kiindulópontból vizsgálják.

Ami általános és témánk szempontjából is fontos: *a személyiség* összetett képződmény, amelyben az emberre jellemző általános, alapvető vonások mellett az adott közösségre, társadalmi nagycsoportra jellemző különös vonások, valamint az egyénre kizárólagosan jellemző specifikus (egyedi) vonások végtelen kombinációja található.

A személyiség fogalma abból indul ki, hogy minden ember egyedi és megismételhetetlen. Az ember személyisége az egyéni tulajdonságainak összessége, sajátos kombinációjú szerveződése. A személyiség formálódását, fejlődését több tényező határozza meg. Közülük a legfontosabbak: a társadalmi tényezők, az élet minőséget meghatározó anyagi-gazdasági feltételek, a szellemi élet, a kultúra, a műveltség fejlettsége, a nevelés. A különféle társadalmi, szociális, mikrokörnyezeti, családi, iskolai stb. hatások egy része átszűrődik, nyomot nem vagy alig hagy az emberben, míg más hatások eredményei megmaradnak, beépülnek a személyiségbe, döntően befolyásolják az egyén

életét, személyiségének alakulását. Az ember a személyiségfejlődés eredményeként „individuummá” válik, konkrétta, önálló személyiségű egyeddé válik.³²

Nyilvánvaló, hogy a személyiségfejlődés során kialakuló sajátos összetevőkből, az egyénre vonatkoztatva néhány alapvető, illetve egymással együtt járó, szorosan összekapcsolódó faktor kiemelhető, tehát az egyes emberek karakteresen jellemezhetők. Az ember által végzett munka jellege szerint is kiválaszthatók, meghatározhatók azok a személyiségi jellemzők, amelyek az adott státus és szerep eredményes betöltéséhez szükségesek, vagy minimálisan elégségesek. Egyértelmű, hogy más személyiségfaktorok, illetve másként összeálló formációk jellemzőek egy vadászpilótára, mint egy művészemberre, tehát a tipizálás elvégezhető a biztonsági tisztek esetében is.

A Katonai Biztonsági Hivatal szakmai feladatait a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény³³ határozza meg. Nyilvánvaló, hogy *a Hivatal alaprendeltetése, a szakmai tevékenység jellege, sajátosságai speciális követelményeket is támasztanak a személyi állománnyal szemben.* Ezek az egyén biztonsági helyzetével, életvitelével, kapcsolati rendszerével, képzettségével, speciális tudásával, munkavégzésével kapcsolatos előírások és más, itt nem részletezhető követelményekben jelennek meg. Ezek mellett az előbbiekkal szoros egységet alkotó, számos tekintetben sajátos pszichológiai, egészségi és fizikai alkalmassági követelményeket jelentenek. A szűkebben értelmezett speciális követelményeket a sajátos foglalkozás, a máshoz alig hasonlítható szakmai tevékenység eredményes ellátásának pszichikus feltételeként tekinthetjük.

A követelményeket a Hivatalnak a társadalomban elfoglalt helyéből, a munkamegosztásban betöltött szerepéből, a szolgálat funkcióiból és a speciális feladatrendszer jellemzőiből kell és lehet meghatározni. Alapvető jelentőséggel bír, hogy a lehető legnagyobb pontossággal ismerjük meg magát a szakmai tevékenységet, valamint azt a közeget, amelyben a munkatársak dolgoznak, élnek. Ezért szükséges a szakmai tevékenységet meghatározó tényezők és befolyásoló körülmények felvázolása.

A téma – tehát a követelmények meghatározása - szempontjából az alábbi külső és belső tényezőket tartom kiemelt jelentőségűnek:

- 1) az ország és a védelmi szféra általános és konkrét biztonsági helyzete,
- 2) a különleges közszolgalat követelményei,

³² Pedagógiai Lexikon. Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997. III. kötet, 365. oldal

³³ 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról. Magyar Közlöny 1995./116. szám

- 3) a hivatásos katonával szemben támasztott követelmények,
- 4) a szakmai tevékenység jellege,
- 5) a szakma jövőképe.

2. 1. Az ország biztonságát és a védelmi szféra helyzetét befolyásoló körülmények, tényezők

Evidenciaként rögzíthetjük, hogy hazánk biztonsági helyzetében alapvető változások történtek az elmúlt 10-12 évben. Közvetlen környezetünkben, a közép-kelet európai térségben az egykori szocialista világrendszer országaiban kártyavárként, lényegében külső vagy/és belső erőszak nélkül omlottak össze a pártállami rendszerek, a monolitikus hatalomgyakorlást a többpártrendszerű parlamenti demokráciák váltották fel. A kialakult biztonságpolitikai vákuumban a NATO stratégiai partnerséget kínált a korábbi ellenségeknek. A NATO a Békepartnerségi (PfP) program kialakításával és kiterjesztésével történelmi mércével mérve pillanatok alatt átfestette a biztonságpolitikai tájképet. A fiatal demokráciák a fejlett nyugati társadalom mintáit vették át, és elindultak azon az úton, hogy intézményesen is az euro-atlanti gazdasági-politikai- biztonsági (katonai) rendszerbe betagozódnak.

Ennek a folyamatnak hazánk az egyik „legjobb tanulója”, amit igazolnak azok a tényszerű eredmények, amelyek a NATO-tagsághoz vezettek,³⁴ továbbá a legújabb siker, a 2004-ben bekövetkező csatlakozás az Európai Unióhoz. A szervezeti integráció visszavonhatatlanul megtörténtnek tekinthető, a valós betagozás azonban nem a közeli évek, sokkal inkább a jövő néhány tíz évének lesz nem könnyű feladata. Hazánk státusa, nemzetközi pozíciója és megítélése gyökeresen megváltozott. Az egykori ellenségből együttműködő és egyenrangú szövetséges lettünk. A Magyar Köztársaság napjainkban egy erős, nagy tekintélyű és befolyású szövetségi rendszer tagja.

A tagságból adódik az a konzekvencia, hogy ma már nem csak a konkrét, nemzeti biztonságpolitikai célokra kell erőfeszítéseinket összpontosítanunk, hanem ugyanígy kell szembenéznünk mindazon kihívásokkal, fenyegetésekkel, amelyek hazánkat az Észak-atlanti Szövetség illetve az Európai Unió tagjaként érhetik. Helyénvaló példaként az Amerikai Egyesült Államok ellen 2001. szeptember 11-én végrehajtott terrortámadást említjük.

Ez az új típusú kihívás új felismerésekhez vezetett. Ráirányította a világ vezető hatalmainak és politikusainak, továbbá a nemzetközi közvéleménynek a figyelmét arra, hogy a terrorizmus elleni harc nem egyszerűen az USA ügye, nem tisztán katonai kérdés. Ennél többről és másról van szó. Olyan komplex tevékenységrendszerrel, amelyben az

³⁴ 1999. évi I. törvény a Magyar Köztársaságnak az Észak-atlanti Szerződéshez történő csatlakozásáról. Magyar Közlöny, 1999./10. szám

összehangolt politikai, diplomáciai, gazdasági, nemzetközi jogi lépések és eszközök mellett, azok érdekében, olykor azok helyett hatékony titkosszolgálati (benne elhárító és hírszerzési) tevékenységre van szükség a jövőben. A terrorizmus nemzetközi hálózata és a szervezett bűnözés elleni harc sokak szemében olyan, mint amikor tűt keresünk a szénakazalban. A globalizálódó bűncselekményekkel szemben, a biztonságot világméretben fenyegető veszélyek és hordozóik ellen egyedül akkor lehetséges eredményes a tevékenység, főként pedig hatékony a megelőzés, ha a szénakazlat a lehető legérzékenyebb „szenzorokkal” behálózunk, hogy a tűt időben észlelni, lokalizálni, eltávolítani lehessen.

Közismert, hogy a NATO az 1999. évi bővítéssel egyidejűleg átfogó reformokba kezdett. A washingtoni csúcstalálkozón *a Szövetség megújította Stratégiai Koncepcióját, elemezte a biztonságpolitikai környezetet, a kockázatokat és kihívásokat, a szövetség feladatait és a fegyveres erők fejlesztésének aktuális és távlati céljait, elveit, irányait.*

A közösség kockázati tényezőknél elsősorban a regionális konfliktusokat, a politikai és gazdasági válságokat, etnikai és vallási villongásokat, valamint a világméretű gazdasági és pénzügyi koncentráció negatív hatásait, a szervezett bűnözés nemzetközivé válását, a proliferációt, a pénzmosást és a kábítószer-kereskedelmet, valamint a környezeti katasztrófákat tekintik. Ennek megfelelően a NATO feladatrendszerében is prioritást kapott a válságkezelés, a konfliktus-megelőzés, a békemegőrzés, a békefenntartás, a béketeremtés.³⁵ A NATO fegyveres erők legfontosabb feladata továbbra is a közös védelem. Ez mellett, mint új feladat jelenik meg a terrorizmus elleni világméretű küzdelemben történő részvétel, továbbá készenlét és szerepvállalás „a nem 5. cikkely szerinti” válságkezelési hadműveletekben.

A NATO fegyveres erőinek fejlesztésének az a kiinduló pontja, hogy a Szövetség feladatait, küldetését az új biztonsági helyzetben csak úgy tudja teljesíteni, ha fejleszti hadereje képességeit. „A NATO szavahihetősége a katonai képességeken múlik” - mondta a 2002. novemberi prágai csúcstalálkozón George Robertson főtitkár. A cél: hogy a haderő képes legyen gyorsan bárhol felvonulni, és a honi területtől, bázisoktól nagy távolságban is huzamos ideig hadat viselni, túlélőképességét megőrizni. Ennek érdekében a tagállamok elhatározták, hogy a következő területeken fejlesztik képességeiket: légi szállítás és utántöltés, felderítés, interoperabilitás, vezetési-irányítási és informatikai rendszerek

³⁵ Szternák György: A békeműveletek végrehajtása. In.: A XXI. századi hadviselés. ZMNE Doktori Iskola, Budapest, 2000. 54. oldal

korszerűsége, harctéri kommunikáció, tömegpusztító fegyverek elleni védelmi képesség, haditechnikai fejlesztések, NATO Reagáló Erő (NRF) létrehozása.

A NATO Stratégiai Konceptiója új megközelítésben foglalkozik a szövetség hírszerzési és biztonsági feladataival. *A NATO a biztonság fogalma alatt azt az állapotot érti, amikor a meghatározott információk, anyagok, személyi állomány, tevékenységek, technikai eszközök és objektumok védettek a kémkedés, a szabotázs, a terrorizmus és a felforgató tevékenységek, valamint a vizuális felderítés és a lehallgatás ellen.*³⁶ Ez a definíció azért érdemel kiemelt figyelmet, mert nem az általános értelemben vett biztonságra, hanem a szakmai, a nemzetbiztonsági szempontból védendő minősített információk, személyek, szervezetek, objektumok biztonságára vonatkozik. Mondhatni ezeket emeli ki prioritásként, ezeket tartja a biztonság szempontjából döntő jelentőségűnek.

Az értekezésben ezt az értelmezést használom, a biztonság ilyen konkrét felfogását fogadom el, tehát a Katonai Biztonsági Hivatal szakmai tevékenységét, törvény által meghatározott szakmai feladatait is ebből az aspektusból vizsgálom. Megítélésem szerint ez az értelmezés lehet az alapja a speciális rendeltetésnek, a speciális eszközök és módszerek alkalmazásának, a speciális kompetenciákkal rendelkező állomány felkészítésének.

Mind az elhárítást, mind a hírszerzést illetően döntő jelentőséggel bír a biztonságot közvetlenül befolyásoló - elsősorban politikai és gazdasági jellegű - információknak a felértékelődése. Az említett új kihívásoknak megfelelően változott a NATO aktuális hírigénye, egyértelmű hangsúly áttolódás következett be. A válságok, konfliktusok „éles” időszakában elsősorban katonai jellegű információkat igényeltek. Különösen fontos volt a gyorsaság, a pontosság, a hitelesség és az operativitás. A délszláv-válság kezelését nagymértékben elősegítette a rendkívül aktív és hatékonyan működő katonai, politikai és gazdasági hírszerzés. A stratégiai környezetre jellemző egyoldalú, kizárólagosan katonai információkra vonatkozó igény helyett, mellett a NATO-nak immár „nemzetek feletti” és komplex információkra is szüksége van. *A hírszerző és a biztonsági szolgálatoknak olyan elemzéseket kell készíteniük, amelyek érdemi válaszokat adnak az aktuális globális és regionális kihívásokra, a lokális társadalmi problémákra.*

Ez a változás nem jelenti a NATO szervezetén belül a katonai hírszerzés és a biztonsági szolgálat felelősségének csökkenését, tevékenységének leértékelését. Annál inkább nem, mert a hagyományos és a nukleáris erők magas szintje, tényleges potenciálja,

³⁶ NATO C-M (2002)49 Security Within the North Atlantic Treaty Organisation

a válságok fegyveres konfliktussá fejlődésének veszélye realitás, veszélyforrás. A modern haderőknek, a potenciális ellenségként számításba vett katonai erőknek, a terrorista szervezeteknek, a nemzetközi bűnszövetkezeteknek olyan információgyűjtő és felderítési kapacitása, valamint valós pusztító potenciálja van, amelynek képességei sok tekintetben összemérhetők a szövetség hasonló erőivel. Fenyegetésük komoly, szándékaik határozottak, eszköztáruk félelmetes. Ezért a saját minősített információk komplex védelme soha nem veszíthet jelentőségéből, nem szorulhat semmilyen értelemben háttérbe.

Ami konkrétan a Magyar Köztársaság biztonságpolitikai helyzetét jellemzi, az Országgyűlés által 1998. december 28-án elfogadott *biztonság- és védelempolitikai alapelvek* már tükrözik a NATO tagságból fakadó változásokat, az új körülményeket és követelményeket.

Az országgyűlési határozat³⁷érvényesíti azt az alkotmányos alapelvet, hogy az államnak kötelessége a biztonság garantálása, ehhez a szükséges intézmények, szervezetek létrehozása és működtetése, tevékenységi rendszerek megszervezése és feltételek megteremtése. Az ország és az állampolgárok biztonságát fenyegető kockázatok, veszélyek felderítése, megelőzése, káros hatásai csökkentése az államszervezet egészének egyetemleges feladata.

Az országgyűlési határozat kijelölte a biztonságpolitika célját, rögzítette a Magyar Köztársaság törekvéseit, meghatározta a biztonság szavatolásának alapelveit és elemeit, valamint az állami szervezetek, intézmények feladatait az ország biztonságának fenntartásában és hatékony védelmében. Az Országgyűlés alapvető elvárásként azt határozta meg, hogy:

„A magyar biztonságpolitikának és intézményrendszerének úgy kell működnie, hogy képes legyen időben felismerni, folyamatosan és megbízhatóan értékelni az ország biztonságát veszélyeztető tényezőket, ennek alapján időben meghozni a veszélyhelyzetek megelőzéséhez, illetve elhárításához szükséges döntéseket, és végrehajtani az ezekből fakadó intézkedéseket.”

Az országgyűlési határozat ily módon egyértelmű és közvetlen feladatot szabott a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatainak. A fent idézett mondat a szolgálatok, mint a biztonságpolitikai intézményrendszer speciális rendeltetésű és nélkülözhetetlen elemei számára nyilvánvalóan normatív jellegű. Egyértelműen fogalmazva: *a nemzetbiztonsági szakmai tevékenységgel szembeni elvárásokat, a központi akaratot, az*

³⁷ 94/1998.(XII.29.) OGY határozat a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről. Magyar Közlöny 1998./120. szám

általános hírigényt határozza meg, ugyanakkor a végrehajtó személyi állománnyal szembeni általános és sajátos követelmények egyik forrása.

A Magyar Köztársaság kormánya 2002. május 6-ai határozatával elfogadta a *nemzeti biztonsági stratégiát*.³⁸ A stratégia az Országgyűlés határozatával azonos módon sorra veszi, részletesen értékeli a biztonság összetevőit, területeit, és meghatározza az általános, az elvi jellegű feladatokat. A részletkérdések kimunkálása az ún. ágazati stratégiákra vár. A kormányhatározat előírta, hogy a Nemzeti Biztonsági Stratégiában foglalt feladatok végrehajtására 2002. december 31-ig a külügy-, a belügy-, a honvédelmi-, a gazdasági-, a pénzügy- és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító tárca nélküli miniszter dolgozza ki az ágazati stratégiát. Ez a feladat általam ismeretlen okok miatt nem lett végrehajtva.

Megítélésem szerint a Nemzeti Katonai Stratégia hiányát a honvédelmi szektor egésze megszenvedti. A Nemzetbiztonsági (tehát a titkosszolgálati) Stratégia pedig az öt hazai nemzetbiztonsági szolgálatnak jelenthetne iránymutatást, fejlődési és fejlesztési alapkoncepciót, hosszú távú célokat és nem utolsó sorban legitimációs erőt, valamint az napi- és direkt pártpolitikai befolyástól való mentesség biztonságát.

A „Biztonság az új évezredben” címet viselő dokumentum ezekről a kihívásokról, veszélyforrásokról azt a megállapítást teszi, hogy *„a hidegháború lezárulásával jelentősen csökkent egy világméretű fegyveres konfliktus kialakulásának veszélye. A potenciális veszélyforrások azonban összetettebbé váltak, előre jelezhetőségük lehetősége pedig csökkent. A hidegháborút jellemző magas kockázatot és magas stabilitási szintet szélesebb körben jelentkező, alacsonyabb kockázatot, de nagyobb instabilitást hordozó veszélyforrások váltották fel. Jellemző tendencia a külső és belső kockázati tényezők közötti, korábban élesen meghúzható választóvonal elmosódása és bizonytalanná válása. A kockázati tényezők globális, regionális és belső szinten, de nem egymástól elkülönülve, hanem egyszerre és egymással kölcsönhatásban jelentkeznek.”*

Az Országgyűlés és a magyar kormány által elvégzett biztonságpolitikai értékelések egybecsengenek a NATO szövetségesek által tett megállapításokkal. Az elemzett biztonsági stratégiai alapidokumentumokban felsorolt veszélyforrások általános jellemzője, hogy nem egyneműek, megjelenési formáik változatosak, hatásuk összetett. Egy részük mögött külföldi állam nyílt, vagy leplezett, az ország érdekeit sértő, veszélyeztető törekvései, az ország szuverenitását közvetlenül, vagy potenciálisan

³⁸ 2144//2002. (V.6.) Kormányhatározat. *Biztonság az új évezredben*. Complex CD jogtár, Közlönytár

veszélyeztető nemzetközi együttműködések, koalíciók és integrációk fedezhetők fel. (Nem titok, hogy a csatlakozást követően a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok észlelték, felderítették, regisztrálták és eredményesen akadályozták a NATO tagsággal összefüggő minősített információk illegális megszerzésére irányuló külföldi titkosszolgálati törekvéseket.) Másik részük mögött transznacionális vállalkozások, befektetők, nemzetközi civil szerveződések, nem kormányzati szervezetek, vallási közösségek, médiahatalmak állhatnak, de tetten érhető a mélyen konspirált nemzetközi szervezett bűnözés tevékenysége is. Mindezek egyenként és együttes hatásként az ország szuverenitását, az alkotmányos rendet, a belső politikai és gazdasági stabilitást, a köz- és vagyonbiztonságot, a jövő fejlődési lehetőségeit, tehát az alapvető nemzeti érdekeket és az egyetemes emberi, demokratikus értékeket fenyegetik.

Az ország biztonsági helyzetének értékeléséhez hozzátartozik a honvédelem minőségének megítélése is. A stratégia külön foglalkozik a katonai biztonság alapvető összetevőjével, a haderő fejlesztésének céljaival, követelményeivel.

Elvi iránymutatást adva a kidolgozandó Nemzeti Katonai Stratégiához a kormányhatározat rögzíti, hogy az ország területi sérthetlenségének és szuverenitásának védelmét, a kollektív védelmi kötelezettségek teljesítését a Magyar Köztársaság olyan korszerű és egyben szakosodott haderővel kívánja biztosítani, amely a társadalom szerves részét képezi, polgári és demokratikus irányítás alatt áll, és megfelel a nemzetközi elvárásoknak és kötelezettségeknek. A cél egy működési filozófiájában új, a vállalt szövetségi kötelezettségeket teljesíteni képes, finanszírozható, képességalapú és az Észak-atlanti Szerződés Szervezetén belül tudatosan szakosodott haderő kialakítása.

A kormány által elfogadott stratégia tartalmazza, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok a törvényben meghatározott feladataik elvégzésével elősegítik az ország szuverenitásának, alkotmányos rendjének védelmét nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítését. Az ország biztonságának belső és külső veszélyeztetettségéről szolgáltatott információkkal a szolgálatok hatékonyan támogatják a kormányzati szintű döntéselőkészítést. Az információszolgáltatás kiterjed a globális, a regionális és a belső veszélyforrásokra. A nemzetbiztonsági szolgálatoknak az ország NATO-tagságból adódóan szoros együttműködést kell megvalósítaniuk a Szövetség országainak polgári és katonai nemzetbiztonsági szervezeteivel. A nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységének irányait, feltételeit és eszközrendszerét a Nemzetbiztonsági Stratégia hivatott részletezni.

A nemzetbiztonsági tevékenység a kormány, az államigazgatás makroszintű funkcióját jelenti, amely a társadalom, a nemzet/állam belső és külső védelmében, a

szuverenitást és az alkotmányos rend védelmét szolgáló döntések előkészítésében, illetve a nemzetbiztonsági szolgálatok törvényben meghatározott felderítő és védelmi jellegű feladatainak ellátásában jelentkezik.

A nemzetbiztonsági tevékenységre ott és akkor van szükség, ahol, és amikor a nemzet biztonságának valamely lényeges részterülete közvetlenül veszélyeztetett, és a veszély megelőzésére és megszüntetésére más állami szerv eszközzrendszere elégtelen. A nemzetbiztonsági tevékenység egyrészt az állam önálló cselekvőképességét hivatott előmozdítani és támogatni, másrészt annak – különösen leplezett módon jelentkező - veszélyeztetését hivatott megelőzni, felderíteni és elhárítani. A nemzetbiztonsági szolgálatok nem általában felelnek az ország biztonságáért. Feladatuk ellátásához a szolgálatok különleges jogosítványokkal - a nyílt és titkos információgyűjtés eszközeivel - rendelkeznek. A nemzetbiztonsági törvényben meghatározott feladatok köre, és az ezek végrehajtásához szükséges különleges eszközzrendszer alkalmazása miatt sajátos szerepet töltenek be az állami szervek rendszerében.

Sem az Országgyűlési határozat, sem a kormány által elfogadott nemzeti biztonsági stratégia nem foglalkozhatott azzal, hogy az ország biztonsági helyzetét illetően a közelmúlt újabb pozitív fejleményt hozott. A NATO 2002 novemberében Prágában megtartott csúcstalálkozóján a Szövetség hét közép- és kelet-európai ország felvételéről döntött. A NATO bővítése Magyarország szempontjából azt jelenti, hogy tervek szerint legkésőbb 2004 nyaratól a szomszédos országok (Románia, Szlovákia, Szlovénia) belépésével megszűnik a „szigetország” helyzet. Az a körülmény, hogy szövetségesek a közvetlen szomszédok, illetve Ausztria elkötelezetten semleges pozíciója régóta evidencia, az ország védelme, biztonsága erősödését eredményezi.

Hazánk már 1994 óta, mint társult ország kapcsolódik az EU közös kül- és biztonságpolitikájához. Ennek megfelelően nem okoz nehézséget a teljes jogú részvétel. Magyarország számára egyértelműen kedvezőek, ezért elfogadottak az uniós célok és törekvések. Ezért amennyiben az Európai Unió csatlakozás a tervezett menetrend szerint bekövetkezik 2004 májusában, hazánk esélyei jelentősen megnövekednek a dinamikus fejlődésre, amely szükséges a történelmi lemaradás felszámolásához, a fejlett demokráciák életminőségének megközelítéséhez.

A honvédelmi szektor jövője szempontjából fontos körülmény, hogy 1998-tól az EU szintű védelempolitika kereteinek kialakítása megkezdődött. a cél a nemzetközi válságmegelőző és válságkezelő képességek megteremtése. Az elképzelések fokozatosan tisztulnak, konkretizálódnak, napjainkban reálisnak látszik rövid időn belül egy önálló EU-

hadtest (mintegy 60 ezer fős katonai erő és hozzácsatlakozó kb. 5000 fős rendészeti, rendőri erő) létrehozása. Magyarország részvétele elvileg eldöntött, a részletek (a felajánlott nemzeti kontingens összetétele, méretei, képességei) kimunkálásra várnak.

Az ország és a védelmi szféra helyzetéből és a jövőbeni fejlődési tendenciákból az alábbi következtetéseket vontam le:

- 1) *Az országgyűlési határozat elfogadása óta eltelt több mint négy év jelentős változásai miatt, valamint a nem távoli jövőben a biztonságpolitikai körülmények terén bekövetkező, előzőekben jelzett markáns feltétel módosulások reakciójaként szükségessé válik a Magyar Köztársaság biztonsági filozófiájának újragondolása, a célok, az elvek, az ágazati stratégiák és a követendő gyakorlat hozzáigazítása az új helyzethez.*
- 2) *Döntő követelményként szükséges érvényesíteni, hogy a képességek kifejlesztésével azonos módon, vagy gyorsabban és komplexebben kell ezen képességek védelmét megoldani, fejleszteni.* Ezt a NATO által kiemelten kezelt követelményt a magyar haderő fejlesztési feladatai során is maradéktalanul megvalósítandónak, a nemzetbiztonsági szakmai tevékenység jövője szempontjából pedig egyik alapvető irányának tartom.
- 3) Az elvi-elméleti alapok az ún. ágazati stratégiák kivételével rendelkezésre állnak, a jelenlegi helyzetnek megfelelnek. A Nemzeti Katonai Stratégia és a Nemzetbiztonsági Stratégia hiány azonban nem segíti a hosszabb távra szükséges előrelátást és stabilitást.
- 4) A biztonságra ható tényezők állandó mozgásban vannak, a geopolitikai környezet folyamatosan változik. Változik a szövetségi rendszer, a NATO is. Ez a tény, valamint az EU belépés fokozottan megköveteli a nemzeti érdekérvényesítés és a nemzetközi kötelezettség teljesítés dinamikus egyensúlyának megkeresését, hosszú távú elvi alapjainak meghatározását.
- 5) Magyarország NATO tagsága, a vele együtt járó szilárd szövetségi háttér és az észak-atlanti védelmi szövetség politikai és katonai ereje minőségi változásokat hozott a nemzet biztonságának valamennyi összetevőjét illetően, számottevően javította az ország szuverenitása és alkotmányos rendje védelmének lehetőségeit és feltételeit, kétségtelen előnyökkel járt, a fejlett világhoz történő gazdasági felzárkózás és a dinamikus fejlődés külső feltételrendszere is kedvezően változott.

- 6) *A NATO-ba történt belépés új követelményeket támasztott a védelmi szféra egészével szemben, így a katonai hírszerzés és a katonai elhárítás területén is.*
- 7) Nemzeti érdekeinkkel összhangban pontosan kell ismernünk, helyesen kell interpretálnunk és következetesen kell érvényesítenünk a NATO által támasztott igényeket is. A NATO tagságból fakadó elvárásokat illetően nem annyira a jelenre, mint inkább a jövőben várható feladatokra és követelményekre kell erőnket összpontosítani.
- 8) *Az országot és a védelmi szférát érintő hagyományos és új típusú kockázatok, kihívások evidenssé teszik, hogy az elhárító szolgálatok tevékenysége nem helyettesíthető, nem váltható ki mással.* A biztonságot fenyegető veszélyek jellege, komplexitása, rejtettsége, valós potenciálja, pusztítási lehetőségei és sajátos metodikája elengedhetetlenné teszi a prevenció elsődlegességének biztosítását, a hatékony válaszokat lehetővé tevő képességeket, a hasonló eszköztár és az adekvát eljárások alkalmazását.
- 9) A magyar haderő fejlesztés és átalakítás hosszú távú stratégiai feladatai között, valamint az első ütem (2003 végéig) tervezett lépései között a tisztikarral szembeni követelmények kialakítása, elfogadtatása, majd következetes érvényesítése az egyik első és döntő mozzanat. Ezzel együtt jár a hivatásos képzés reformja, a karriermodell bevezetése, tehát a teljesítményértékelés, a felkészítés és az előmenetel összehangolt rendszerének kialakítása és meghonosítása, mindezzel a pályafutás stabilitásának megteremtése.
- 10) *A haderő hatékony működésének alapvető feltétele a hazájának és hivatásának elkötelezett, jól felkészült, megfelelő kompetenciával, motivációval és társadalmi megbecsüléssel rendelkező személyi állomány, ebbe beleértve a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok tisztii állományát is.*

2.2. A különleges közzolgálatiság konzekvenciái

A katonai biztonsági szolgálat tevékenységének alapvető jogi kereteit az Alkotmány, a honvédelmi, a jogállási és a nemzetbiztonsági törvény határozza meg. Ezek a törvények, jogi normák az alapvető forrásai a szakmai tevékenységet végző állománnyal szemben támasztott fontos követelményeknek.

A fenti törvények szerint *a nemzetbiztonsági szolgálatban állók különleges közzolgálatot látnak el*, így érvényesek rájuk (és tevékenységükre) a közzolgálattal

szembeni általános elvárások, szabályok, követelmények. Mivel a munka lényege, sajátos tartalma, eszköz-módszerrendszere, olyan, amilyent a jelzett jogi szabályozás rögzít, ezért egészen sajátos, csak erre a szakmára, pályára, hivatásra jellemző, másoktól megkülönböztető szakmai felkészültség, pszichikai követelmények és morális feltételek is vannak, illetve érvényesítendőek.

A különleges közszolgálat lényege abban ragadható meg, hogy a Katonai Biztonsági Hivatal munkatársai a haza védelméért, a nemzet biztonságáért teljesítendő szolgálati kötelezettségeket – tehát ezt a nagy jelentőségű közfeladatot, mint hivatásos katonák – életük árán is kötelesek teljesíteni. Ez egy igen lényeges attribútum, némelyik közszolgálattal azonos, más közszolgálatoktól lényegesen eltérő jellemző.

A szolgálati viszonyban evidencia a szabályok, parancsok engedelmes követése, végrehajtása. Ez a követelmény nem engedi meg az egyéni mérlegelést – jó vagy rossz-e a szabály, amit be kell tartani, az egyén nem válogathat, hogy „ezt végrehajtom, azt meg nem, mert nem tartom helyesnek”. A jog olyan mértéke és szabályozója a cselekvésnek, hogy érzékelve annak funkcióját, belátjuk és értjük rendeltetését, tehát szükségletünké válik betartása, azonosulunk vele. Az interiorizáció eredményeként nem a szankciótól való félelem vezérel tehát, hanem az értelmes és elfogadott alárendelés, engedelmesség.

A különleges közszolgálati viszonyok feltétel- és követelményrendszerét az állam törvényekben, jogi normákban rögzíti, nyilvánosságra hozza. Az egyén ezen követelmények ismeretében dönthet, dönt, hogy vállalja-e a közszolgálatot. A közszolgálati jogviszonyban nincs alku, az állam egyoldalúan határozza meg annak tartalmát, körülményeit, juttatásait, stb. és nem egyénre szabottan, hanem generálisan, jogszabályban, általános érvényűen. Az egyénnek, a katonának nincs befolyása ezekre a szabályokra, keretfeltételekre – csak annyi, hogy vállalja-e, vagy sem ezeket. Tehát ilyen közszolgálatba csak az kerülhet, aki ezt akarja, vállalja. Ezért is van az, hogy az egyén kéri magát közszolgálati állományba, önként vállalja a közszolgálat rá vonatkozó szabályait. Igaz az is, hogy az egyénnek joga van bármikor közszolgálati jogviszonyáról lemondani, kérheti a megszüntetést!

A nemzetbiztonsági szolgálatok legitimációjához szorosan hozzátartozik a jogilag érvényesíthető kötelelességen túl az eskü (a külön előírt fogadalom) megkövetelése, mert ezzel biztosítható az állam részéről, hogy a közszolgálatba lépő az erkölcsi feltételeket és követelményeket is kötelelességszerűen fogja teljesíteni.

A közszolgálat lényegi jellemzője, hogy tárgyilagos, elfogulatlan, személytelen és gépies ügymenete, igazgatási eljárási rendje van. A közszolgálatban álló hivatalnokot

mindenekelőtt a jogrendszer tisztelete, saját politikai függetlensége, hivatali munkájában a világnézeti semlegesség és türelem, a tisztesség, az igazságosság és megvesztegethetetlenség vezeti.

A közszolgálatban állók (beleértve ezúttal a fegyveres szervek hivatásos állományát is) az államhatalom és az állampolgár között állnak, helyzetükből adódóan mindkét felet, tehát elvileg mindenkit szolgálnak. A közszolgálat nem csak az aktuális kormányzat, hanem a kormányzásra mandátumot adó állampolgárok ügyintézői, igazgatási feladatokat ellátó szervei, eszközei. A közszolgálatosság azt is jelenti, hogy ellent tud állni a hatalom zabolátlanságainak, a nyers erőnek, a pénznek és a tömegnyomásnak. Ezért fontos a függetlem és a lojalitás nem személyfüggő jellege, az előmenetel objektív kritériumainak és automatizmusainak működtetése, benne kiemelten a szaktudás, a képzettség és a teljesítmény értékelése, elismerése. Mindezek megszorítás nélkül érvényesíthetők a nemzetbiztonsági szolgálatok személyi állományára is.

A katonai nemzetbiztonsági szolgálat állományában végzett szakmai tevékenység olyan különleges közszolgálat, amely jogszabályokban meghatározott jogok és kötelezettségek rendeltetésszerű használatát jelenti, amely szolgálatot önként vállalunk és hivatásszerűen – követelményeivel és erkölcsi kötelezettségeivel együtt – végzünk.

A különleges közszolgálati jogviszonyból evidens - alapvetően *erkölcsi és magatartási - követelmények* adódnak. A személyiségfejlesztésben érvényesíteni szükséges az idetartozó követelményeket, mint a lojalitás a jogállamiság, a demokrácia eszméi és intézményei iránt, a törvények tisztelete, betartása, betartatása, az elfogulatlanság, a pártatlanság, méltányosság, igazságosság, a pártpolitikai befolyástól való mentesség, világnézeti semlegesség és tolerancia, az erkölcsi feddhetetlenség, a közbizalom fenntartása, az összeférhetetlenségi szabályok betartása, magas színvonalú szakmai tevékenység és felkészültség stb.

2.3. A hivatásos állománnyal, a tisztekkel szembeni általános követelmények

A rendszerváltás folyamányaként, a védelmi szféra helyzetében és az ország biztonságának körülményeiben bekövetkezett döntő jellegű változások következtében a hivatásos állománnyal szembeni elvárások jelentősen átalakultak az utóbbi 10-15 évben.

Ezzel együtt úgy értékelhető, hogy még napjainkra sem jutottunk túl egészen az ideologikus jellegű, helyenként illuzórikus, nehezen megfogható követelményeken.

A hivatásos állományra vonatkozó hatályos jogállási törvény preambuluma szerint a Magyar Honvédség katonáitól az állam „... *tántoríthatatlan hűséget, magas fokú készenléetet és fegyelmet, valamint bátor helytállást*” követel meg.³⁹ Ezek fontos, elvi iránymutatóként jelentő erkölcsi követelmények. A törvények bevezető részében az ilyen jellegű megfogalmazások általánosan elfogadottak, gyakoriak, s bár értelmezésük eléggé tág határok között mozoghat, mégsem zavaróak.

Az utóbbi évtizedben a hivatásos katonával szembeni általános követelmények belső tartalmi változáson mentek át és sorrendjük is átalakult. Az a mélyreható változás, amely az előző évtizedben hazánkban végbement, a társadalom és a hadsereg egyetlen szegmensét sem kerülte el, természetesen számos következménnyel járt. A pártállami korban egyértelműen alkalmazott követelményrendszer ma már nem funkcionál, a „politikai megbízhatóság” primátusa eltűnt. A rendszerváltozás kisöpörte az addig mindenható szempontokat. Számos „rég”i erkölcsi érték, norma, követelmény háttérbe szorult. Ma már egyértelműen kimutatható, hogy a társadalmi változások konzekvenciájaként a humán szférában is átrendeződtek az értékek. Korábban nem tapasztalt módon tért hódított a racionalitás és az individualitás, megerősödtek a nyereség-orientált cselekvési stratégiák. A mai és nagy valószínűséggel a következő fiatal generációt, mint a meghatározó „drive”, az egyéni érvényesülésre és a gyors sikerekre, a látható jólétre törekvés jellemzi.

Egyértelműen tükrözi, alátámasztja a fenti megállapításokat az elmúlt években végzett vizsgálat, amelyben egyik kérdésként kutattam a Katonai Biztonsági Hivatal fiatal tisztjeinek pályaválasztási indítékait. A publikált eredmények,⁴⁰ tíz évfolyam adatai alapján igazoltnak látom azt az állítást, hogy a pályaválasztási motívumokban lényeges átrendeződés van folyamatban, vagy talán már végbe is ment ez a változás. A hivatás, a szakma vonzereje továbbra is alapvető pályaválasztási indíték maradt, de már 2001-ben a jelentkezők 70-75 %-a minden kertetelés nélkül elismerte, hogy a pályamódosítástól stabil egzisztenciát, egyéni érvényesülést, karriert vár, emellett itt vonzóknak ítélik meg az anyagi lehetőségeket is, tehát több juttatást, nagyobb fizetést remélnek. A korábbi években végzett vizsgálat adatai szerint ez az arány 1998-ban 50 %, míg a 90-es évtized első felében állományba kerülteknél alig 20 % volt. A saját kutatási eredmények összecsengenek a

³⁹ 2001. évi XCV. törvény a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról. Honvédelmi Közlöny CXXVIII. évf. I. különkiadás

⁴⁰ Izsa Jenő: A pályaválasztási motívumok változásainak vizsgálata. Humánpolitikai Szemle, 2001.12.szám, 53-61. oldal

Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (ZMNE) Szociológia tanszék által végzett „Szervezet-96” vizsgálat tapasztalataival.

KISS Zoltán László szerint *„a pénzbeli juttatások a legjelentősebb motivációs és pályán tartó erővel bíró tényezők közé tartoznak, ugyanakkor a karrierekép, a biztonság, a siker, az elismerés, a szakmai fejlődés lehetősége szintén igen jelentős hatással bír.”*⁴¹

A tisztikarral, a hivatásos állománnyal szembeni követelményeket illetően rövid kitérővel visszatekintek az utóbbi évtizedre, felidézek néhány jellemző, a maga idején fontosnak tartott megfogalmazást, amelyet állami és katonai vezetők tettek.

„A tisztikarnak mindenek előtt magyarnak kell lennie. Persze sajátítsunk el minden katonai ismeretet... Tartsuk magunkat távol a politikától... Hűség a hazához, a nemzethez, a legfőbb hadúrhoz, a köztársaság mindenkori elnökéhez.” (Kéri Kálmán nyugállományú vezérezredes)⁴²

„Pontosságot a munkában, szolgálatban, tisztességet egymással szemben, hűséget a Magyar Köztársasághoz, annak kormánya és parlamentje iránt...” emelte ki beiktatási beszédében fő követelményként dr. Für Lajos, aki 1990-94 között honvédelmi miniszter volt.⁴³

Aktív tábornok is megnyilatkozott, Kondor Lajos vezérőrnagy azt tartotta elsősorban fontosnak, hogy *„... a honvédelmet, a Magyar Honvédséget tiszta múltú, nemzethez hű, kiválóan felkészült, széles látókörű, intelligens vezetők irányítsák.”*⁴⁴

A követelményeket illetően az előzőktől eltérően kevésbé elméleti jellegű, inkább a praxis oldaláról történő megközelítést tükröz a honvédelmi vezetés hivatalos véleménye. A katonai felsőoktatás tárgyában a Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztály és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem által 1998. novemberében megrendezett nemzetközi szakmai konferencia egyik előadója, Pálos János dandártábornok, a Magyar Honvédség humán főcsoportfőnök általános helyettese ezt így fejtette ki:⁴⁵

„Közös erőfeszítéseink arra irányulnak, hogy felmérjük az ezredforduló követelményeit.

⁴¹ Kiss Zoltán László: Fejlődési tendenciák a modern hadseregekben. Magyar Honvédség Tájékoztatói és Médiaközpont, 1998. 45. oldal

⁴² Magyar Honvéd 1990/17. szám

⁴³ Magyar Honvéd 1990/13. szám

⁴⁴ Magyar Honvéd 1990/16. szám

⁴⁵ A katonai felsőoktatás időszerű kérdései. HM OTFo. 1999. 78. oldal

A hivatásos tisztek felelősségteljes beosztásokat foglalnak el a nemzet hadseregében. Feladatuk, hogy az adott szakterületükön és beosztásukban hatékonyan szolgálják a nemzetvédelem érdekét.

A tiszt a hadsereg hivatásos osztályának építőköve. Feladata, hogy felbecsülje és meghozza a döntéseket, létrehozza a kivitelezésükhöz szükséges feltételeket, és átlássa az egész szervezet megfelelő működtetését.

Természetesen a tiszteknek meg kell adni a pontos karriertervet. Már képzésük idején ismertetni kell azokat a lehetőségeket, amelyeket jó tanulással és jó munkával elérhetnek. Ismertetni kell velük a szükséges követelményeket a tanulásban és a munkában, hogy elérhessék céljaikat.”

A hivatásos állománnyal szembeni követelményeket illetően a sokféleség, a bizonytalanság és a közhelyes fogalmazás évekig jellemzően megmaradt. A jogalkotók sem segítették a tisztulási folyamatot. Az 1993-ban elfogadott honvédelmi törvényben egyetlen általános megfogalmazás sem található, nem derül(t) ki, mit vár(t) el a haza vagy a törvényhozás, a legfőbb népképviselői szerv a hivatásos katonáktól. Ugyancsak hiányolható ennek az elvárásnak a megjelenítése (legalább az általánosság szintjén) az Országgyűlés által a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről szóló 1993. áprilisában elfogadott határozatból is. A másutt már idézett 1998-as biztonság- és védelempolitikai alapelvek szintén csak indirekt módon tekinthető adekvát forrásnak. Bár a magyar fegyveres erők feladatait sorra szedi az országgyűlési határozat (némi nagyvonalú eltérést megengedve a hatályos honvédelmi törvénytől), de még utalás szintjén sem történik említés az alaprendeltetés végrehajtásában nélkülözhetetlen tisztikarról, a hivatásos katonákról.

A nemzeti biztonsági stratégia⁴⁶ az egyetlen politikai jellegű dokumentum, amelyben egy mondatba sűrítve megtalálható a jövő hivatásos állományáról kialakított hivatalos elképzelés. A követelményeket 2002 tavaszán az alábbiak szerint rögzítik:

„A haderő hatékony működésének alapvető feltétele a hazájának és hivatásának elkötelezett, jól felkészült, megfelelő kompetenciával, motivációval és társadalmi megbecsüléssel rendelkező személyi állomány.”

Az útkeresés folyamatában feltétlenül megemlítendő, hogy a hivatásos katonákkal szemben támasztott, konkrét, reális alapokon álló és teljesíthető követelmények megfogalmazása terén az első komoly szándékot mutató lépést a katonai felső-vezetés tette

⁴⁶ 2144/2002. (V.6.) Kormányhatározat. Complex CD jogtár, Közlönytár

meg nem a törvényhozás, nem a politikai vezetők. 1997. februárjában a Magyar Honvédség parancsnoka az éves feladatszabó vezetői értekezleten megparancsolta:⁴⁷ „*meg kell határozni azokat az értékeket, amelyekkel a jövő hivatásos katonájának rendelkeznie kell, ki kell alakítani a pályatükröt, az előmenetelhez kapcsolódó pályavizsga-rendszert, ... meg kell tervezni a jövőbeni követelmények és kompenzációk rendszerét.*”

A feladatszabást követő elméleti kidolgozó munka eredményeként a fent említett konferencián úgy mutatták be a jövő tisztjét, mint akit jellemezni fog:

- „... a képesség olyan katonai életstílus megteremtésére és fenntartására, amit a társadalom elfogad, amely megőrzi a hagyományokat, ugyanakkor megfelel a jelenlegi új szituációnak;
- képes felismerni és megérteni az időszak sokfajta kölcsönösségét, azaz a biztonsági politika megváltozását, a szociális-, gazdasági változásokat és a hadsereg modernizációját;
- képes meglátni és értékelni a modern hadsereg munkamorálját, nevezetesen azt, hogy a készenlét a szervezeti hatékonyság alapvető eleme;
- a beosztásnak megfelelő parancsnoki szint, katonai vezetési és szervezési, hadviselési technika, törzsvezetés, vezetés, logisztikai szaktudás és kommunikációs készségek birtokában jártas lesz a rábizott szervezet életének és működésének megszervezésében, tevékenységének felügyeletében mind háborúban, mind békeidőben;
- jól ismeri a kort, amiben élünk (ismeri önmagát, jól látja saját helyzetét a kommunikációs társadalomban, a szervezési és politikai tudományban);
- jó kommunikációs képességekkel rendelkezik (anyanyelv, idegen nyelvek, szakmai nyelv, egyetemes jelrendszerek kifejezési és szerepjátszási képesség);
- képes feldolgozni az információt és adatokat (informatika, komputerjártasság);
- vezetésével, szakmai tudásával, értékítéletével és példás magatartásával kiérdemli katonáitól kijáró megbecsülést;
- vigyáz önmaga és alárendeltjei egészségére, különös figyelmet fordít fizikai és pszichikai állapotukra;
- pontosan teljesíti kötelességeit, képezi magát, képes létrehozni és megtartani a katonai életvitelt.”⁴⁸

⁴⁷ A Magyar Honvédség vezetői értekezlete. 1997. február 25. Új Honvédségi Szemle különkiadás

⁴⁸ A katonai felsőoktatás időszerű kérdései. HM OTFo. 1999. 78. oldal

A katonai felsőoktatásban képzendő tisztekkel szembeni alapvető követelményeket, mint megrendelő, a Magyar Honvédség parancsnoka, vezérkari főnök az előzőek szellemében határozta meg a 35/1997. számú intézkedésében.

Szabó János honvédelmi miniszter 1999. augusztus 20-án a tisztek ünnepélyes avatása alkalmával azt fogalmazta meg elvárásként, hogy: *„megszerzett ismereteiket mindig hazánk érdekében hasznosítsák, megfelelően népünk bizalmának és parancsnokaik elvárásainak. Tudásukat állandóan bővítsék, legyenek példaképeik beosztottaiknak és tisztáraiknak. Életvitelükkel, fizikai és szellemi képességeik fejlesztésével mutassanak példát beosztottaiknak, környezetüknek. Hozzanak dicsőséget hazájuknak, amelynek szolgálatára ma elkötelezték magukat.”*⁴⁹

2000 tavaszán a haderőreformról rendezett konferencián Póda Jenő főtanácsos, a kormány álláspontját tolmácsolva *„jól motivált, az áldozatokat tudatosan vállaló, nemzeti érülettel bíró és európai polgárként élő, élni tudó magyar katonatiszt”* képét vázolta fel.⁵⁰

A 2002 májusában történt kormányváltást követően Juhász Ferenc honvédelmi miniszter első vezetői értekezletén⁵¹ *az elkötelezettséget, hivatástudatot, szolidaritást, bajtársiasságot és együttműködést* emelte ki fontos követelménynek a hadsereg tagjait illetően. Ugyanitt Medgyessy Péter miniszterelnök arról beszélt, hogy egy korszakhatár következik néhány év múlva, amikor a Magyar Honvédség hivatásos hadsereggé alakul át. *„Olyan haderővé, amelyet a felkészült és hozzáértő szakemberek alkotnak, ahol együtt van a hazaszeretet és a professzionalitás.”*

Az idézetekben számos hasznosítható, ma is és a jövőben is érvényes elemet találunk. Ugyanakkor főként a politikusok, bizonyos egyoldalúsággal szinte kizárólag – az egyébként alapvetőnek tekinthető - erkölcsi összetevőkre helyezték a hangsúlyt. Általánosságban az állapítható meg, hogy *a hivatást, a katonai professziót új alapokra helyező konkrét gyakorlati követelmények helyett az elvi megközelítések, a sztereotípiák uralták az előző évtizedet.* Az élet vizsgáján azután sok elképzelés bukott meg, mire napjainkra végre kezdenek helyükre kerülni a katonai hivatáshoz, a szakértelmiségi szerep betöltéséhez szükséges képzettségi követelmények, a szaktudás és gyakorlati képességek, továbbá ezek permanens fejlesztése.

⁴⁹ Dr. Szabó János: A haza szolgálatában. Új Honvédségi Szemle, 1999. 9. szám, 3. oldal

⁵⁰ Napirenden a haderőreform. Új Honvédségi Szemle, 2000.4. szám, 5. oldal

⁵¹ Vezetői értekezlet a Honvédelmi Minisztériumban. Új Honvédségi Szemle, 2002.7.szám, 3-5.old

A tiszttel szembeni követelményekről a tisztek is véleményt alkottak. Ennek tekintem MAJOR László publikációját egy speciális szakterületről,⁵² ahol - a biztonsági tiszthez hasonlóan - szintén elemi elvárás, hogy az ott szolgálatot teljesítők megfeleljenek a sajátos (egyedi, különleges) munkakör, funkció támasztotta követelményeknek. A példa a katonai elhárító szakterületről sok vonatkozásban eltérő információs - kommunikációs feladatokat ellátó állományra vonatkozik.

A szerző a követelményeket két alapvető csoportra osztotta. Az „*általános emberi követelmények*” közé sorolta a nyitottságot, a kreativitást, a kommunikációs készséget, a közszereplésre való alkalmasságot, az önállóságot a csapatmunkára való alkalmassággal együttesen értelmezve, a megfelelő íráskészséget, a szellemi és fizikai munkabírást, a káros szenvedélyektől mentességet, a lényeglátást, a gyors értékelő-, elemző- és integráló képességet, a jó felfogást és memóriát, az együttműködési készséget és az empátiát. A felsorolás alaposabb elemzése nélkül is szembetűnik, hogy a kognitív, az affektív, a szociális készségek-képességek és egy eredendően biztonsági kockázati tényező került egy kalapba.

A másik halmazban „*a szakmai követelmények*” között iskolázottsági (végzettségi) és idegen nyelvtudási elvárások, szakterületi tapasztalatok és parancsnoki gyakorlat, számítógépes alkalmazói ismeretek, továbbá jó(!) sajtó és társadalmi kapcsolatok szerepelnek. A követelmények ilyen konglomerátuma nem könnyíti meg az eligazodást, a pályaválasztást, a végzett munka megítélését, minősítését.

Adekvátabb válaszokat adtak és jelentősen hozzájárultak a követelmények konkretizálásához a hadtudomány - ezen belül a katonaszociológia - kutatói, akik a 90-es évtized első felében nagy érdeklődéssel fordultak a téma felé. Különösen értékes munkát végzett a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Szociológia tanszéke 1995-ben, amikor az új kor kihívásainak leginkább megfelelő ideális modern katonatiszt jellemző vonásait kutatta. A kutatási eredmények tehát a döntéshozók rendelkezésére álltak.⁵³

A válaszok alapján *az ideális tiszt magas szintű szakértelemmel, általános műveltséggel és nyelvismerettel rendelkezik, pszichikailag és fizikailag alkalmas, anyagilag megbecsült. Ez a tiszt hivatástudattól áthatott, jó vezető- és szervező képességű, kiegyensúlyozott, fegyelmezett, kellően empatikus, toleráns, következetes és megfontolt, jó (katonás) megjelenésű, határozott, erkölcsileg feddhetetlen, becsületos, korrekt ember. A*

⁵² Major László: A honvédség kommunikációs kihívásai. Hadtudomány, 1997/3. 93. oldal

⁵³ Kiss Zoltán László: Fejlődési tendenciák a modern hadseregekben. Magyar Honvédség Tájékoztatói és Médiaközpont, 1998.33-36. oldal

kutatók 20 jellemző vonást tártak fel. Az élen, az általánosan elfogadott tulajdonságok sorrendje: szakértelem, általános műveltség, anyagi megbecsültség. A kutatás során a magyar tisztról kialakult képet összevetették nyolc európai ország hadseregeiben végzett azonos témájú kutatás eredményeként bemutatható tiszt-képpel. A szakértelem, a felelősségtudat és elkötelezettség, továbbá a vezetői felkészültség kerültek az elsősorban szükségesnek tartott tulajdonságok közé szinte mindegyik ország választ adó tisztjeinél.

Tehát egyértelműen levonhatom témám szempontjából az a következtetést, hogy a leginkább érintettek magyar és külföldi relációban egyformán *általános jellemzőként a modern tisztet, mint szakembert, (szakértelemmel, szaktudással bíró embert) jellemezték.*

Összefügg ez a tényszerű megállapítás a modern hadseregek fejlődésének azzal a tendenciájával, egyik jellemző mozzanatával, amely a tradicionális, hivatás-elvű felfogással szemben a foglalkozás-elvű felfogás térhódítását jelzi. Erről részletesen beszámolt KISS Zoltán a már hivatkozott tanulmányban. Figyelemre érdemes megállapítása, hogy a katonatiszti pálya egyre markánsabban szakértelmiségivé válik, aminek egyik oka az erőteljes specializáció és differenciálódás, másik oka pedig, hogy a tisztnek egyre gyakrabban kell a szűk katonai típusú szakszerűségeen túlmutató, nemegyszer társadalmi-politikai következményekkel járó döntéseket hozni. Ezt a folyamatot tükrözi a SZABÓ János által a katonai felsőoktatási rendszer fejlődésében kimutatott alaptendencia⁵⁴, hogy a speciális intellektualizálódott szakismereteket csak hosszabb tanulás és ehhez kapcsolódó tapasztalatszerzés révén lehet megszerezni az erre szakosodott speciális intézményekben. A tisztán (vagy alapvetően) katonai jellegű szaktechnokrata képzést felváltja a szakértelmiségivé képzés.

A katonai felsőoktatás vezető aktorai úgy ítélik meg, hogy intézményeik funkciói között prioritása van a szakértelmiségi felkészítésnek. Mint HARAI Dénes megállapítja, a védelmi szektorban az oktatás specifikuma a különböző helyzetekben, a békeviszonyok és a háborús körülmények között hatékonyan alkalmazható (elméleti és gyakorlati) ismeretek átadása, a szövetségi rendszerben megvalósított együttműködést lehetővé tevő (kommunikációs, vezetési, stb.) készségek és a személyes kvalitások kialakítása, fejlesztése.

A szakirányú képzésre-továbbképzésre is érvényesnek tartom azt a megállapítását, hogy csak akkor tekinthető a felkészítés adekvátnak, amennyiben:⁵⁵

⁵⁴ Szabó János: *Haderő-átalakítás*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2001. 187. oldal

⁵⁵ Harai Dénes: Gyakorlati kihívások a magyar katonai felsőoktatásban - a megújuló tisztképzésről. Új Honvédségi Szemle, 2001/12. 99. oldal

- 1) az elsajátított tudás megfelel a gyakorlati feladatoknak, tehát a praxis által determinált a képzés szerkezete,
- 2) a tudás a szokványos, konszolidált körülményektől lényegesen különböző viszonyok között, pl. háborúban, harci helyzetben alkalmazható, aktivizálható, transzferálható,
- 3) a cselekvési sémák olyan szinten elsajátítottak, hogy alkalmasak a változások követésére, az új feltételek észlelése, feldolgozása alapján a sémáktól való eltérésre, a nem standardizált cselekvési módok önálló előhívására.

A tisztekkel szembeni követelményeket Harai Dénes is a szakértelmiségi jellegből vezeti le. Ezek szerint a tiszt felkészültsége magában foglalja: a gyakorlati (eszközjellegű, problémamegoldó), az intellektuális és a társas intelligencia főbb elemeit.

A magyar katonai felsőoktatás 90-es évekbeli átalakításának tapasztalatait publikálva SÁNDOR Vilmos úgy összegzi a tisztképzés új követelményeit az ismert kihívások, elvárások és lehetőségek alapján, hogy a leendő tisztek rendelkezzenek minél alaposabb (nemzeti és európai szintű) általános műveltséggel, tudományosan megalapozott általános katonai (tishti) és szakmai műveltséggel, ismeretekkel, jártasságokkal, készségekkel és képességekkel. Ezen belül kiemelten fontosnak tartja a NATO kompatibilis, teljesítményképes katonai tudást és a katonai szaknyelv alkalmazását lehetővé tevő idegen nyelvismeretet.⁵⁶

A hivatásos tisztekkel szemben támasztott követelményeket másféle szempontrendszerből kiindulva példás tömörséggel úgy fogalmazták meg a témában kompetensnek tekinthető katonai szakemberek, hogy: *„egy szakmailag felkészült, emberileg rátermett és magas szintű vezetői képességekkel rendelkező hivatásos állomány”* az alapfeltétele a hadsereg professzionális jellege erősítésének.⁵⁷

Némileg más hangsúlyokkal egy tudományos kutató úgy véli:⁵⁸ *„A katonatisztnak a társadalmi átlagnál magasabb követelményeknek kell megfelelnie. A tiszt legyen elhivatott, önállóan gondolkodó, kreatív és sokoldalúan felkészült professzionális katona, értelmiségi szakember.”*

Ami a témám szempontjából fontos, hogy a tisztekkel szemben állított, valódi tartalommal bíró követelményeket ma már törvény írja elő. A jelenleg hatályos szolgálati

56 Sándor Vilmos: A magyar katonai felsőoktatás átalakításának tapasztalatai. In.: A katonai felsőoktatás idősező kérdései. HM.Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Budapest, 1999. 69. oldal

57 Zakariás Gy.- Krasznay L.- Obrecsán M.- Mihóczy Z.-Horváth Z.: A Magyar Honvédség modernizációja. Új Honvédségi Szemle, 1999./ 9. füzet 15. oldal

törvény szerint: „ az állomány tagjának meg kell felelnie a miniszter által rendeletben meghatározott, a beosztásának és életkorának megfelelő egészségi, fizikai és pszichikai alkalmassági követelményeknek. ”⁵⁹

Az értekezés megírásakor ezek a követelmények részleteikben, konkrétságukban már ismertek. Köztudott, hogy a kidolgozás hónapokon át intenzíven folyt. Abban lehetett bízni, hogy szakemberek vesznek részt a munkában és lesz mód a különböző, egyedi vagy csak kisebb csoportokat érintő sajátosságok felvetésére, a méltányolható speciális igények érvényesítésére. Ezt a feltevést visszaigazolta, hogy az általános követelmények mellett megtörtént az ún. „munkakör családok” sajátosságainak feltárása és a követelmények testre, illetve szakmákra szabása.

Feltétlenül említésre méltó, hogy a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok, tehát a katonai hírszerzés és a katonai elhárítás állományára azonos követelmények érvényesek. A közös nevező nyilvánvalóan a nemzetbiztonsági alaprendeltetés, valamint a titkosszolgálati jelleg. A műveleti tevékenység sajátosságait - véleményem szerint is helyesen - a miniszteri rendelet nem akceptálja.

A hatályos miniszteri rendelet⁶⁰tételes ismertetését mellőzöm, a szakmához, tehát a katonai nemzetbiztonsági szolgálati tevékenységhez meghatározott előírásokat a csatolt 1. számú táblázat tartalmazza. Értelmezését, konkretizálását a következő fejezet részben elvégzem.

A részfejezetben elvégzett elemzéseim, a dokumentumok tanulmányozása alapján önálló *következtetésként* azt konstátálom, hogy a hadtudomány kutatói, a katonai felsőoktatás közvetlen irányítói, a hadsereg jövőjével foglalkozó szakemberek egyaránt képesek a politikai szféra általánosságokban meghatározott követelményeit pontosan értelmezni, lefordítani/tolmácsolni és konkretizálni. Magam is egyetértek azzal, hogy a jövő magyar hadserege felépítésének, a nemzeti és a szövetségi funkciók ellátásának alapvető feltétele a hazájának és hivatásának elkötelezett, művelt, megfelelő szakmai kompetenciával, motivációval és társadalmi megbecsüléssel rendelkező tisztii állomány.

A biztonsági tisztekkel szembeni követelményeket illetően pedig az a következtetés vonható le, hogy a hatékony nemzetbiztonsági szakmai tevékenység döntő feltétele a szakmailag magas szinten képzett, biztonságpolitikai kérdésekben eligazodó, a

58 Farkasné dr. Záveczky Ibolya: A honvédtisztekkel szembeni követelmények a XXI. században. Humán Szemle, 2002/1. és 2. szám 61-79. oldal

59 2001. évi XCV. törvény a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról. Honvédelmi Közlöny CXXVIII. évf. I. különkiadás

⁶⁰ 20/2002. sz. HM rendelet, Honvédelmi Közlöny 2002/ 15. szám, 1050. oldal.

korszerű hadviselés és a békeműveletek NATO-ban elfogadott eljárásainak alkalmazásában jártas, nyelveket beszélő, erkölcsi-, fizikai- és pszichés teherbíró képességű tisztek megléte, folyamatos tréningje, célirányos felkészítése.

2.4. A nemzetbiztonsági szakmai tevékenység tartalma, jellemzői

A biztonsági tisztekkel szemben támasztott követelmények szempontjából elkerülhetetlen egy nem túl részletező áttekintés a szakmai tevékenység jellemzőiről.

A Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatai a polgári (civil) és a katonai (védelmi) terület elhatárolása, illetve a hírszerzés és az elhárítás (a közismert klasszikus titkosszolgálati ágak) elkülönítése, mint alapvető rendező elvek mentén szerveződtek. A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok között tradicionális munkamegosztás valósul meg. A hírszerzésért felelős Katonai Felderítő Hivatal és az elhárításért felelős Katonai Biztonsági Hivatal speciális feladatait egyaránt a fegyveres erők védelmében és érdekében végzi.

A Katonai Biztonsági Hivatal az öt magyar nemzetbiztonsági szolgálat egyike. A szolgálat profiljába az elhárítás tartozik, működési területe, tehát hatásköre és illetékessége a védelmi szféra meghatározott elemeire, konkrétan a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség szervezeteire és teljes személyi állományára terjed ki.⁶¹A KBH alapvető funkciójaként a kémelhárítást, az alkotmányvédelmi és terror-elhárítási feladatokat, a nemzetbiztonsági védelmet és ellenőrzést, valamint meghatározott körben bűnüldöző-bűnmegelőző tevékenység végzését jelölhetjük meg.

A Katonai Biztonsági Hivatal küldetése, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényben meghatározott feladatok elvégzésével, a nyílt és a titkos információgyűjtés eszközrendszerével elősegítse - a többi nemzetbiztonsági szolgálattal együtt - a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítését, ezáltal közreműködjön az ország szuverenitásának és alkotmányos rendjének védelmében.

A Katonai Biztonsági Hivatal működésében és struktúrájában igazodik a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség szervezetéhez.

A Katonai Biztonsági Hivatal szakmai feladatai ellátása érdekében műveleti tevékenységet folytat, amelynek során a nyílt és titkos információgyűjtés külső és belső engedélyhez kötött eszközeit és módszereit alkalmazza. A műveleti munka keretében humán forrásokat, titkos kapcsolatokat létesít. A honvédelem biztonságát érintő veszélyek elhárítása érdekében intézkedések megtételét kezdeményezi az arra jogosult szerveknél.

A Hivatalnál a nyílt és titkos eszközökkel és módszerekkel beszerzett adatokat, információkat értékelik, feldolgozzák és a nemzetbiztonsági szempontból releváns információkat, személyeket nyilvántartásba veszik. Az információk értékelése alapján

⁶¹ 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról. Magyar Közlöny 1995./116. szám

meghatározott rend szerint és gyakorisággal tájékoztatják a honvédelmi minisztert, az államtitkárokat és a vezérkar főnökét, továbbá a miniszter útján a Kormányt, a Nemzetbiztonsági Kabinetet, az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottságát a biztonsági helyzet alakulásáról, a tendenciákról, a felderítés alatt álló ügyek jellemzőiről, a kiemelkedő fontosságú ügyek állásáról illetve a miniszter által meghatározott feladatok végrehajtásáról.

A titkos információgyűjtés a személyes szabadsághoz, a magánlakás, a magántitok és a levéltitok sérthetlenségéhez, a személyes adatok védelméhez, valamint a birtokvédelemhez fűződő alapvető jogok korlátozására alkalmas, ezért a Katonai Biztonsági Hivatal ezt a tevékenységet csak megfelelő törvényi keretek között és hatékony garanciák megléte mellett folytatja. A szolgálat csak akkor alkalmaz titkos információgyűjtő eszközöket és módszereket, ha az adatok más módon nem beszerezhetőek. A titkos információgyűjtés különböző eszközeinek alkalmazásával a Hivatal érdemi információkhoz jut az ellenérdekelt titkosszolgálatok törekvéseiről, hírigényeiről, személyi állományáról, tevékenységük módszereiről. Ezen információk ellenőrzése, értékelése és általános hasznosítása elősegíti az elhárító szakmai munka szakszerű, hatékony és megelőző jellegű szervezését és végzését.

A Hivatal preventív céllal a kémkedés megakadályozására, az ellenséges hírszerző tevékenység felfedésére és a behatolási csatornák védelmének megerősítésére helyezi a hangsúlyt. A katonai vezetőkkel, parancsnokokkal együttműködve hatékonyan redukálja a kémtevékenység mozgásterét, lehetőségeit.

A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény a Hivatal számára is megfogalmazza az *alkotmányvédelmi feladatokat*. E szerint működési területén, a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség szerveinél felderíti és elhárítja azon leplezett (eltitkolt) törekvéseket, amelyek a Magyar Köztársaság alkotmányos rendjének törvénytelen eszközökkel történő megváltoztatására vagy megzavarására irányulnak. Ez a feladatkör az Alkotmányban rögzített demokratikus jogállamiságot, annak alapintézményeit és alapértékeit támadó és veszélyeztető tevékenységek, törekvések, politikai téren szélsőséges, extrémista irányzatok ellen ad fellépési jogosultságot, lehetőséget, egyben kötelezettséget.

A Katonai Biztonsági Hivatal a *terrorfelderítés- és elhárítás* feladatkörben felderíti és ellenőrzi azon külföldi szervezeteket, eseti szerveződéseket, személyeket, amelyekről, illetve akikről okkal feltételezhető a terrorcselekményre törekvés, előkészület vagy elkövetés. A megelőzés érdekében az információk beszerzése, a terror-

veszélyeztetettség folyamatos elemzése, értékelése alapján, a lehetséges célszemélyek, célobjektumok védelmével összefüggő tevékenység, a szükségessé váló adminisztratív intézkedések kezdeményezése és foganatosítása a honvédelem alapvető érdekeit szolgálja. Különös jelentőséget kap ez a tevékenység a már említett 2001. szeptemberi terrorista támadást követően. E tevékenységhez tartozik annak megelőzése, felderítése, megakadályozása is, hogy a Magyar Honvédség készleteiből bárki törvénytelen módon - akár terrorcselekmény elkövetéséhez felhasználható, akár az alkotmányos rend elleni törekvése valóra váltásához fegyverhez, robbanóanyaghoz jusson.

A fontos és bizalmas munkakörre jelölt, illetve az ilyen munkakört betöltő személyek nemzetbiztonsági megbízhatóságának egyik intézményesített garanciája a *nemzetbiztonsági védelem és ellenőrzés*. A Hivatal a fejlett demokráciákban alkalmazott eljáráshoz hasonlóan vizsgálja az ilyen személyek esetében a biztonsági feltételek meglétét. A vizsgálat - a nemzetbiztonsági érdekek érvényre juttatása, különösen a fontos és bizalmas munkakör betöltéséhez szükséges biztonsági feltételek meglétének ellenőrzése céljából - azon kockázati tényezők felderítését célozza, amelyek felhasználásával az érintett személy tevékenységét jogellenesen befolyásolni lehet.

A NATO csatlakozást követően a Hivatal feladatköre kibővült a nemzetközi kötelezettségvállalás alapján átvett minősített adatok védelme érdekében elvégzendő nemzetbiztonsági ellenőrzés - kiemelten az iparbiztonsági ellenőrzés - végrehajtásával. A szolgálat által végzett nemzetbiztonsági ellenőrzés szabályai és végrehajtási rendje teljes mértékben igazodik a NATO és a NYEU (Nyugat-Európai Unió) előírásokhoz.

A Katonai Biztonsági Hivatal részt vesz a Honvédelmi Minisztériumot és a Magyar Honvédséget érintő és az alaprendeltetést vagy a zavartalan működést veszélyeztető gazdasági jellegű bűncselekmények felderítésében is. A biztonsági tisztek szorosan együttműködnek a katonai szervezetek parancsnokaival a szolgálati- és államtitkok védelmében, az őrzés-védelem előírásai és a rezsim rendszabályok betartatása, ellenőrzése területén. Különös figyelmet fordítanak a fegyverhez, lőszerhez, robbanóanyaghoz jutás megelőzésére, a kábítószer-fogyasztás és terjesztés megelőzésére, visszaszorítására.

A Katonai Biztonsági Hivatal személyi állománya a hivatásos katonákra érvényes 2001. évi XCV. törvény⁶²(az ún. jogállási törvény) és más szabályzók szerint teljesíti szolgálatát. A biztonsági tisztek szolgálati jogviszonyára ezt a törvényt együttesen kell

⁶² 2001. évi XCV. törvény a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról. Honvédelmi Közlöny CXXVIII. évf. I. különkiadás

alkalmazni az 1995. évi CXXV. (nemzetbiztonsági) törvény 6. fejezetében foglaltakkal. Természetesen érvényesítjük a hivatásos katonákkal szembeni általános társadalmi elvárásokat, amelyeket az említett jogszabályok rögzítenek, ugyanakkor egyértelmű, hogy munkatársainkkal szemben többlet követelmények kerültek a törvényekben rögzítésre.

A biztonsági tiszt olyan hivatásos katona, aki katonai nemzetbiztonsági szolgálatnál határozatlan időtartamra történt vezénylés alapján teljesíti szolgálatát. Mivel a Hivatal munkatársai hivatásos katonák, ezért maradéktalanul teljesíteniük kell a hivatásosokra meghatározott követelményeket. Ez vonatkozik a szolgálati viszony létesítésére, tartalmára, módosítására, megszűnésére, az előmenetelre, az iskolázásra, a járandóságokra stb. A törvényhozók részéről fontos momentumnak tartjuk, hogy felismerve és elismerve a specialitásokat, a jogállási törvény önálló fejezete foglalkozik a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok személyi állományára vonatkozó szabályokkal.

Témánk szempontjából kiemeljük, hogy a jogállási törvényben felhatalmazást kapott a miniszter további alkalmassági követelmények meghatározására (248.§.2.), továbbá, hogy a törvény taxatív tartalmazza a rendezett családi és magánéletet, valamint a titoktartási kötelezettség vállalását, mint a szolgálati viszony létesítésének feltételét.

A többletkövetelmények forrása az is, hogy a jogállási törvény (244. §.) az állam biztonsági érdekeinek érvényesülése érdekében korlátozza a szolgálat tagjainak az Alkotmányban rögzített alapvető emberi és állampolgári jogait. Így korlátozás alá kerül a gyülekezési, az egyesülési jog, a szabad véleménynyilvánítás és a szabad mozgás joga, a tartózkodási hely, továbbá a munka és a foglalkozás szabad megválasztásának joga. Ezeket a korlátozásokat a szolgálat tagja önként vállalja, a hivatástól elválaszthatatlan kötelezettségként eltűrni, annak tudatában, hogy ezek betartása elemi alkalmazási feltétel.

Ezek a követelmények egyértelműek, normaként funkcionálnak, mondhatni univerzális jellegűek. *A szakirányú képzés - továbbképzés rendszerét, céljait, szintjeit, formáit ezek a követelmények alapvetően meghatározzák.* Nincs ok és lehetőség ezektől a követelményektől a Katonai Biztonsági Hivatal speciális feladataira, a szakmai sajátosságokra való hivatkozással eltérni, hiszen azokra tekintettel kerültek meghatározásra.

A Hivatal feladata abban áll, hogy egyrészt az állományba vételi eljárásban, másrészt a pályafutás folyamatában, a szolgálatteljesítés során az előírt rendszerességgel és értékelési mutatók alapján megítélje az érintettek alkalmasságát, a vonatkozó követelmények teljesítését. Elvi jelentőséggel bír, ezért törvényi előírás is megerősíti, hogy biztosítania kell a Hivatalnak, mint katonai szervezetnek a munkatársak részére azokat a

feltételeket, amelyek lehetővé teszik, hogy a velük szemben támasztott követelményeket teljesíteni tudják.

A Katonai Biztonsági Hivatal tiszti állományával szemben - a vonatkozó honvédelmi miniszteri rendelet⁶³ alapján - a képzettségi és végzettségi követelmények úgy értelmezhetők, hogy:

- a) bármely tiszti rendfokozathoz, beosztáshoz szükséges a differenciáltan meghatározott felsőfokú (főiskolai/egyetemi) állami végzettség, és a pszichikai, az egészségügyi, továbbá fizikai alkalmasság. *Ezek a követelmények a szakirányú felkészítés bemeneti oldalán adottak tekinthetők.* A szakmai (szakirányú) szakképzettséget kizárólag a Hivatal felkészítési rendszerében lehet megszerezni a műveleti és törzs-műveleti beosztásokat betöltő tiszteknek.
- b) századosi, őrnagyi rendfokozathoz, beosztáshoz szakirányú felsőfokú szakképzettség szükséges, az előléptetés illetve beosztásváltás feltétele az ún. karrier tanfolyam eredményes elvégzése,
- c) alezredesi rendfokozathoz, beosztáshoz szakirányú egyetemi végzettség, egyben szakmai felsőfokú szakképzettség szükséges,
- d) ezredesi, tábornoki rendfokozathoz, beosztáshoz az állománytáblában differenciáltan meghatározott szakmai, katonai képzettség (pl.: felsővezetői tanfolyam, PhD fokozat stb.) szükséges.

A biztonsági tisztekkel szemben támasztott általános és speciális követelményeket érvényesítjük a már pályán levő munkatársak esetében, amikor az évente elvégzett egyéni teljesítményértékelésben értékeljük és minősítjük szakmai tevékenységüket osztályzással és szöveges formában.

A jogállási törvény végrehajtására kiadott 10/2002. sz. HM rendeletben meghatározott, de ezúttal nem részletezett szempontrendszer (2. sz. táblázat) szerinti értékelésben is nyilvánvalóan az adott beosztást betöltő tiszttel szemben támasztott követelmények teljesítése jelenik meg. A minősítésre, az értékelésre jogosult katonai vezető, előljáró írásban és számokban kifejezi értékítéletét arról, hogy az érintett milyen mértékben felelt meg az elvárásoknak, mennyiben teljesítette tárgyévben (időszakban) kötelességeit, szolgálati, szakmai feladatait.⁶⁴

A miniszteri rendeletben meghatározott követelményeket érvényesítjük a hivatalhoz újonnan belépőkkel szemben is, mintegy szűrőként alkalmazva. A felvételi

⁶³ 20/2002. sz. HM rendelet, Honvédelmi Közlöny 2002/15. szám, 1050. oldal

⁶⁴ 10/2002. sz. HM. rendelet, Honvédelmi Közlöny 2002/12. szám, 802-805. oldal

eljárás során arra törekszünk, hogy a jelölt személyiségét a lehető legjobban megismerjük, különösen azokat a személyiség faktorokat, amelyeket döntőnek tartunk a szakmai pályán.

Az ún. alkalmasság vizsgálatnak egyértelműen az a célja, hogy a szakmára történő kiválasztás több szempont szerint, tudományos megalapozottsággal és a leendő beosztás, munkakör pontos, konkrét követelményei alapján történjen, tehát a „megfelelő embert a megfelelő helyre” elv a gyakorlatban is érvényesüljön.

A hivatalnál funkcionáló felvételi eljárási rend, valamint az alkalmasság vizsgálata jelentős fejlődésen ment át az elmúlt évtizedben. Az állománybavételi „bemeneti” követelmények meghatározása és a kapcsolódó vizsgálati módszerek, technikák kiválasztása a szolgálat alaprendeltetésének, küldetésének és a szervezeti céloknak a messzemenő figyelembe vételével történtek. A dolgozatban ennek részletes kifejtését nem tartom szükségesnek, ez az alkalmazott pszichológia területe. Az alkalmazási követelményeket a munkakör elemzések alapján határoztuk meg. Bővebben foglalkoznak a témával azok a kompetens szakemberek,⁶⁵ akik közreműködtek a felvételi rendszer kialakításában, fejlesztésében. Ezek a specialisták tudják, hogy speciális területre keressük a megfelelő embereket.

Az évek óta működő rendszer arra mindenképpen alkalmas, hogy a nyilvánvalóan alkalmatlanokat kiszűrje. Ez felfogható a szervezet, a szolgálat önvédelmi reflexének, de világosan látni kell, hogy az egyén alapvető érdekeit is szolgálja, ha megakadályozzuk egy nagy valószínűséggel kudarccal végződő szakmai pálya megkezdését, egy előre látható sikertelen beválást.

Az alkalmasság alapvető jogi, életkori, képzettségi, biztonsági, feddhetetlenségi, büntetlenségi feltételeinek elbírálása után pszichofizikai- és személyiségvizsgálatokra kerül sor.

A képzés szempontjából fontos annak ismerete, hogy a felvételi eljárásban vizsgálják azokat a személyiség jellemzőket, összetevőket, amelyekkel már a pályára kerüléskor feltétlenül rendelkezni kell.⁶⁶ A pszichológiai alkalmasság vizsgálatának tartalmát a 7. sz. mellékletben bemutatom.

Mivel az alkalmasság kritériumait alapvetően a képzés szempontjából, a személyiség oldaláról közelítettem meg, ezért nem foglalkoztam részletesen a követelmények másfajta struktúrájával. Az általam vizsgált témához nem tartozik a

⁶⁵ Dr. Bolgár J.: A biztonsági munkára történő kiválasztás főbb pszichológiai szempontjai. KBH Szakmai Szemle „T” 2000/4. szám

biztonsági kockázatot jelentő tényezők, vagy a fizikai (testnevelési illetve edzettségi) követelmények részletezése sem, ezért nem is taglalom. Nem tértem ki a speciális szolgálatból fakadó sajátos morális követelményekre sem. Ezek részletes feltárása külön tanulmányt, dolgozatot igényel.

Arra viszont szeretném a figyelmet ráirányítani, hogy éppen a szakmai munka specifikumai miatt és a szakmai munkán belül is kétségtelen meglévő lényegi differenciáló körülmények miatt szükséges azon személyiségvonások feltárása, amelyek megkérdőjelezhetik az alkalmasságot.

Milyen személyiségvonások megléte, együttes előfordulása, túlsúlya esetén merülhet fel az alkalmatlanság kérdése? Az alkalmazást kizáró tényezőnek tekintjük:

- a) a patológiás elmeállapotot,
- b) a nagyfokú emocionális labilitást,
- c) az alacsony intelligenciaszintet,
- d) a hangsúlyozott agresszivitást,
- e) markáns kommunikációs és szociális zavarokat,
- f) a szexuális magatartás devianciáját, zavarait,
- g) a pesszimista életfelfogást, depressziót;
- h) az antiszociális, amorális viselkedést,
- i) jelentős mentális és neveltségi deficitet.

A biztonsági tisztekkel szemben érvényesítendő követelményeket elemezni érdemes a szakmai munka másfajta aspektusából. Amennyiben a nemzetbiztonsági szakmai munka társadalomban elfoglalt helyét és a tevékenység lényegi elemeit megvizsgáljuk, azt állapíthatjuk meg, hogy *ez a munka, ez a hivatás – hasonlóan a honvédtisztéhez - megfelel a szakértelmiségi tevékenység alapvető kritériumainak.*⁶⁷

Ugyanis:

- a) *Értéktörző és értékteremtő funkciója* egyértelműen igazolható. Ennek a tevékenységnek a középpontjában az ország, a hadsereg biztonsága áll. A biztonság speciális érték, amely a lakosság konszolidált létfeltételeit, az államélet, a nemzetgazdaság, a politikai szféra, továbbá a társadalom más fontos területeinek – ide tartozóan a honvédelem - fenyegetésektől, veszélyektől mentes állapotát,

⁶⁶ Kovácsné Kósa M.- Hornyik J.:A KBH munkatársainak kiválasztásához szükséges pszichológiai alkalmasság vizsgálati rendszer kidolgozásának szempontjai. KBH Szakmai Szemle „T” 2000/4. szám

⁶⁷ Izsa J. ezds.: Erkölcsi aspektusok, dilemmák, konfliktusok a titkosszolgálatok szakmai tevékenységében, avagy a szakma etikai kérdései. In.: *Hadtudományi tájékoztató tanulmánygyűjtemény*. HVK VKI 2001/5. szám. 44. old.

stabilitását és fejlődését garantálja. A biztonság az anyagi-, a szellemi-, a kulturális gyarapodás alapfeltétele, megléte, megőrzése nyilvánvaló érték a társadalomban és az egyén életében. Ezt mindennél egyértelműbben jelzi az a tény, hogy a biztonság alkotmányos jogként is definiálható.

A biztonság mindig konkrét realitás, az ország szuverenitásában, a demokratikus jogállam intézményeinek és a piacgazdaság zavartalan működésében, az emberi jogok érvényesülésében, az élet-, a vagyon-, a jog- és szociális biztonságban tárgyasul. Azért kell őrizni, védeni, naponta újrateremteni és továbbadni, mert hiánya vagy veszélyeztetett állapota hátrányosan befolyásolja az országot, a társadalom alapvető érdekeinek érvényesítését, az emberi életminőséget, végső esetben fenyegeti a közösség létét.

b) A munkatársak elsősorban *intellektuális jellegű, igényes szellemi teljesítményt* igénylő tevékenységet végeznek. Szolgálatunk tagjai más szakértelmiségi pályákhoz hasonlóan elsősorban az eszükkel, a tudásukkal dolgoznak, ezért nyilvánvalóan tartós, intenzív mentális igénybevételnek vannak kitéve. A biztonsági tisztek a parancsnoki vagy törzstiszti beosztást betöltőktől eltérően más típusú szellemi tevékenységet végeznek. Általában is azt mondhatjuk, hogy a merőben más típusú feladatok más típusú szellemi munkát igényelnek, mint pl. a parancsnoki beosztást betöltő tisztek esetében. Itt az egyenes szándék nem elvárható, a könnyen kiszámítható viselkedés nem előnyös.

A biztonsági tiszt a befolyását a nem tipikus vezetői (parancsnoki) eszközök és módszerek alkalmazásával, hanem jellemzően informális, indirekt módon érvényesíti. Ennek a hazai vagy külföldi hozzáférhető leírása érthető okokból hiányzik a szakirodalomból, jóllehet a praxis e nélkül is működik. A szakma lényegéből adódóan munkatársaink komoly felkészültségű ellenféllel szemben egy bonyolult játszmában vesznek részt, ellenérdekeltségű felek nem nyílt harcának aktív részesei. A mentális terheket növeli a konspiráció minden körülmények közötti betartása, a szerepjátszás és a kombinatív előregondolkodás állandó jelenléte, a folyamatos szellemi készenlét állapotának fenntartása a hivatásos tiszttel szembeni mindennapos követelmények teljesítése mellett. A köztudatban az elhárítás szakembereit a hírszerzőkkel megegyezően általában a sakkozókhoz hasonlítják.

(Megjegyzés: Ez a megállapítás azonban ellenvéleményeket is gerjeszthet, amennyiben a sakk, mint játék végtelenül változatos és bonyolult ugyan, de az

emberi interakcióknak a sakk csupán rendkívül egyszerűsített metaforája lehet.⁶⁸ A sakkban minden játszma azonos kiinduló helyzetből kezdődik. A szabályok mindkét félre azonosak, változtatni nem lehet rajtuk, világosak, nyilvánosak, érthetőek, szigorúan be kell tartani őket. Mint tudjuk, az élet véresen komoly dolog, nem játék. A titkosszolgálati tevékenységben az ellenfelek közötti viszonyban, harcban más szabályokat követnek. A sakk metafora azt a tényt, jellegzetességet mégis viszonylag jól illusztrálhatja, hogy itt is szükséges egy-két vagy néhány lépést előre megtervezni, kombinációkat felépíteni, csapdákat állítani, de minden lépésünk az előző lépésünkre kapott választól függ.)

Ebben a szakmában tartós a pszichés terhelés, rendszeres a túlmunka, állandó a rendelkezésre állás.

A szaktudás tartalma következtében ezt a szellemi tevékenységet nem lehet egyszer s mindenkorra megtanulni, begyakorolni. Az élethosszig tartó tanulás elméleti koncepciója a képzés-továbbképzés mindennapos gyakorlatában jut kifejezésre. A szinte folyamatos tanulás, a szakmai kompetencia fejlesztése csak szilárd alapokon lehetséges. Éppen ezért evidens alapkövetelmény, hogy a tiszti beosztások felsőfokú állami és felsőfokú szakmai végzettséghez kötöttek.

c) Ez *kreatív (alkotó) jellegű tevékenység*, mert állandóan változó és számos bizonytalansági faktorról átszótt mezőben folyik. A szaktudás alkotó alkalmazása alapkövetelmény. A problémahelyzetekben és a mindennapos feladatokban is gyors, pontos helyzetfelismerés, rugalmas gondolkodás, fantázia, intuíció, alkalmazkodóképesség és adekvát, határozott cselekvés szükséges. A szakma egyik alapszabálya, hogy nincs két azonos helyzet, nem lehet két azonos megoldás. Bár a szakmai munkának évszázados tapasztalatokon alapuló törvényszerűségei vannak, kialakult és célravezető eljárási szabályok, algoritmusok léteznek, mégsem lehetséges sablonok alkalmazása, ehelyett kreativitás kell!

Azonos munkakört betöltő biztonsági tisztek között az alapvetően azonos szakmai feladatok végrehajtásában nincs, nem lehet különbség a törvényes, szakszerű munkavégzésben, a felelősségben, a pontosságban, de jelentős, markáns - elsősorban stílusbeli, metodikai - eltérések lehetnek, vannak, amelyek a biztosított terület sajátosságaiból, nemzetbiztonsági szempontú

⁶⁸ B. Betelheim: Az elég jó szülő. Könyv a gyermeknevelésről. Cartaphilus Kiadó, Budapest, 2000. 14 - 15. oldal

veszélyeztetettségének jellegéből és más, itt nem részletezett tényezőkből adódnak. A biztonsági tiszt tudatában van, hogy a siker záloga a felkészültség és az előrelátás, mert a sablonosság, a felületesség és a kezdeményezés elvesztése vereséghez vezet. A kombinatív készség, a szerepjátszási képesség, az empátia, a rögtönzés stb. olyan evidens követelmény, amely sok más értelmiségi foglalkozás esetében kevésbé kitüntetett vagy nem annyira fontos. Csak széles spektrumú ismeretekkel, teljesítményképes szaktudással és sokszínű tevékenység- és magatartás repertoárral rendelkező kreatív munkatárs számíthat sikerre.

d) A szakmai tevékenység praxisában állandó mozzanat a szakismeretek megújítása, innovatív fejlesztése, alkalmazása. A munkatársak fontos feladata a katonai közeg, a környezet támogató attitűdjének erősítése. Ehhez ismeretnyújtásra, a szolgálati, a nemzetbiztonsági érdeket nem sértő információk átadására, terítésére van többek között szükség. Ilyen ismeretanyag másoknak nincs birtokában, és mivel a szakmai munka sikeréhez hozzájárul a differenciált tájékoztatás, ezért a mindennapos feladatokhoz szervesen kapcsolódik a nemzetbiztonsági ismeretek közvetítése, a szakma által képviselt és védett értékek tudatosítása.

A szakma elméletének, szaktudományos alapjainak és interdiszciplináris kapcsolatainak feltárása, fejlesztése nem csak az arra beosztásánál fogva kötelezett állomány feladata. A Hivatalnál érték az igényes szellemi alkotó tevékenység. A tudományos kutatóhelyi státus nagy felelősséget és nagy lehetőségeket jelent. A szakmai munka tapasztalatainak elemzése, általánosítása, új eljárások bevezetése, a szakmai képzés speciális tananyagbázisának folyamatos fejlesztése, a tudományos élet színvonala, a doktori képzésben történő egyre intenzívebb részvétel, bekapcsolódás a védelmi szektor tudományos életébe, stb., ezek tényszerűen igazolják a jelentős szellemi potenciált, a speciális tudástőke megújítási képességét, az innováció jelentőségének felismerését és gyakorlati alkalmazását.

e) Nem kétséges, hogy a honvédtiszttel azonos módon a biztonsági tiszt is megjelenésével, kommunikációjával, megnyilvánulásaival, viselkedési- és magatartás kultúrájával, életmódjával, személyiségével folyamatosan „élményforrás” a környezete számára. Akkor is, ha ennek nincs tudatában, vagy nem fordít rá kellő figyelmet. Indirekt szocializációs és nevelő hatások elindítója, közvetítője már azzal is, hogy rajta keresztül alkotnak képet a tisztekről általában,

rajta keresztül pedig a szolgálatról, a speciális funkcióról. Éppen ezért kell tudatosodni a biztonsági tisztben, hogy róla, a hivatásáról, a Hivatalról aszerint alkotnak véleményt, ahogy az általa képviselt és követett értékek, normák a hétköznapi életben megjelennek. Ebben a vonatkozásban elsősorban arról a környezetről, közegről van szó, amelyik a szakmai tevékenység végzése során gyakori szolgálati és nem szolgálati jelleggel rendszeres kapcsolatba, ezáltal kölcsönös interakciós viszonyba lép a biztonsági tiszttel. Ez a kör jóval tágabb a hivatalos kapcsolati körnél, beleértendő a munkát alkalmilag önként segítők, a titkos kapcsolatuként foglalkoztatottak, vagy a külső együttműködők is.

f) A szakértői szerepkörben való megjelenés és ténykedés szinte napi gyakorlat. A biztonsági tiszt a speciális tudását, titkos vagy nyílt forrásból szerzett információit a vonatkozó szabályzók szerint hasznosíthatják a döntéshozók, a katonai szervezetek parancsnokai, vezetői. A szolgálati és a nemzetbiztonsági érdek feltárásával, megfogalmazásával és érvényre juttatásával a tiszt a speciális szakértelmét eszköz jelleggel használja.

A speciális szakértelemre a „nagypolitika” szintjén is szükség van. Az ország biztonságát, szuverenitását, alkotmányos berendezkedését, belső rendjét fenyegető veszélyek időbeni felfedése, hathatós ellenlépések foganatosítása, a fontos állami, gazdasági, honvédelmi, stb. érdekek és értékek folyamatos, megbízható védelme megköveteli a politikai döntéshozók korrekt, aktuális, pontos, szakmailag hiteles informálását, prognózisok és döntési alternatívák kidolgozását, a visszacsatolást. A nemzetbiztonsági szakértőknek, elemzőknek ki kell mondaniuk a politika számára kedvezőtlen igazságokat is. A szakértői szerep helyes felfogása kizárja az aktuálpolitikai megfontolásokat. Az értelmiséggel kapcsolatban oly sokat emlegetett és különösen az értelmiség belső köreiből oly sokra tartott „függetlenség” alapvető forrása ez a felfogás, ez a gyakorlat lehet követendő. A szakértői szerep egyenes következménye, hogy a szolgálatnak nem szabad (még rejtetten sem) arra törekednie, hogy a hatalom egyik ága vagy közvetlen ágense legyen, hiszen úgyszólván azt róják fel neki állandóan, hogy az információk birtoklása hatalmat jelent, hacsak ez nem maga a hatalom. Elvi jelentőségű alapszabály, hogy a szolgálatok vezetőinek és állományának ne legyenek direkt kapcsolataik a politikai pártokkal és ilyen, mármint közvetlen pártérdeket szolgáló tevékenységben ne vegyenek részt.

A biztonsági tisztet az előzőekben elvégzett elemzés alapján nevezem meg szakértelmiségiként. Álláspontomat alátámasztják azok a katonaszociológiai kutatások, amelyek a 90-es évek közepén folytak. A már hivatkozott tanulmányban a modern hadsereg tisztjéről azt állapítják meg tényként a kutatók, hogy szembeötlő és markáns jelei vannak a szakértelmiségi jellegnek. Ilyen a korszerű és átfogó általános műveltség elsajátítására irányuló szakértelmiségi képzés, a széles szaktudományos alapokon álló magas szintű képzettség, innovációs és innováció közvetítő funkció (új értékek, ismeretek, tudáselemek létrehozása, átadása), a pálya presztízsének alakulása, a szakértői szerepkör betöltése, a környezetre irányuló nevelő- és szocializációs hatások kifejtése.⁶⁹

Az értekezés bevezetőjében az alkalmazott módszerek felsorolásakor jeleztem, hogy az általam illetékesnek és hitelesnek elfogadott *szakmai közvélemény* véleményét nem reprezentatív mintán, nyílt kérdéses irányított interjúkkal igyekeztem feltárni. A kérdés az volt, hogy melyek a szakmai tevékenység személyiségbeli követelményei. A válaszokból idézek:

„A titkosszolgálati munkához fejlett személyiségű és szilárd erkölcsű, művelt és sokoldalú tudással rendelkező emberek kellene. A szakmán belüli munkamegosztásból adódó különbségek differenciált elvárásokat támasztanak a munkatársakkal szemben. De ez nem zárja ki a mindenkire egyaránt érvényes alapvető elvárásokat. Arra adekvát választ adni, hogy a különféle beosztásban milyen az ideális személyiség, a gyakorlati szakember részéről nem vállalható.

Az ember személyisége folyamatosan változik, s a titkosszolgálatnál a nagyfokú stressz hatására gyakran negatív irányba. Elég, ha a különféle beosztásokban legalább 10-15 éve szolgáló emberekre gondolunk. A problémát csak súlyosbítja, hogy a szervezet zártságából adódóan a munkahelyi stressz kezelése nem megoldott, hiszen munkahelyi problémákról egymás között, vagy egy külsőssel úgy beszélni, hogy államtitkot ne sértsünk, nehezen elképzelhető. Ha egy titkosszolgálati tiszt pályáját megnézzük, akkor látható, hogy minél magasabb beosztásba kerül, annál nagyobb stressztűrő képességekkel is kell rendelkeznie. Megállapíthatjuk, hogy a magasabb beosztásokba helyezéskor a szakmai tudás dominanciája és primátusa érvényesül.

A szaktudás fejlesztését fontosnak tartjuk, a Hivatal kis létszámából adódóan az MI 5-nél (brit katonai titkosszolgálat) alkalmazott, egymástól eltérő jellegű

⁶⁹ Kiss Zoltán László: Fejlődési tendenciák a modern hadseregekben. Magyar Honvédség Tájékoztatói és Médiaközpont, 1998. 24-25. oldal

beosztásokba való helyezések gyakorlatát kell folytatnunk. Ez lehetővé teszi a szélesebb látókörű szaktudás kialakulását. Másrészt, ha megoldott a munkatársak személyiségváltozásait figyelemmel kísérő monitoring rendszer működése, akkor ezzel lehetőséget biztosítunk a kinevezésre jogosult vezető részére a mérlegelésre, a jó személyi döntések időbeni meghozatalára. Ha az általad axiómaként leírt személyiségű emberek kerülnek a titkosszolgálatokhoz, és a képzés során a személyiség változásának pozitív irányú tendenciái erősödnek meg, továbbá megoldódik a személyiség torzulások folyamatos figyelemmel kísérése, akkor beszélhetünk a kor kihívásainak megfelelni képes szakmai tudású és személyiségű munkatársakról.

Az aszimmetrikus hadviselés olyan kihívásokat és elvárásokat jelent a titkosszolgálatok munkatársainak számára, amelynek való megfelelés elengedhetetlen az országunk biztonsági helyzete és presztízse érdekében.”
(alezredes, kiemelt főreferens)

„A szakmai munkához szükségesnek tartott személyiségjegyek egy területtartó biztonsági tiszt esetében:

- 1) megbízhatóság,
- 2) konspirációra való hajlam,
- 3) titoktartó képesség,
- 4) a munkánkat meghatározó, befolyásoló jogszabályok és az állami irányítás egyéb eszközeinek ismerete, önálló alkalmazásának képessége,
- 5) csoportban dolgozás képessége, kollegialitás, együttműködési képesség,
- 6) lényeglátó képesség,
- 7) szerepjátszó képesség,
- 8) kapcsolatteremtő és megtartó képesség,
- 9) a bizalom elnyerésének képessége, meggyőző képesség,
- 10) őszinteség,
- 11) általános műveltség megléte és annak alkalmazása szakmai kérdésekben,
- 12) a hibák beismerésének és abból való okulás képessége,
- 13) katonai szakismeretek megléte és azok alkalmazása a szakmai tevékenység során,
- 14) az ismeretek átadásának képessége,
- 15) a gondolatok tömör, szabatos megfogalmazásának képessége.” (A felsorolás fontossági sorrendet is tükröz.) (ezredes, igazgató-helyettes)

„Felmerül annak a jelentős problémának a kérdése, hogy már eleve az egyes szakmán belüli területekre történjék-e a kiválasztás. Egy értékelő és egy területtartó között jelentős különbségek mutatkoznak. Az egyik ugyanis egy jó tollú, kiváló szintetizáló, következtetések, javaslatok megalkotására képes, de esetleg az emberi kapcsolatok, illetve a kapcsolattartás jellembeli-pszichikai igényeinek kevésbé felel meg és fordítva. Az is igény, hogy ha pl. területtartó valaki, akkor is ismert legyen számára az információk elsődleges értékelésének fontossága, tehát nagy jelentősége van annak, hogy a hivatal munkatársai alapvetően azonos tudásalapokkal, azonos felfogással, gondolkodásmóddal rendelkezzenek. Az én véleményem az, hogy minden esetben magasnak kell, hogy legyenek a követelmények, és majd a szakmai felkészítést követő gyakorlati munka során kell eldönteni, hogy melyik szakterületen érik be leginkább az adott kolléga (ugyanis később a körülményei vezető pozícióba segítik őt, az optimálisabb előélet az, ha a speciális szakma speciális területeibe egyaránt belekóstolt, azokat jó hatásokkal, eredményesen végezte).” (ezredes, főosztályvezető)

„A személyiségbeli követelmények vonatkozásában mi nem látunk olyan nagy eltérést a különböző területeken tevékenykedő biztonsági tisztek vonatkozásában, hiszen a jó kémelhárítónak képesnek kell lenni a magas fokú értékelő-elemző tevékenységre, mint ahogy az értékelő-elemző munkát végző sem képes feladatát az elvárható színvonalon végezni, amennyiben nem látja át a nemzetbiztonsági munka célját, irányultságát, eszközeit, módszereit, illetve az azok alkalmazásától várható eredményeket. Természetesen az emberek eltérő képességeiből eredően különbségesség mutatkozhat az egyes feladatok ellátására való alkalmasságban.

Megítélésünk szerint egy biztonsági tisztnek az átlagosnál magasabb szintű általános műveltséggel, intelligenciával, elemző-, szintetizáló, célmeghatározó-, reagáló-, szerepjátszó-, megfigyelő képességgel kell rendelkeznie. Ezek mellett a szolgálathoz, illetve a feladatokhoz való kötődés, a mások tevékenységre ösztönzése képessége sem elhanyagolható szempont.” (ezredes, főosztályvezető és ezredes, igazgató)

„Talán a stressztűrő- és szerepjátszó készséget hangsúlyozottabban artikulálnám. Az érett személyiség ugyan kívánatos, de az átvételre tervezett tisztek életkorából adódóan néhány esetben bizonyos mértékig illuzórikus elvárás.

A személyiségből adódó specifikumok predesztinálhatják a biztonsági tisztek az egyes szakterületeknek való jó, vagy kevésbé jó megfelelésre. A képzést szervező oktatói kar felelőssége ezeknek a kvalitásoknak a feltárása.” (alezredes, osztályvezető)

„A személyiségbeli követelmények a szakmán belüli munkamegosztásból adódó különbségeket is tükrözzék. Differenciáltan ezen jellemzők mentén kellene a beosztásokat is megnevezni. A személyiségbeli követelményeknél az én véleményem szerint a legfontosabbak azok, amelyek az alaprendeltetésből adódnak – tehát amelyek szoros kapcsolatban vannak a titkos információgyűjtéssel. A többi (nyilván nem lebecsülve), támogató és kiszolgáló szerepben már nem jelentkeznek annyira sarkosan a követelmények, bár azokhoz is kellene helyenként speciális vagy az átlagtól eltérő személyiségjegyek.” (ezredes, igazgató-helyettes)

Az interjúkból kiválasztott részek tükrözik a jellemző felfogásokat. A szakmai közvélemény reálisan látja, egyértelműen megfogalmazza, ezzel megerősíti saját álláspontomat, miszerint *a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényben megfogalmazott társadalmi funkció (alaprendeltetés) eredményes teljesítése más szakmáktól és hivatásoktól sok tekintetben eltérő követelményeket indukál, amelyek elsősorban sajátos vonásokkal átszőtt pszichológiai, személyiségbeli követelményekben, (mindenekelőtt készségekben és képességekben) és speciális szaktudás szükségességében manifesztálódnak.*

A szakmai közgondolkodás szintjén megfogalmazott vélemények alapvetően képességalapú megközelítések, a praxis szempontjait tükrözik. Ezért olyan eszközértékeket tartalmaznak, mint: a titoktartás, a zártság, a stressztűrés, a megbízhatóság, a szerepjátszás, az önkormányozás, kapcsolatépítés és kommunikáció. Az eszközértékek markánsan értéksoportot alkotnak. A közvélemény szerint kifejtettek alapján a célértékek közé tartozóként lehet azonosítani: a fejlett személyiséget, a biztonságot, a moralitást, a karriert. A szakmai közvélemény arra is rámutatott, hogy a gyakorlati életben a szakmán belüli munkamegosztásból adódó további differenciált követelmények megfogalmazására van szükség és lehetőség.

Mind az interjúk, mind több mint tizenkét éves oktatási, vezetési és kutatási tapasztalatok alapján az a határozott álláspontom alakult ki, hogy a szakmai tevékenység által megkövetelt speciális személyiségvonások nem határozhatók meg önmagukban,

izoláltan, vegytisztán. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy feltárjuk az olyan általános emberi személyiség összetevőket, képességeket, tulajdonságokat, amelyek a katonai biztonsági területen különösen fontosak, hasznosak. Ezek nem tipikusan szakma-függők, mert egészen nyilvánvaló, hogy minden olyan területen, ahol az emberi kapcsolatok adják a munka kereteit, ahol az „emberi tényező” szerepe pótolhatatlan, ott általános követelményként, mondhatni munkafeltételként funkcionálnak. Az általunk az előzőekben felsorolt személyiségjegyek, képességek mindenképp a védelmi szektorban is működő ember - ember viszonyban, a társas kapcsolatokban, interakciókban, a sajátos feladatok végrehajtásában, a speciális foglalkozás gyakorlása közben szükségesek, itt nyilvánulnak meg, itt derül ki minőségük.

Az általam alapvetően szükségesnek tartott képességek:

- a) a szakmai tevékenység tipikus és atipikus helyzeteinek, folyamatainak, jelenségeinek elemzési képessége,
- b) probléma felismerő képesség, lényegkiemelés, elmélyedés képessége,
- c) gyors helyzetfelismerés, cselekvési változatok kialakítása,
- d) döntésképeség, illetve döntés előkészítés aprólékossága,
- e) a helyzet konstruktív alakításának képessége,
- f) kombinatív és rugalmas gondolkodás, kreativitás,
- g) kommunikációs ügyesség, meggyőzőképesség,
- h) kapcsolatteremtésre való képesség, bizalom és együttműködés megteremtésének képessége,
- i) szerepvitelkedés-biztonság, széles viselkedésrepertoár,
- j) szerepjátszó képesség,
- k) emberismeret, empátia,
- l) önismeret, önbizalom, önkontroll,
- m) tanulási (önfejlesztő, önművelő) képesség,
- n) kommunikációképesség idegen nyelven,
- o) mentális egészség, pszichés teherbíró-képesség,
- p) fizikai állóképesség, szívósság.

A képességek fenti felsorolása természetesen nem lezárt rendszer, nem jelenti azt, hogy másfajta elképzeléseknek nincs jogosultságuk. Természetesnek tartom, ha vitatják, kiegészítik, hangsúlyait másra helyezik. Abból a szempontból azonban, hogy az oktatás

folyamatában, a képzés-továbbképzés során a célok relevanciájához hozzátartozik a reális, konkrét és ténylegesen szükséges, valamint pedagógiai eljárásokkal, eszközökkel, módszerekkel fejleszthető képesség-együttes meghatározása, az általam elvégzett csoportosítás nem negligálható.

Az elvégzett elemzéseket és a közvélemény álláspontját szintetizálva azt a *következtetést vonom le*, hogy a szakmai (nemzetbiztonsági) tevékenység szempontjából a Hivatalnál profi szaktudású, korszerű műveltségű, adekváтан cselekvőképes és a sajátos lelki-erkölcsi terheket elviselő munkatársak kellene. Mivel ez a tevékenység sajátos kvalitásokat igényel, a pszichológia felől közelítve úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a *minden tekintetben fejlett, harmonikus személyiség az alapvető alkalmazási feltétel*.

2.5. A szakmai tevékenység jövője

A biztonsági tisztekkel szemben megfogalmazható követelményekről gondolkodva természetesen nem kerülhetők meg a szakma jövőjével szorosan összefüggő kérdések.

Evidensnek tartom, hogy a Katonai Biztonsági Hivatal munkatársaival szemben támasztott általános és speciális követelményeket, valamint a szakirányú felkészítést nem csak a jelen, de a belátható jövő fontos elemeinek szem előtt tartásával kell megfogalmazni.⁷⁰

Kerülve a túlzott részletezést, az általam kompetensnek tartott és nyilvánvalóan illetékes szakmai közvélemény interjúkkal feltárt véleményét is messzemenően felhasználva összefoglalom elgondolásomat a szakma jövőjéről. Ezek egy része olyan általános vonás, amely megítélésem szerint a szakma egészére, míg egy másik része döntően a katonai elhárításra vonatkozatható.

A nemzetbiztonsági tevékenységrendszer és a szolgálatok státusát, feladatait illetően azzal számolok, hogy (mivel a nemzetbiztonsági szolgálatok alapvető funkciója nem rendszerfüggő és kortalannak tekinthető,) a belátható jövőben a fejlett világ országaiban a titkosszolgálati (nemzetbiztonsági) tevékenység célja és lényege nem változik: a speciális szervezetek (szolgálatok) változatlanul az állam és annak egyes

⁷⁰ Izsa J.: A KBH fejlesztéséből fakadó humánpolitikai célok és a katonai biztonsági szolgálat sajátos igényei által megvalósuló egyetemi képzés. In.: *A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok képzési igényei és az egyetemi képzés közötti összhang*. ZMNE, 2000. 28-34. oldal

jelentős szervei, intézményei zavartalan működését hivatottak biztosítani, a legitimált erőszak sajátos eszközeként.

A titkosszolgálati/nemzetbiztonsági tevékenységben a tradicionális ágak funkcionális elkülönülése hírszerzésre és elhárításra megmarad. A közöttük kialakított határ merevsége tovább oldódik, szoros szakmai együttműködést megvalósítva, ugyanakkor pontosan elválasztott és rögzített illetékességi- és hatáskörök alapján, önálló felelősségi területen teljesítik feladataikat.

A Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatai a nemzeti érdekeknek megfelelően, politikai konszenzus mellett, a demokratikus jogállam követelményei szerint teljesítik speciális feladataikat, ehhez a politikai erők erkölcsi támogatást és legitimitációt biztosítanak. Ennek alapvető feltételeként *a kormány - pótolva a mulasztást - kidolgozza a nemzetbiztonsági stratégiát, amely a hosszú távú stabilitás, a szervezeti és működési korszerűsítés alapjait lerakva orientáló tényezőt jelent a jogalkalmazó nemzetbiztonsági szolgálatoknak.*

A magyar nemzetbiztonsági szolgálatok változatlan alaprendeltetéssel, pontosított feladatokkal és stabil törvényi garanciák szerint működnek a jövőben is.

Hazánknak az euro-atlanti integrációs lépéseit követve bármilyen szakmai együttműködés vagy szervezeti integráció esetén is megmarad a nemzeti hírszerzés és elhárítás, ezzel együtt az önállóság és elkülönültség a szuverenitás egyik kifejeződéseként. A titkosszolgálati tevékenységek a jövőben is az állam „intimszféráját” jelentik, ugyanakkor a politikai-gazdasági integráció természetes velejárója az érdemi együttműködésre való hajlandóság és képesség.

A nemzetbiztonsági tevékenységek továbbra is sajátos jogi szabályozást igényelnek, a törvényhozó és a végrehajtó hatalom közötti felelősségi körök és kontroll funkciókhoz kapcsolódó jogosítványok pontos és normatív meghatározását, mivel a nemzetbiztonsági tevékenység az alkotmányos alapjogokat, állampolgári jogokat - törvényi felhatalmazás alapján - korlátozza, sérti.

A különleges eljárásokat, eszközöket - meghatározott feltételek esetén - a jövőben is csak speciálisan felkészített személyi állomány alkalmazhatja, ide értem elsősorban a titkos információk megszerzését, elemzését, értékelését, feldolgozását, hasznosítását, tárolását, valamint a titkos kapcsolati rendszer, a humánforrások szervezését, vezetését.

Az állam - az Országgyűlés által elfogadott költségvetési törvényben - folyamatosan biztosítja a szolgálatok hatékony működéséhez a megfelelő anyagi feltételeket és fejlesztési forrásokat. A politikai hatalom irányító és ellenőrző funkciójával,

valamint a civil kontroll intézményes formáinak működtetésével biztosítja a nemzetbiztonsági tevékenységhez az erkölcsi háttérrel és legitimitációt.

A nemzetbiztonsági szolgálatok feladatmegosztása terén nem várható jelentősebb átrendeződés, a szolgálatok tevékenységi köre lényegesen nem bővül, a szakmai profilok tovább tisztulnak, a szakmai munkában az egyes elemek közötti hangsúlyok átrendeződhetnek. Ez irányítási és/vagy szervezeti változást hozhat, de ehhez a politikai erők közötti konszenzus és kompromisszumok sorozata látszik szükségesnek, mivel a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló ún. „sarkalatos - kétharmados” törvény módosításához a kormányon levő és az ellenzéki pártok megegyezésére lenne szükség.

A szolgálatok fölött létrejöhet a már többször felvetett, de a szándék szintjén megmaradt „értékelő-elemző információs központ”, amelyről többen is kedvező véleményt fogalmaztak meg. Várhatóan kialakulhat a Kormány Nemzetbiztonsági Kabinetje mellett az a koordinációs szisztéma, amelyet a „nemzetbiztonsági szolgálatok tanács”-ának, vagy „nemzetbiztonsági tárcaközi bizottság”-nak lehetne elnevezni.⁷¹

A jövőt illetően bármilyen változat esetén is azzal számolok, hogy a katonai biztonsági szolgálat önállósága, saját elkülönült feladatrendszere és arcúata, identitása megmarad.

Összhangban azzal a hangsúlyváltással, amit a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok külföldi kapcsolatrendszerének bővülése jelent, *a katonai biztonsági szolgálat részvétele a kor új típusú, transznacionális kihívásaival szembeni egyeztetett nemzetközi lépések, akciók végrehajtásában bővülni fog.* Ezzel együtt az ország nemzetbiztonsági védelme mindig elsődleges feladat és fő követelmény marad, amelynek eredményes megvalósítása szolgálja a nemzetközi kötelezettségvállaláson alapuló érdeket is.

A Katonai Biztonsági Hivatalra háruló szakmai feladatok között nagyobb hangsúlyt kap a nemzetközi terrorizmus elleni harc, a nemzetközi információcsere szinte korlátozásmentes felgyorsulása várható ezen a területen. Mivel a hadsereg a terrorizmus egyik lehetséges célpontja,⁷² döntő jelentőséggel bírnak az elsősorban humánforrásokból megszerzett információk, valamint a biztonsági szempontból kiemelten védett objektumok, erőforrások, minősített információk és érdekek védelme.

⁷¹ A nemzetbiztonságról. A 2000. október 26-27-én rendezett konferencián elhangzott előadások. 30., 75., 123. és 145. oldal

⁷² Stefán Géza: A terrorizmus és a hadsereg. Belügyi Szemle, 1999/12. szám. 110-113. oldal

A bűnözésben várható tendenciák⁷³ szükségessé teszik az elhárító szakmai tevékenységben a szervezett bűnözés, a kábítószer kereskedelem, a korrupciós bűncselekmények elleni fellépés előtérbe kerülését, hangsúlyosabb kezelését. A kábítószer terjesztés és fogyasztás társadalmi szintű változásait a hadsereg követi, nem marad érintetlen e deviáns magatartásformától.

Az állományarányok átrendeződése következtében a prevenciót elsősorban a katonai tanintézetek hallgatói, másrészt a szerződéses katonák körében kell erősíteni.

A fegyrgalléros bűnözés megjelenése gyakoribbá válhat, nem csupán a katonai beszerzési, ellátási és gazdálkodási területek állománya körében.

A 2004-ben bekövetkező EU tagságunk hatékonyabbá teheti az EUROPOL (Európai Rendőri Hivatal) nemzetközi szervezettel történő differenciált együttműködést.

A Katonai Biztonsági Hivatal tevékenységében nagyobb hangsúlyt kap az ország nemzetközi kötelezettségei teljesítéséhez szükséges feladatok biztonsági feltételeinek szavatolása, a nagyobb mértékű nemzetközi szerepvállalás. Elemi szükségletté válik a nemzetközi együttműködésre, kommunikációra, az információ cserére, az interoperabilitásra való képesség, mivel: a külföldi missziók, békefenntartó erők, netán harcoló csapatok biztonsági feltételeinek megteremtése a szakmai munka egyik állandó elemévé válik.

A békeműveletekben, továbbá a békekiképzés viszonyai között a szövetséges, többnemzetiségű katonai szervezetek külföldi bevetésében, állomásoztatásában, gyakorlatai során evidens lesz az elhárító erők részvétele, ezért az erre való készenlétet és képességeket folyamatosan biztosítani kell.

A belátható jövő különböző forgatókönyvei azonosan prognosztizálják, hogy a regionális és helyi konfliktusok sokáig alapvető jellemzőként, reális veszélyforrásként feltételezhetők,⁷⁴ ezért *a koalíciós háborús- és békeműveletek elvi, elméleti alapjait és a gyakorlati feladatok ismeretét, a végrehajtás képességét a szaktudás részeként kell kezelni, fejleszteni.*

NATO tagként a különböző szintű parancsnokságokon, törzsekben (például a SHAPE /Európai Szövetséges Fegyveres Erők Főparancsnoksága - Mons/, vagy az AFSOUTH /Dél-Európai Szövetséges Fegyveres Erők Parancsnoksága - Nápoly/ nemzetközi törzsén belül) a speciális beosztások köre bővülni fog, egyre többen

⁷³ Katona Géza: Gondolatok a XXI. század kriminalisztikájáról. Belügyi Szemle, 2001/10. szám, 137. oldal

⁷⁴ Kőszegvári Tibor: A 21. század vilásképe és veszélyei. Hadtudomány, 2002. december, 21-22. oldal

teljesítenek külföldön szolgálatot, sajátítják el a más típusú hadi- és szakmai kultúrát, ennek a folyamatnak kedvező visszahatása lesz a hazai viszonyokra.

A NATO beosztások ellátása, a nemzetközi feladatokban, akciókban, missziókban való effektív részvétel megköveteli az oktatási anyagok közé az ún. NATO STANAG-ok (alapegyezmények), tehát a szakmai tevékenységben alkalmazott szabványok, meghatározott standardizált eljárások beemelését.

A szakmai nyelvképzésnek kiemelt szerepet kell kapnia a jövőben. Ehhez fel lehet használni a gyors ütemben fejlesztett számítógépes hálózatot, a távoktatási forma meghonosításával. A nemzetközi kötelezettségek és az együttműködés adta előnyök kihasználása érdekében szükséges lesz az angol nyelvoktatás jelenlegi egyoldalúságát megváltoztatni és a más közvetítő nyelvekre, valamint a környező országok nyelveinek oktatására sokkal nagyobb energiákat fordítani. Ezzel segíthetjük a szakmai terminológia közös alapjainak megteremtését, az együttműködés fontos feltételének kialakítását.

A jövő kihívásai között kiemelt helyet tölt be a 2006-ra tervezett hivatásos hadsereg kialakítása, ennek a folyamatnak a biztonsági aspektusait pontosan fel kell mérni és a kapcsolati rendszert, a munkastílust a szükséges mértékben az új helyzethez kell igazítani.

Az átalakuló katonai felsőoktatás és szakképzés változásaihoz igazodva 2006-2010-re megteremtődik az önálló nemzetbiztonsági felsőfokú szakképzés egyetemi bázisa, amely egyben a szaktudományos kutató tevékenység központja lesz.

Prognosztizálható a szélsőséges (különösen a jobboldali) politikai, ideológiai nézeteket vallók, követők előfordulása a hadsereg állománya körében, ezért a megelőző tevékenység érdekében szoros szakmai együttműködésre van szükség a rendvédelmi szervekkel, valamint a hadsereg humán (személyzeti és toborzó) szerveivel.

A Katonai Rendőrség létrehozása jelentős lépés lesz, amelynek számos következménye közül kiemelem a Katonai Biztonsági Hivatal szakmai feladatrendszerében a valódi titkosszolgálati jelleg egyértelmű erősödését, amennyiben a Katonai Rendőrség átveszi a nem klasszikusan titkosszolgálati, ún. köztörvényes bűnüldözési feladatokat, vagy annak nagyobb részét.

A titkos információgyűjtés eszközei, metodikája tovább korszerűsödik, a humán források prioritása megmarad, ugyanakkor egyre nagyobb szerepet kapnak a nagytömegű információk feldolgozása, kezelése, tárolása terén a korszerű információs- és kommunikációs technikai eszközök.

Az informatikai és kommunikációs technika - a következő néhány év dinamikus technikai és infrastrukturális fejlesztésének következtében - a mindennapok rutinszerűen alkalmazandó eszközévé válik, ezért a szakmai munkában az informatikai írástudás általános és elemi követelmény lesz, ehhez szorosan kapcsolódik az információs biztonság érdekében végzett tevékenység.

A szakmai tevékenységben a nemzetbiztonsági ellenőrzés formális elkülönülése megmarad, ugyanakkor a műveleti munkával való kapcsolata szorosabbá válik. A személy- és iparbiztonsági ellenőrzés során a Hivatal és az érintett állomány között a bizalom és a prevenció célzatú együttműködés attitűdje válik uralkodóvá, ennek érdekében mindennaposá válik a célirányos, differenciált tájékoztató, felvilágosító tevékenység a Hivatal központi, szakági és területi szervei részéről.

Azzal is számolok, hogy a jövő tisztjei, biztonsági tisztjei tevékenységüket, minden korábbinál nagyobb társadalmi (civil) kontroll és nyilvánosság mellett végzik,⁷⁵ beilleszkedve a jövő differenciált társadalmába, szoros szálakkal kötődve az értelmiséghez.

Annak érdekében, hogy a Katonai Biztonsági Hivatal a jövőben is szakmailag magas színvonalon teljesítse alapfeladatait, különös figyelmet kell fordítani a személyi állomány, kiemelten a tisztek kiválasztására, továbbá a szakirányú képzés-továbbképzés rendszerének fejlesztésére. A biztonsági tiszti pályára kerülést erős szelekcióval, a pályára felkészítést magas színvonalú, gyakorlatorientált, képességfejlesztő képzéssel, a pályán előrehaladást a teljesítmény elv és a versenyszellem alkalmazásával kell biztosítani.

Következtetések

A fejezet zárásaként a biztonsági tiszteket illetően a követelmények oldaláról azt a következtetést vonom le, hogy:

1) *A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényben megfogalmazott társadalmi funkció eredményes teljesítése más szakmáktól és hivatásoktól sok tekintetben eltérő követelményeket indukál, amelyek elsősorban a sajátos körülmények között működőképes személyiségvonásokban, fejlett és fejleszthető képességekben és szakmai kompetencia (speciális szaktudás) szükségességében manifesztálódnak. Ez a tevékenység megfelel a szakértelmiségi jelleg*

⁷⁵ Kuti Ferenc: A katonai titkosszolgálatok civil kontrolljának néhány kérdése. Hadtudomány, 2000/1. szám, 94. oldal

kritériumainak, ez nem a betanított- vagy a szakmunkás szintje, ez a tevékenység magas kvalitásokat igényel.

2) A biztonsági tisztekkel szemben a követelmények meghaladják ugyan a honvédtiszttel szembeni elvárásokat, de ezek az elvárások emberre szabottak, teljesíthetők. Szó sincs arról, hogy különleges emberekre van szükség a szolgálatnál. Nem igénylünk, nem kérünk semmi extrém norma teljesítését, sem állománybavételkor, sem a munkavégzés során. Ami a hivatásos tiszt standardtól eltér, ami azt meghaladja, az a munkavégzés lényegéből, a szakma jellegéből adódik. Azt várjuk el tehát, hogy egyrészt olyan legyen, mint minden tiszt, másrészt azt várjuk el, hogy olyan legyen, mint senki más, vagyis egészen más legyen.

Csepeli György ezt a helyzetet a diszkrepáns szerep⁷⁶ fogalmával írja le: „a szervezet tagjai a mindennapi életben ugyanolyanoknak mutatkoznak, mint a többiek, miközben nem lehetnek ugyanolyanok. Két világban kell lenniük. E szerepre nem mindenki alkalmas.” Mert ez egy speciális, különleges közszolgálat, amely a nemzet biztonságát, szuverenitását, alkotmányos rendjének védelmét szolgálja, a hadsereg biztonságát szavatolja.

3) *A minden követelménynek megfelelő, harmonikus, sokoldalúan fejlett személyiséget, mint pedagógiai célt, mint nevelési eszményt kell felfognunk és kitűznünk.* Tisztában kell lennünk azonban azzal, hogy számos korláttal bírunk, ezek egy részét magunkkal hoztuk, mint genetikailag átörökölt adottságainkat, másrészt a szociális, kulturális, gazdasági stb. körülmények behatárolják a személyiség optimális kiteljesedését.

Felvetődhet, hogy egyáltalán létezik-e olyan ember, aki minden tekintetben megfelel az előbbieknél, tehát abszolút mértékben alkalmas. Úgy gondolom, hogy a kérdés ilyen formában nem válaszolható meg, illetve csak nemmel válaszolható meg. A „tökéletes ember” az ideák közé tartozik. A pedagógiai optimizmus azonban arra az álláspontra készítet, hogy minden erőnkkel, lehetőségünk maximális felhasználásával kell törekednünk a reálisan elérhető, optimális személyiségszerkezet megalkotására, saját személyiségünk érett

⁷⁶ Csepeli György: Két világ határán. Kritika, 2000. február. 16. oldal

állapotának megteremtésére. Ennek elméleti alapját a pszichológia tudománya lerakta, az emberiség évezredek pedagógiai gyakorlata pedig egyértelműen igazolta, hogy a személyiség olyan alapvető összetevői, mint a képességek, fejleszthetők, alakíthatók, szükség esetén visszafejleszthetők, tehát formálhatók. Ez a vezérfonala a Katonai Biztonsági Hivatal szakirányú képzési-továbbképzési rendszerében megvalósított pedagógiai gyakorlatnak.

4) *A szakirányú képzés-továbbképzés számára alapvető fontosságú útmutatást jelent a Hivatal felső szintű vezetése és a szakmai közvélemény azon egyértelmű elvárása, hogy a katonai elhárító szolgálatnál profi szaktudású, korszerű műveltségű, adekvátan cselekvőképes és a sajátos lelki-erkölcsi terheket elviselő munkatársak legyenek.*⁷⁷

A fejezetben elvégzett elemzések alapján néhány jelentős *következtetés* levonására látok lehetőséget a *szakirányú felkészítésre* vonatkozóan.

- 1) A képzést-továbbképzést illetően, az általános követelmények oldaláról a szakértelmiségivé képzés, mint általános cél megfogalmazható.
- 2) A szakirányú képzés és továbbképzés rendszerében az oktatási tartalmakon keresztül, a szakismeretek elsajátítása mellett azonos jelentőséggel kell foglalkozni a felnőtt személyiség alakításával, a szakmai tevékenység által megkövetelt képességek célirányos fejlesztésével.
- 3) Bár a szakma belső differenciálódásának jelensége tényként rögzíthető, ennek következtében a specializálódás a speciális szervezeten belül is megtörténik, ezzel együtt a szakirányú felkészítés egységes, a pályafutás teljes időszakára kiterjedő folyamatként fogható fel, amelyben az oktatás, mint ismeretszerzés, valamint a munka, mint tapasztalatszerzés egymást váltó szakaszaiból áll.
- 4) A speciális alapképzést a lehető legszélesebb elméleti alapokra szükséges helyezni, hogy ezzel a pályafutást valóban megalapozzuk. Továbbá így teremthetjük meg a specializálódással összefüggő szakirányváltások, átképzések, és a karrier tanfolyamok kognitív alapjait. A szakirányú felkészítés rendszerének tehát többfokozatúnak, hierarchikusan felépítettnek és általános, valamint differenciált célokat magában foglalónak kell lennie.

- 5) A nemzetbiztonsági tevékenységből fakadó követelmények összetettsége és a szakma gyakorlatának komplex jellege miatt a szakirányú felkészítést indokolt önállóan szervezni, végezni. Ezzel együtt az önálló képzési-továbbképzési intézmény létének és fejlesztésének jogosultságát igazoltnak tartom.
- 6) Az előző megállapítás nem zárja ki a generalizált szakmai alapképzés országos szintű rendszerének kialakítását. Ebben az esetben a szakma két tradicionális ágának megfelelő specializáció nem kerülhető meg, tehát a hírszerzők és az elhárítók alapképzése csak a „közös nevező” egzakt meghatározása után kapcsolható össze bizonyos mértékben. Több lehetőséget látok a polgári és a katonai elhárító területre történő felkészítés közös alapjainak kialakításában és a szakmai képzés tartalmi összeegyeztetésének, azonos vonásainak érvényre juttatásában. A magam részéről a jelenlegi helyzet ismeretében a szakmai képzés (elsősorban az alapképzés) közös illetve elkülönített végzését nem elvi, hanem oktatásszervezési kérdésnek tekintem.

⁷⁷ Izsa J.: A KBH fejlesztéséből fakadó humánpolitikai célok és a katonai biztonsági szolgálat sajátos igényei által megvalósuló egyetemi képzés. *ZMNE, 2000.* 28-34. oldal

3. A SZAKMAI KOMPETENCIA TARTALMA ÉS FEJLESZTÉSÉNEK PEDAGÓGIAI LEHETŐSÉGEI

Az értekezés előző fejezetében a biztonsági tisztekkel szemben támasztott általános és speciális követelményekkel, illetve az ezeket meghatározó makro-, mezo- és mikro szinten befolyást gyakorló tényezőkkel, folyamatokkal, normatívákkal foglalkoztam.

A személyiségbeli követelmények képezik a szakirányú képzés-továbbképzés céljának egyik összetevőjét, az oktatási folyamat bemeneti oldalának egyik alapvető tényezőjét. A célok másik eleme a szaktudás, a speciális kompetencia kialakítása és fejlesztése. A célok összetettsége tükrözi a pedagógia kettős természetét. A társadalmi követelmények oldalon a biztonsági tisztekkel szembeni követelmények megfogalmazása inkább elvi-elméleti alapul szolgál, inkább nevezhető általános célkitűzésnek, inkább a hallgatókra, a kimeneten elvárt eredményekre vonatkozik. Míg a kliensi oldalon a praxis, a szakma konkrét követelményei, a megrendelő, az iskolafenntartó igényei kézzelfoghatók, közelebb vannak az oktatási folyamathoz, inkább a tanár számára jelentenek útmutatást és feladatot.

Az értekezés harmadik fejezetében ismertetem a kompetenciamodellt, mint a speciális felnőttképzési rendszerben alkalmazható szisztémát. Az interjúk és saját kutatásaim alapján rendszerbe foglalom a szakmai (speciális) kompetencia tartalmi elemeit. Meghatározom a szakmai kompetencia, a szaktudás kialakításának és fejlesztésének pedagógiai feladatait és az egyes képzési - továbbképzési formák sajátos célkitűzéseit. Végezetül ajánlásokat, konkrét javaslatokat teszek a szakirányú felkészítés jövőbeli rendjére, fejlesztésének tartalmi és szervezeti feladataira.

A szaktudást abból a szempontból elemzem, hogy a képzés eredményeként milyen változások történjenek a hallgatókban, tehát, hogy a képzés céljai reálisan teljesíthetőek, valós igényekre alapozottak, kellően differenciáltak legyenek.

3.1. A kompetencia, mint a képzés célja

A kompetencia latin eredetű szó, széles körben elterjedt és lépten-nyomon használt fogalom. A kompetencia fogalmát kettős jelentésben értelmezhetjük:

- 1) egyrészt a jogkörre, az illetékességre, a hatáskörre utaló jelentés a döntésre, a tevékenység kereteire utal, míg

2) a másik jelentés az emberi cselekvés, tevékenység kivitelezésére utal, tehát arra, hogy valaki képes eredményesen cselekedni.

A kompetencia a köztudatban és a pedagógia gyakorlatában alkalmasságot, felkészültséget, hozzáértést, értelmes és felhasználható tudást, szakértelmet jelent.⁷⁸

Az oktatásban kompetencia alatt mindig konkrét szituáció (probléma) megoldásához szükséges, meghatározott rendben egymásra épülő „gyakorlatias” tudást (képességet, viselkedést, minőséget, rugalmas alkalmazkodást) értenek. A kompetencia teszi képessé a szakembert az adott (munka)tevékenység eredményes elvégzésére. Ez az összetett képesség attól függ, hogy rendelkezik-e a munkát végző személy megfelelő tudáselemekkel. A kompetencia összetevői az ismeretek, a készségek és képességek, és az adott munkatevékenységekkel kapcsolatos viszonyulás, motiváció, beállítódás.

Kompetenciája van (lehet) az egyes embernek, emberek meghatározott csoportjainak (pl. családnak), mesterségesen kialakított intézményeknek (pl. állam, iskola). A szervezetek kompetenciája a társadalom által ráruházott funkcióból, a küldetésből illetve annak teljesítéséhez szükséges feltételekből ered. Az egyén kompetenciái a munkamegosztás konkrét szervezetében elfoglalt státusból és szerepből adódnak. A mindennapi életből jól ismert jelenség, hogy adott egyén vagy szervezet kompetens valamely értelemben, de a másik oldalról inkompetens. Előfordul, hogy alkalmas vagyok döntésre, mert minden feltétel adott, képes vagyok hozzáértő cselekvésre, mert tudom mit kellene tennem, mégsem tehetem, mert nincs meg a jogosultságom, nem vagyok illetékes azt tenni, amit amúgy megtehetnék. Bizonyosan az ellenkezőjére is tudunk számos példát hozni.

A pedagógiában használatos kompetencia fogalom sajátossága, hogy nem különbözteti meg a döntéshez vagy a kivitelezéshez szükséges alkalmasságot, képességet egymástól, hanem ezeket a cselekvés, az aktivitás alapvető együttes feltételeként fogja fel. A kompetencia ebben az értelemben a személyiség meghatározott funkciót teljesítő összetevői (komponensei, de inkább komponensrendszerei). A kompetenciák olyan komponensrendszerek, amelyek funkciója az emberi lét, az egzisztencia fenntartása. Mivel ennél jelentősebb funkció nem létezik, a emberi létet működtető kompetenciák megismerése és megértése egységes szemléletet igényel.

A pedagógiai kutatások az 1960-70-es évektől foglalkoztak a kompetenciával. A nyelvi-, majd az átfogóbb szociális kompetencia elméleti vizsgálata a 80-as évtizedtől

⁷⁸ Az iskolai tudás. Szerk.: Csapó Benő. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 28. oldal

gyorsult fel. A hazai neveléstudományi kutatók közül NAGY József nevéhez fűződik a személyiség egzisztenciális kompetencia-modelljének bemutatása.⁷⁹

A kompetencia modell az egyén kompetenciáinak absztrahált leképezése. A modell a négy kompetencia funkcióját, összetevőit, a köztük levő kapcsolatot tárja fel. A rendszer működését, változásait és az egyes kompetenciák fejlesztésének lehetőségeit az egyén egzisztenciális funkciói fenntartása szempontjából mutatja be. A kompetenciamodelt a 3. sz. ábra tartalmazza.

Az egyén túlélését, létezését - mint alapvető egzisztenciális funkciót - *a személyes kompetencia* szolgálja, segíti. A személyes kompetencia ezt a funkcióját úgy teljesíti, hogy az egyén biológiai szükségletéről gondoskodik. Tehát őrzi az egyén testi, lelki egészségét, jó közérzetét, javítja az életkörülményeket, stabilizálja a személyiséget, védi a szuverenitását, elősegíti a minden oldalú fejlődést. A személyes kompetencia a legközvetlenebbül kapcsolódik az egyéni léthez, az egyén létérdekeit szolgálja, lehetővé teszi az ezeknek megfelelő döntéseket és bázisát képezi a személyes érdekek megvalósításának.

A szociális kompetencia az emberi faj túlélését, létminőségét szolgálja. A másik ember, embercsoport, a nagy közösségek léte attól függ, hogy az egyes emberek (személyes kompetenciájuk fejlettségével, birtokában) milyen kölcsönhatásokban, viszonyrendszerekben milyen célokkal, megoldási módokkal, és milyen eredményekkel érvényesítik saját érdekeiket, miközben figyelembe veszik, elfogadják, tolerálják, negligálják, vagy méltányolják, a másik ember, embercsoport saját (sajátos) létérdekeit.

A fentiekből nyilvánvaló és az ábrán is látható, hogy a személyes és a szociális kompetencia részben átfedi egymást. Az is nyilvánvaló hogy sem az egyének, sem az emberi faj túlélését biztosító kompetenciák nem működhetnek kognitív képességek és készségek nélkül. Sem az egyéni, sem a közösségi emberi lét, aktivitás, bármilyen céltudatos tevékenység nem lehetséges az információk feldolgozását és hasznosítását lehetővé tevő értelmi fejlettség, tudás nélkül.

A kognitív kompetencia központi helyet foglal el és alapvető szerepet tölt be a többi kompetencia kialakításában, működtetésében, fejlesztésében. A kognitív kompetencia megléte, meghatározott fejlettségi szintje teszi lehetővé, hogy az ember, az emberi közösség észlelje, érzékelje, vegye, kódolja, átalakítsa, értelmezze, létrehozza, közölje, tárolja, egyszóval feldolgozza a környezeti és a társadalmi információkat.

⁷⁹ Nagy József: XXI. század és nevelés. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 32-36. oldal

A kognitív kompetencia is relatív önállósággal bír, ugyanakkor a többi kompetenciában is vannak kognitív tartalmak, pl. az általános probléma megoldó képesség az egyén és a társadalom életében is jelen van, funkcionál. A kognitív kompetencia központi helyéből, szerepéből fakad, hogy az értelem kiművelése döntően hozzájárul a személyes és a szociális kompetencia fejlődéséhez. Az emberi faj fejlődéstörténete, az evolúciós kutatások ezt a tényt sokoldalúan igazolták. Az emberi és közösségi lét minőségét meghatározzák a tudástartalmak, a tudást növelő és hasznosító eljárások. Az ember jellemzője a minél fejlettebb kognitív kompetencia megszerzésére való késztetés, az emberi tudásvágy (megismerési, felfedezési, értelmezési motívumok) és a tudás megszerzését lehetővé tevő képességek kiművelésének igénye, mint magasrendű szükségletek.

A speciális kompetencia elsajátítása is az ember egzisztenciális jelentőségű funkciója. A társadalmi munkamegosztás és a gazdaság rendszerének fejlődése következtében sok ezer szakma, foglalkozás, még több munkakör adja a keretét az emberre jellemző munkatevékenységnek. A sok ezer - egyenkénti sajátossággal bíró - foglalkozás, szakma, hivatás eredményes, hatékony ellátásához sajátos pszichikus feltételrendszer szükséges. A speciális képességek, készségek, szokások, minták és ismeretek összefoglaló megnevezése a speciális kompetencia. Ez a fogalom szorosan kapcsolódik az értekezés témájához.

A speciális kompetenciát a köznyelv a szakértelemmel azonosítja. A többi kompetencia - tehát a személyes, a szociális és a kognitív kompetencia, amelyeket együttesen általános kompetenciáknak nevezünk - bármelyikéből fejlődhet és fejlődik is speciális kompetencia. Az általános kompetenciák megfelelő fejlettsége, vagy funkcióképessége nélkül a speciális kompetencia csak hiányosan, féloldalasan alakulhat ki.

A speciális kompetencia tartalma az adott munkatevékenységhez szükséges alapvető speciális tudást, speciális képességeket és speciális motívumokat foglal magában. Pontos tartalmának meghatározása kizárólag a céltevékenység részletes elemzéséből, a többi kompetenciával való viszonyának tisztázásával lehetséges.

NAGY József a kompetenciamodell funkcióinak, működésének részletes elemzése során hangsúlyozza, hogy a speciális kompetencia elsajátításának segítése a szakmai képzés feladata. Ezt a magam részére az értekezés kidolgozása során alapvető elvi iránymutatásként kezeltem. Nagy József könyvében nem is foglalkozik a speciális kompetenciával, csak amennyiben az az általános kompetenciákhoz kapcsolódik. A

speciális kompetencia képesség- és motívum rendszerének megismerését és összefüggéseinek feltárását a további pedagógiai kutatások hatókörébe utalja.

A bemutatott kompetenciamodell értelmezésével lehetővé válik a személyiségfejlesztés konkretizálása. A személyiség pszichikus összetevői kialakításának és fejlesztésének pedagógiai (oktatási és nevelési) feladatai elkülönülten megjelölhetők.

Nagy József a pedagógia alapvető feladataként a személyiség fejlődésének segítségét jelöli meg. Ehhez alakította ki a fejlesztés négy fő területét, amelyek lehetővé teszik az oktatási és a nevelési célok tartalmának differenciált és pontos meghatározását, továbbá az egyes személyiségfejlesztési területekhez szorosan kapcsolódó kompetenciák taxonomizálását.

E szerint:

- a) *a személyes kompetencia* fejlesztése *a perszonális nevelés* keretében az egészséges és kulturált életmódra nevelés,
- b) *a szociális kompetencia* fejlesztése *a szociális nevelés* révén megvalósuló segítő életmódra való felkészítés,
- c) *a kognitív kompetencia* kialakítása az értelmezésre, az információ feldolgozásra irányuló *értelmi nevelés*,
- d) *a speciális kompetencia* megalapozása és fejlesztése a munkamegosztásnak köszönhetően kialakult szakma művelésére *a specializáló nevelés* feladatkörébe tartozik.

A kompetenciák alapja az öröklött komponensrendszer. Ez eredendően különböző jellegű és intenzitású, ezért bizonyos korlátokat szab a fejlesztésnek, de a pedagógia évezredek gyakorlata igazolta, hogy gyakorlással, tanulással, direkt és indirekt nevelő hatásokkal az öröklött hajlamok, képességek, adottságok célirányosan és eredményesen fejleszthetők.

A kompetencia meghatározott egzisztenciális funkció teljesítésére való alkalmasságot jelent. A kompetencia alkalmasságot jelent az egyed és az emberi faj túlélését elősegítő döntésekre és a döntések kivitelezésére. A döntések feltétele a motiváció megléte, intenciózussága és megfelelő intenzitása. A kivitelezés alapvető feltétele a megfelelő képesség megléte és mozgósítható állapota. A kompetencia alapvető pólusai tehát a valamely általános vagy konkrét (speciális) funkciót szolgáló motívum és képességrendszer.

A motívumok is összetettek: a motívumfajták teljes készlete megtalálható az adott kompetencia kialakítása során és működtetése, alkalmazása folyamatában. Például az ún. kötött motívumok, kényszerpályás mechanizmusok közvetítésével jutnak érvényre. A helyzetből adódó kulcsinger kiváltja a meghatározott cselekvést. Erre mondja a köznyelv, hogy valaki reflexszerűen, rutinból cselekszik. Ezzel szemben a szabad motívumok alapján működő cselekvés nincs meghatározott indításhoz, vagy kivitelezéshez kötve. A körülményektől függ, hogy a készítés, a motiváció hatására indul-e egyáltalán cselekvés, mi lesz ez a cselekvés és milyen lesz az eredménye. A szakirodalom egyértelműen megfogalmazza, hogy a kompetenciakészítés sajátosan csak az emberre jellemző motívum. Témám szempontjából ez a tény különös figyelmet igényel. A teljes motívumkészlet feltárása a folyó neveléstudományi és lélektani kutatások egyik aktuális feladata.

A képesség a pedagógia kulcsfogalma és kulcsproblémája. Az oktatás célrendszerének kialakítása, a kompetenciák tartalmának feltárása szükségessé teszi a képességek behatóbb vizsgálatát. Az irodalomban a képességet illetően számos, azonos és eltérő értelmezés, fogalom és magyarázat található. Nem tartom feladatommá ezek mindegyikének bemutatását, összevetését. Elfogadva a katonapedagógia által is használt fogalmat, a képesség alatt azokat az egyéni pszichikus sajátosságokat értem, amelyek valamilyen cselekvés elvégzésének lehetőségeit, feltételeit teremtik meg, másként fogalmazva a képességen a cselekvésre, teljesítményre való alkalmasságot értem.

A képesség a tudás része, a kompetencia alappillére. A képesség alapját az emberrel született, tehát az öröklött adottságok, hajlamok képezik. A képesség fejlődését és minőségét az öröklés mellett a környezeti tényezők hatásai és az emberi együttélés során megvalósuló társas hatások, a nevelés (család, iskola) és a tevékenység (a munka) alakítja, határozza meg.

A képességek teljes számbavétele és osztályozása szinte megoldhatatlan feladat, mivel egyrészt a képességek köre, másrészt az emberi tevékenységek köre gyakorlatilag kimeríthetetlen. A képességek típusai minőségükben, intenzitásukban és funkcióikban különböznek egymástól. Egyes képességek mérhető teljesítményben, mások mennyiségileg kifejezhetetlen tulajdonságokban nyilvánulnak meg. Vannak egyszerű (elemi) és komplex, összetett képességek. Más felfogások a képességeket inkább célkategória jelleggel megismerési, kommunikációs és akció (cselekvési) képességekként tipizálják.⁸⁰

⁸⁰ Lénárd Ferenc: Képességek fejlesztése a tanítási órán. Tankönyvkiadó, 1987. 47-48. oldal

A didaktika ún. általános képességeket (pl. analizáló-, szintetizáló-, megfigyelő-, emlékezési-, problémamegoldó képességek) és speciális (manuális, zenei, nyelvi stb.) képességeket különböztet meg.

A képességek hierarchikus jellemzőjének és rendszerének ismerete fontos szempont a képzés-továbbképzés célrendszerének kialakítása során. Ugyanis vannak olyan típusú, ún. ráépülő képességek (pl.: tipikusan ilyen a tanulás képessége, vagy a meggyőzés képessége), amelyek kifejlesztéséhez kettő vagy több ún. alapképességre van szükség. Alapképességnek tekinthetők például az írás-, az olvasás-, a gondolkodási művelési stb. képességek. Ezek hiánya, illetve alacsony fejlettsége megakadályozhatja, vagy erőteljesen korlátozhatja a rájuk épülő összetett képesség megszerzését.

A képességek fejlesztésében döntő szerephez jutnak a tudatos pedagógiai, nevelő hatások. A képességfejlesztés az általános és a speciális kompetenciák megalapozásához járul hozzá. A képességfejlesztésnek – amely az oktatás egyik alapvető célja – több útja lehetséges.

Egyik, az „inkább analitikus” felfogást érvényesítő gyakorlat, az egyes tevékenységfajtákhoz hozzárendelhető meghatározott, konkrét képességek fejlesztését tűzi ki célul. A külön-külön kifejlesztett, tevékenység-adekvát képességekről azt tartják, hogy azok az egyénben a tanulás, gyakorlás, nevelődés révén a személyiségfejlődés menetében a magasabb rendű, komplex pszichés struktúrák kialakulása folyamatában összegződnek, új minőségévé integrálódnak. Ez a módszer egyértelmű, letisztult (lecsupaszított) nevelés és oktatástechnológiai előírások szerint kívánja a személyiséget fejleszteni. A tantervi előírások (mind a célok, mind a követelmények oldalán) részletesek és kötelezőek, az oktatási folyamat eredménye feketén, fehéren mérhető. Ennek a felfogásnak a gyakorlatban megvalósított megoldása a diszkriminatív és sok káros hatással járó homogén csoportok létrehozása, a tanulók képesség szerinti elkülönítése és erre alapozva az azonos ütemű, azonos tartalmú és azonos követelményű oktatás megvalósítása.

A képességfejlesztés másik alapvető útja az „inkább szintetikus” jelzővel írható le. Ez a képességfejlesztő eljárás az emberi tevékenységek komplexitásából indul ki. Ezért a képességfejlesztés átfogó módjára törekszik, amelyben egymással szerves egységben, szinte egyszerre, egymást segítve fejlődnek a komplex képesség-együttesek. Sokkal inkább a fejlesztés iránya és általános céljai vannak meghatározva, mintsem a részletek. Ez az eljárás tudomásul veszi, hogy a bemeneten a hallgatók (tanulók) eltérő fejlettségi szintekről indulnak. Az oktatási folyamat eredményeként kialakult képességeket és az azokat tükröző

tudást szükségesnek tartják mérni, bár inkább a produktum minősége (pl. a szocializáltság foka) számít.

A kompetenciából kiinduló oktatás az ember egzisztenciális létezéséhez, a társadalmi és az egyéni fejlődést elősegítő munkatevékenységhez szükséges általános és speciális képességek és motívumok fejlesztésére alapoz. Ez az oktatás több lényeges ponton eltér a hagyományos, a tantárgyi megközelítésre épülő, ismeretközpontú oktatástól.

A hagyományos, a „tudományos” jelzővel illetett oktatás alapja a közvetítendő ismeretek, a tananyag. Az oktatás tartalma a tudományágak tartalmából kerül kiválogatásra. A tanterv a tudományág, az elmélet logikáját követi.

A „kompetenciából kiinduló” oktatás alapja a munka, a foglalkozás lényegi jellemzőinek elemzése. A munkakörök, a feladatok által igényelt tudást, képességeket, készségeket, ismereteket a gyakorlat szempontjai szerint strukturálják, ez képezi az oktatás megszervezésének logikáját. Az oktatás "üzemszerű" működése leképezi, követi az életet.

A kompetenciaalapú felnőttképzésre, ennek szervezeti és intézményrendszerére is érvényes az általánosan elfogadott elvi megállapítás, amelyet a megvalósított gyakorlat is igazol: az oktatási rendszer nem öncélúan működik. Az iskolának, az oktatási rendszernek és intézményeinek a felnőttek képzésében kettős feladata van: nem csak a munkaerőképzés, hanem „ember”-fejlesztés is. Amint a hazai tapasztalatok is mutatják, a szakmai és a felsőoktatás nem csak azt akarja megtanítani, amire az adott pillanatban kereslet van, hanem minden területre kiterjedő, akár magas szintű (általános, szakmai, kommunikációs, nyelvi) ismereteket is próbál nyújtani. Az oktatástól azt is elvárják, hogy a tanultakat esetleg sokéves késéssel is, vagy a tanulás idején még nem ismert helyzetekben is a gyakorlatban tudják alkalmazni. Ez a kulcskérdése az iskola és az „ÉLET” közötti távolságnak, közelségnek, szakadéknak.

Az instrumentalizmus, mint pedagógiai irányzat szerint az iskolának társadalmi instrumentumnak, eszköznek kell lennie, vagyis szorosan kell kapcsolódnia a társadalmi élethez. Ha az iskola elszakadna az élettől, akkor csak mesterséges, formális szituációkat tud teremteni. A mesterséges szituációkban kidolgozott magatartási sajátosságok csak az iskolai probléma megoldásában funkcionálnak, az életben nem. Ezért az iskolának kvázi „miniatűr társadalom”-nak kell lennie.

Az oktatáshoz élet közeli tananyagokra van szükség. Olyan tapasztalatokat kell, hogy adjanak, amelyek segítenek az élethelyzetek sikeres megoldásában. A múlt kulturális öröksége csak akkor kapcsolható be az oktatási programba, ha segít megérteni és konkretizálni a személyes és társadalmilag szükségeset.

Az oktatási módszereket tekintve a hangsúly az aktivitáson, konstruáláson, alkotáson kell, hogy legyen. A befogadáson, passzivitáson alapuló módszerek a konkurenciát és nem az együttműködést segítik. Ezzel szemben a tevékenység általi tanulás a társadalmi-közösségi szellemet és szociális tudatot erősíti.

Az elmúlt évtizedekben az iskolai bizonyítvány által megszerezhető tudást, a kvalifikációt felváltotta a kompetencia, amely az oktatás, képzés, a szakmai és személyes tapasztalatok együttesét jelenti, s amit egyúttal az egyének és a kollektívák rugalmas alkalmazkodó képességének, teljesítményének jellemzésére használnak, másrészt meghatározó fogalomként vált a minőségbiztosítás terén is.

A kompetencia alapú tanítás (Competency Based Training - CBT) előnyeit és hátrányait a szakirodalomban feldolgozták.⁸¹ A CBT egyik elsődleges és legfontosabb előnye az, hogy tanulóközpontú, a figyelem az egyes résztvevők haladására, sikereire irányul. Megállapították, hogy a kompetencia alapú megközelítés különösen hatékonyan bizonyul olyan képzési szituációkban, amelyek a képzésben résztvevőknek kisszámú, meghatározott és munkával kapcsolatos kompetenciát kell teljesíteni, elérni. A résztvevők a saját szakmájuk teljesítéséhez szükséges kompetenciákat érnek el. Magabiztosabbá válnak, miközben sikeresen szereznek alapos tudást a különböző kompetenciákhoz kapcsolódóan. A képzésre fordított idő hatékonyabban van felhasználva, miközben a képző tanár a tanulás elősegítőjeként, nem pedig, mint pusztán információátadóként vesz részt a tanulási folyamatban. Sokkal több képzési időt szánnak inkább egyéni munkára vagy kiscsoportos munkára, mint hosszadalmas előadások megtartására. Sokkal több időt szentelnek minden egyes résztvevő képességének értékelésére.

Amíg a kompetencia alapú képzésnek számos előnye van, addig van néhány potenciális akadálya, ha rosszul vannak megfogalmazva a felállított kompetenciák, akkor hátránya is. A kompetencia alapú képzés egyik korlátjaként tartják fel, hogy előzetes képzés és folyamatos ellenőrzés nélkül lehet, hogy a CBT keretében oktató tanárok gyorsan visszacsúsznak a hagyományos elvek szerint tanító tanárok szerepébe, a „tanítsunk úgy, ahogy minket tanítottak” tendenciának megfelelően. A CBT keretében folyó kurzus csak annyira lesz hatékony, amennyire a kompetenciák kialakítása és beazonosítása sikeresnek bizonyult. Amikor nem elégséges figyelmet szentelünk a munkához szükséges készségek és képességek beazonosítására, akkor az ezt célként kitűző képzés is valószínűleg hatástalan lesz.

⁸¹ Kelemen Gyula: A kompetenciaalapú oktatás elméleti kérdései. In.: *Az oktatás mint befektetés*. Pécsi Tudományegyetem, Pollack Mihály Műszaki Főiskolai Kar, 2001. 103. oldal

A felnőttképzés elmélete és egyik korszerű, megvalósított gyakorlata napjainkban és a belátható jövőben a kompetenciák fogalmköréhez szorosan kapcsolódik. Amikor a kompetenciáról beszélünk – hozzáfűzve olyan fogalmakat, mint oktatás, nevelés, tanulás, gyakorlat, vagy tanterv - tisztában kell lennünk a céllal, a meghatározott konkrét beosztás ellátására mindenkor alkalmas emberek képzésének szándékával. Sikert csak akkor érhetünk el, ha a képzési célokat és a belőle kialakított tantervet (a képzési tartalmak programját) az elvárt kompetenciákra építjük. Az ilyen ún. kompetencia alapú képzés (CBT) tükrözi a szakmai és szervezeti elvárásokat – azaz harmóniában van a megfogalmazott követelményekkel – de hasonlóan összhangban van a képzés alanyának, leendő beosztottnak a személyiségével is.

A kompetenciák által megvalósított konkrét, gyakorlatias oktatást az élethosszig tartó tanulásban lehet a legjobban kamatoztatni. Megváltozott társadalmi és gazdasági, valamint technikai fejlődés hatására előtérbe kerül a felnőttek rendszeres oktatása, illetve az átképzés kérdése. Ebben a kérdéskörben is a gyakorlatias, kompetencia alapú oktatás lehetne a megoldás. Ám ez újfajta megközelítést és gondolkodásmódot követel meg a szakemberektől.

A hagyományos oktatási rendszerrel szemben a kompetencia alapú rendszerben a fejlődés mértékének egysége a meghatározott, és már előre gondosan szelektált tudásanyagok és készségek alapos ismerete. A kompetencia olyan készség, amely meghatározott feltételek mellett meghatározott standardok alapján teljesül.

A képzési célokat jelentő kompetenciákat nagy körültekintéssel kell kiválasztani, szelektálni. A képzési célok és a tananyagok a kompetenciákra épülnek, hogy azokat a lehető legmagasabb szinten érjük el, valamint úgy vannak kidolgozva, hogy támogassák az ismeretek és képességek elsajátítását.

Amikor a kompetenciákat már megalkották, akkor elemeire bontják, így elérve azt, hogy mérhető elemekhez, azaz a standardokhoz jussanak, melyek rendkívül fontos szerepük van az oktatás minőségbiztosításában. A már megalkotott kompetenciák és standardok alapján egy országos szinten elismert szervezet által kidolgozott tesztet az ország számos pontjára elküldenek és értékelnek ki. A kompetenciákat olyan elemekké bontják, melyek a kompetenciák résztulajdonságait tartalmazzák és annak egységnyi mérhető részei. Ezeket a méréselméletnek és minőségbiztosításnak megfelelően bemérik (standardizálják) folyamatosan karbantartják, változtatják az élet igényeinek megfelelően. Ekörül társadalmi viták egyetértő és ellenkező vélemények szabadon és tudományos fórumokon egyaránt elhangzanak. A bevalás vizsgálatok eredményeit (az alkalmazó cégek,

szervezetek, állami hivatalok) folyamatosan visszajelzik a képző intézetek számára. ez az élő kapcsolat jelenti a naprakész reális értékelés alapját.

Az oktatás módszerei magukba foglalják az aktív tanulást, és annak lehetőségét, hogy minden résztvevő képes legyen alaposan elsajátítani a megkívánt ismeretet és képességet. A résztvevők ismereteit és készségeit a programba való belépéskor felméri és azok, akik kielégítő, megfelelő ismeretekkel és készségekkel rendelkeznek, kikerülhetik azokat a képzéseket, vagy kompetenciákat, melyeket már ismernek. Sokféle kiegészítő tananyag áll a tanulók rendelkezésére, melyek középpontjában a megtanulandó készségek, az elsajátítandó tudás elemei állnak. A képzés kielégítő minősítésű befejezése a meghatározott kompetencia elérésén alapszik. A kompetenciára épülő képzés az alkalmasság (megfelelőség) követelményeit szem előtt tartó oktatási rendszer terméke.

A kompetencia alapú oktatás céljai alapján összeállított tantervek (Competency Based Curriculum - CBC) a siker kulcsát jelentik ugyan, de nem törvényszerűsítik az eredményességet, hiszen általuk csak a követelményszint és módszer fogalmazódik meg. További fontos tényező a program megvalósításához szükséges személy kiválasztása a maga személyi, szakmai tulajdonságaival, ismertanyagával, valamint tanulási képességével. A hagyományos pedagógiából jól ismert tanár (tanító, nevelő) ebben a rendszerben az „intermedier”, az egyszerűség kedvéért nevezzük őt kiképzőnek vagy tudásközvetítőnek. Az ő – másra át nem ruházható – feladata a már említett kettős harmónia megteremtése. Az igazi pedagógiai sikert nem a tananyag „leadása”, hanem annak elsajátítása, alkotó, kreatív erővé válása jelenti. Csakis így lehetséges a tudás egyre magasabb szintű „újratermelődése” a felhalmozott tapasztalatok „munkába állítása”, de ez már bonyolultabb pedagógiai összefüggéseket is felvet.

A CBC tanterv alapján foghatunk hozzá a gyakorlati megvalósításhoz, az oktatáshoz (tanításhoz-tanuláshoz), amely az alkalmasságra épített tanulási folyamaton és modelljein keresztül realizálódik.

Az eddigiekből jól látszik, hogy a CBT programjának végső sikere legnagyobb mértékben a beosztással járó induló-követelmények, a szakmával vagy beosztással kapcsolatos elvárások körültekintően gondos és részletes megfogalmazásától függ. Erre az összetett követelmény rendszerre épül minden további terv, módszer valamint a gyakorlat. Azokban az országokban, ahol a tudás szintet még mindig a lexikai ismeretek birtoklásának szintjéhez mérik, aligha lenne létjogosultsága egy ilyen követelményrendszernek. A lexikai tudás többnyire nem jelent „konvertálható”, a szakmai

kihívásoknak megfelelő és ahhoz alkalmazkodni tudó képességeket egyetlen munkakörre, beosztásra, foglalkozásra sem.

Ami a kompetencia hadseregbeli vonatkozásait illeti, ismert tény, hogy a fejlett nyugat-európai és a tengeren túli államok fegyveres erői a leendő állománnyal szembeni elvárásaikat nagyon nyílttá tették. Ezt közvetítik a nyugati toborzó irodák – természetesen ennek a módszernek, felvételi eljárási rendnek megvannak a politikai, szociológiai, szociálpszichológiai, történelmi és szakmapolitikai hátterei is. Az elsődleges szakmai, pszichikai, és fizikai megfelelés követelményeit többnyire a „hivatás” vállalásával összefüggő elvárásokat tartalmazzák. A szakmai érdeklődés akkor kerül újra előtérbe, ha a jelölt már vállalta a szolgálatot. Másként fogalmazva: az első szűrő a hadsereg által megkövetelt általános kompetencia megfelelő szintje. A szakirányú felkészítés, a speciális tudás megalapozása, a képességek irányított fejlesztése csupán a személyi alkalmasság bizonyítása után kezdődhet meg és a katonai kiképzés során válik teljessé.

A beosztásra való alkalmasság megteremtésében jelentős szerepet játszó kiképzési tervek egyre jobban alkalmazkodnak a CBT elvárásaihoz és a következő formában valósulnak meg. A beosztási követelményeket és a beosztásokat táblázatba foglalják. A táblázat függőleges oszlopában helyezik el a beosztásokat a legalacsonyabbtól a legmagasabbig, amelyre a kiképzési program kiterjed. A vízszintes oszlopokba sorolják a beosztással kapcsolatos követelményeket a szabályzatismerettől a legszigorúbb szakismereti elvárásokig a helyettesítési szakmai követelményeken át a jártasság szintű készségek követelményéig (pl. információs - kommunikációs technikai ismeretek, műszaki technikai ismeretek szintje stb.). Ez a kétdimenziós táblázat képezi a további tevékenységek alapját – hiszen magába foglalja a CBT alapelemeit, elvárásait – erre épül a tanterv (kiképzési terv) kidolgozása (CBC) és tanulási módszerek előírása.

A CBC tehát a két-dimenziós táblázatra épülő kiképzési terv, ahol minden beosztáshoz tartozik egy követelmény rendszer. Mindezekhez tartozik egy tanterv, annak tartalmi és időbeli vetületeivel együtt, amely így már három-dimenzióssá alakítja táblázatunkat.

Az így felépített képzési programok egyik gyenge pontja, hogy bár a kiválasztás standardizált kompetenciák alapján történik, a folyamatban egyének, különböző személyiségek vesznek részt, a maguk egyedi tulajdonságaival, egyszersmind tanulási szokásaikkal és képességeikkel. A toborzási alkalmassági tesztek, vizsgák és vizsgálatok során kiderül ugyan az egyén pszichikai rátermettsége, tanulási készsége és memória képessége, ám a csoportok mégsem teljesen homogén képességű személyekből

szerveződnek. A magam részéről ezt a kiinduló helyzetet természetesnek tartom. Nincs szükség, nincs is lehetőség az uniformizálásra, hanem a minimálisan elégséges és egységesen mindenkitől elvárt ismeretszint, a meghatározott alapkészségek, a jövőbeli tevékenység, a leendő szakma (tehát egyúttal a képzés szempontjából is) fontos képességek megléte lehet a képzést megelőző kiválasztási eljárás rendező elve és központi kérdése.

Véleményem szerint a kompetencia alapú képzés túlnötte a szűk szakmai (szakmunkás) képzés adta lehetőségek határait. Éppen specifikusságában rejlő tulajdonsága miatt főként azokon a területeken, ahol a képzéssel szemben támasztott elvárások egyértelműen és könnyebben megfogalmazhatók sikert eredményezhet és bizonyíthatja létjogosultságát számos területen.

Ilyennek tartom a nemzetbiztonsági szakirányú felkészítést, mert ezen a szakterületen a szaktudás bonyolult helyzetben történő kreatív alkalmazása alapvető követelmény.

Következtetésként azt rögzíthetjük, hogy a kompetenciákból levezetett oktatást az adott foglalkozás, szakma, munkakör jellemzőiből, követelményeiből kiinduló céltételezéssel alapozzák meg. A biztonsági tisztek szakirányú képzése- továbbképzése minden lényeges jellemzőjében, a megvalósítás gyakorlatában megfelel a kompetenciára épülő képzésről általánosságokban leírtaknak.

A speciális kompetencia pontosan, a lehető legteljesebben lefedi az adott szakmában elvárt teljesítményt, amelyet a piac (vagy a megrendelő, az iskolafenntartó), tehát a szakmai praxis, mint illetékes kliens, mondhatni kompetens módon visszaigazol. A kompetenciák minden érdekelt számára hozzáférhetőek, pontosan taxatív leírtak és objektív alapját képezik a munkavégzés, a hivatás teljesítés egyéni értékelésének. Ez pontosan így valósul meg a Katonai Biztonsági Hivatalnál is.

3.2. A speciális (szakmai) kompetencia

A speciális kompetencia, a szakmai tudás kialakításának és fejlesztésének egyértelműen arra kell irányulnia, hogy a tisztek eredményesen eleget tudjanak tenni a nemzetbiztonsági törvény által meghatározott feladataiknak, a szakmai munka által megkövetelt speciális követelményeknek.

A speciális kompetencia tartalmának kibontása előtt szükségesnek tartom tézisszerűen összefoglalni, melyek a *Katonai Biztonsági Hivatal által alaprendeltetésként végzett nemzetbiztonsági (elhárító) tevékenység főbb jellemzői*:⁸²

- a) a Katonai Biztonsági Hivatal munkatársai a törvényben meghatározott nemzetbiztonsági feladatok ellátása során különleges közszolgálatot látnak el,
- b) hivatásos katonaként teljesítenek szolgálatot,
- c) a szolgálati beosztással együtt járó személyes felelősség meghaladja az állami szolgálattal járó felelősség általános mértékét,
- d) az egyéni felelősségnek különleges jelentőséget ad a nemzetbiztonsági tevékenység titkossága, valamint az Alkotmányban rögzített alapvető személyiségi jogok korlátozásával, abba történő beavatkozással járó feladat végrehajtás,
- e) a szakmai munka legfőbb sajátossága egyben alapvető elvi és gyakorlati követelménye a konspiráció, tehát a biztonsági tisztek a nemzetbiztonsági tevékenységek jelentős részét, a valódi szándékot részben vagy teljes egészében leplezve, az információkat és azok forrásait szigorúan védve, a nyilvánosság kizárásával végzik,
- f) a titkos és nyílt információgyűjtésnek sajátos, speciális eszközeit és módszereit rutinszerűen alkalmazzák,
- g) a megszerzett adatok és információk forrása, tartalma, célja egyaránt minősített, csak meghatározott, igen szűk körnek hozzáférhető, az adatkezelés törvényi garanciák mellett történik,
- h) fontos és bizalmas munkakört betöltő személynek minősülnek, ezért nemzetbiztonsági ellenőrzésre kötelezettek,
- i) alapfeladataikat szigorú függelmi rendben, fokozott veszélyeztetettségben látják el,
- j) alapvető jogaik fokozott korlátozását önként vállalják,
- k) tevékenységüket a kormány közvetlen irányítása alatt álló, speciális rendeltetésű, önálló, országos hatáskörű állami szervek munkatársaként,
- l) elkülönült és törvényben pontosan körülhatárolt, más szervekkel szorosan koordinált feladatrendszerben,
- m) meghatározott illetékességgel és hatáskörrel,

⁸² Dr. Dezső – Dr. Hajas: A nemzetbiztonsági tevékenységre vonatkozó jogszabályok. HVG ORAC, Budapest, 2000. 175 – 204. oldal

- n) különleges felhatalmazásokkal és kötelezettségekkel,
- o) széles körű jogi garanciák és külső (civil) kontroll érvényesítésével végzik,
- p) *a munkatársak tevékenységének középpontjában az emberekkel való kapcsolattartás, a speciális tudás alkalmazása és az információk célirányos megszerzése és hasznosítása állnak.*

A Katonai Biztonsági Hivatal nemzetbiztonsági tevékenységében a jogszabályok által meghatározott irányítási, vezetési, felügyeleti jogosultságok mellett, a honvédelmi miniszter és a főigazgató alárendeltségében ellátja a Honvédelmi Minisztérium, továbbá a Magyar Honvédség vezérkarának, valamint mindezek alárendelt szervezetei, intézményei, objektumai és csapatai, illetve a honvédelmi szempontból fontos más szervezetek – köztük gazdálkodó szervezetek – és létesítmények, továbbá a Hivatal állományának nemzetbiztonsági védelmét.

A Katonai Biztonsági Hivatal hatásköre - tehát *a szervezet kompetenciája* - az alábbi, a törvényben meghatározott nemzetbiztonsági feladatokra terjed ki:

- a) a külföldi szervek, szervezetek HM és MH ellen irányuló titkosszolgálati törekvései és tevékenysége;
- b) az alkotmányos rend törvénytelen eszközökkel történő megváltoztatását vagy megzavarását célzó leplezett törekvések,
- c) a terrrorszervezetekhez, a szervezett bűnözéshez – kiemelten azok tagjaihoz, a jogellenes kábítószer- és fegyverkereskedelemhez -, a nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák, valamint a haditechnikai eszközök és szolgáltatások illegális forgalmához kapcsolódó tevékenységek,
- d) a kijelölt kormányzati és katonai szempontból fontos vezetési objektumok (intézmények) védelmét, illetve azok rendeltetésszerű működését sértő és veszélyeztető magatartásformák,
- e) a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényben meghatározott, illetve a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség alkotmányos feladatainak ellátását sértő vagy veszélyeztető bűncselekmények titkos információgyűjtő eszközök és módszerek alkalmazásával történő felderítésére, megelőzésére, akadályozására, megszakítására, valamint
- f) az erre vonatkozó döntés alapján büntetőeljárás kezdeményezésére, továbbá
- g) a fontos és bizalmas munkakört betöltő személyek nemzetbiztonsági védelmére és ellenőrzésére;

- h) a Nemzeti Biztonsági Felügyelet, valamint jogszabályban feljogosított más szerv megkeresése alapján folytatott iparbiztonsági ellenőrzésre,
- i) a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség szerveinél és érdekében folytatott hadiipari kutatás, fejlesztés, gyártás és kereskedelem nemzetbiztonsági ellenőrzésére;
- j) a nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák, illetve a haditechnikai eszközök és szolgáltatások legális forgalmának ellenőrzésére;
- k) a Katonai Biztonsági Hivatal állományának belső biztonsági és bűnmegelőzési célú ellenőrzésére;
- l) külön jogszabályokban rögzítettek szerint a rendkívüli viszonyok között végrehajtásra kerülő nemzetbiztonsági feladatok ellátására.
- m) *a személyi állomány szakirányú képzésére.*

A szervezet kompetenciája tehát meghatározható az általa végrehajtandó feladatok, tevékenységek oldaláról, valamint a végrehajtást lehetővé tevő képességek oldaláról is.

A Katonai Biztonsági Hivatal olyan *speciális szakmai képességekkel* rendelkezik, amelyek célirányos, törvényes és szakszerű alkalmazásával a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény alapján: felderíti és elhárítja a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség ellen irányuló külföldi titkosszolgálati törekvéseket és tevékenységet. Működési területén felderíti és elhárítja a Magyar Köztársaság alkotmányos rendjének törvénytelen eszközökkel történő megváltoztatására vagy megzavarására irányuló leplezett törekvéseket. A Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség szervezeteinél felderíti és elhárítja a külföldi hatalmak, személyek vagy szervezetek terrorcselekmény elkövetésére irányuló törekvéseit.

Információkat gyűjt a Honvédelmi Minisztériumot és a Magyar Honvédséget veszélyeztető szervezett bűnözésről, ezen belül kiemelten a jogellenes kábítószer- és fegyverkereskedelemtől. Közreműködik a nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák jogellenes forgalmának felderítésében, megelőzésében, megakadályozásában és legális forgalmának ellenőrzésében. Ellátja az illetékességi körébe tartozó, kijelölt kormányzati és katonai vezetési objektumok (intézmények) biztonsági védelmét. Ellátja a hatáskörébe tartozó személyek nemzetbiztonsági védelmének, illetve ellenőrzésének feladatait.

Működési területén a nyomozás elrendeléséig végzi a hatáskörébe utalt bűncselekmények felderítését. Felderíti továbbá mindazon bűncselekményeket, amelyek

veszélyeztetik a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség alkotmányos feladatainak végrehajtását. Ellátja a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség szervezeteiben folytatott hadiipari kutatással, fejlesztéssel, gyártással és kereskedelemmel összefüggő nemzetbiztonsági feladatokat. A Nemzeti Biztonsági Felügyelet megkeresésére elvégzi a hatáskörébe tartozó iparbiztonsági ellenőrzéseket.⁸³

A Hivatal szakmai kompetenciájának sajátos vonása, hogy feladat oldalról szélesebb, mint amit a szorosán értelmezett nemzetbiztonsági tevékenységek lefednek. A Katonai Biztonsági Hivatal a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség szerveinél az alkotmányos működést veszélyeztető törekvések, tevékenységek vonatkozásában korlátozottan, pontosan meghatározott esetekben ellátja a bűnmegelőzési, bűnfelderítési és bűnüldözési feladatokat is, mivel az egyébként erre általános kompetenciával (országos hatáskörrel, nyomozó hatósági jogkörrel) és megfelelő tudással, erővel, eszközzel rendelkező Rendőrség a zárt jelleg miatt nem illetékes.

A szakmai kompetencia további fontos jellemzőjeként fogható fel, hogy a nemzetbiztonsági tevékenység alapvető végrehajtási módszere a titkos és a nyílt információgyűjtés eszközrendszerének alkalmazása.

A Katonai Biztonsági Hivatal által ellátott nemzetbiztonsági feladatok a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség biztonságát, alkotmányos működését veszélyeztető tevékenységekkel, törekvésekkel, szándékokkal kapcsolatos információszerzés és felderítés köré csoportosíthatók.

Mint arra az értekezés elején utaltam, az emberi társadalom fejlődése, az információs társadalomba való átlépés számos más következmény mellett a biztonsággal összefüggésben is új megközelítéseket igényel. Éppen a globális tendenciák feltárása, az információs társadalom biztonságának értelmezése⁸⁴ mutat rá arra, hogy az élet minden területén megnyilvánuló információözon, a nemzetközi kommunikáció (nemcsak az állami, gazdasági, hanem a privát szférákban is) hihetetlen technikai lehetőségei milyen következményekkel járnak. A hírszolgáltatás azonnalisága és szinte kontrollálhatatlansága, a nyitottság iránti elemi igény és mindenekelőtt az információ (a pontos, a hiteles és az időben rendelkezésre álló információ) jelentősége új dimenziókba helyezi a titkosszolgálatok feladatait és munkamódszereit is. A kormányok ma már a nemzetközi együttműködésben, a diplomáciai és a katonai lépések megtételében, a konfliktusos

⁸³ 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról. Magyar Közlöny 1995./116. szám

⁸⁴ Vámosi Zoltán: Az információs társadalom biztonsága. In.: *A tudás társadalma*. Stratégiakutató Intézet, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft, Budapest, 2002. 566-572. oldal

helyzetek előrejelzésében és a megoldási lehetőségek kimunkálásában egyértelműen alapvető eszközként számítanak a titkosszolgálatok által beszerzett titkos (védett) információkra, továbbá elsőrendű követelményként határozzák meg a saját érdemi, minősített információk megbízható védelmét.

A kor követelményeinek megfelelő nemzetbiztonsági szolgálatok a klasszikus eljárások, eszközök-módszerek alkalmazása mellett maguk is fejlesztik adatszerző, feldolgozó rendszereiket, növelik kapacitásukat, új technikai fejlesztéseket finanszíroznak. A nagytömegű információkból kiszűrnek, analizálják, összevetik, összerakják a nemzetbiztonsági szempontból releváns információkat. Ezeket egyrészt továbbítják a politikai döntéshozók megfelelő szerveihez, szintjeire vagy másik, illetékes államigazgatási szervezethez, másrészt vagy maguk dolgozzák fel az információt és foganatosítanak szakmailag helytálló aktív és preventív intézkedéseket, végeznek további ellenőrzéseket. A mai és a jövőbeni titkosszolgálati tevékenység nem csak bizalmas, védett forrásokból jut fontos információkhoz, (sőt!), hanem a nyílt adatbázisokból, információs rendszerekből, forrásokból. Az érdemi információknak köztudottan 80-90 százaléka a nem titkos módszerek, eszközök alkalmazásának köszönhető. Ebből az a nyilvánvaló következtetés adódik, hogy az „echte” titkosszolgálati metodikát mindenesetre a fontos és más módon nem megszerzhető, különösen védett információk megszerzésére kell alkalmazni. Másrészt a nyílt rendszerek, források folyamatos figyelemmel kísérése nem szüneteltethető.

A szakirányú képzést - továbbképzést illetően azt a következtetést tartom szükségesnek megfogalmazni, miszerint *a fejlesztendő képességek között az információk megszerzésének, értelmezésének, prezentációjának képességére*, tehát a korábban elemzett ún. kognitív képességekre - a szakmai kompetencia alapjaira - *kiemelt figyelmet kell fordítani.*

A biztonsági tiszt speciális szakmai kompetenciái a szolgálat kompetenciáiból fakadnak, annak konkrét megjelenési formái, leképeződései. A szakmai kompetencia fogalma alatt a nemzetbiztonsági feladatok eredményes végrehajtásához szükséges teljesítmény képes szaktudást, a hozzáértést, az adekvát cselekvőképességet értem, tehát a szükséges ismereteket, jártasságokat, készségeket és képességeket, továbbá ezek motivációs hátterét. (4. számú ábra)

Nyilvánvaló, hogy a szakmai kompetencia a maga teljességében egy ember által nemigen birtokolható, sokkal inkább az azonos foglalkozást űzők együttesen rendelkeznek vele, ezzel egyszersmind más, új minőséget is adnak neki. Ez a minőség a szakmai kultúra,

a maga történeti hagyományaival, tapasztalataival, törvényszerűségeivel, írott és íratlan szabályaival, morális járulékaival együtt.

Azt is igazolni szándékozom, hogy *a szakmai kompetencia rétegekből áll*, tehát több összetevője van. A szakmai tevékenységek komplexitása realitás, ezzel együtt jól megkülönböztethetőek az ún. típus beosztások, azonos vagy nagyon hasonló munkakörök. Ugyancsak árnyalják a képet a hivatali struktúrában betöltött státusok, tehát a vezetési szintekhez (pl.: igazgatóság, osztály, alosztály, részleg) kötődő beosztások közötti eltérések, amelyek más - más igényt támasztanak. Ezek azonosságával, különbségeivel az értekezésben nem foglalkozom aprólékosan. A pedagógia szempontjából vizsgálva azonban megkerülhetetlen *a differenciálás* szükségességét felismerni és azt *a célokban* hangsúlyosan tükröztetni.

A biztonsági tiszt speciális kompetenciáinak alapját azok az általános kompetenciák képezik, amelyeket a pályára kerülő honvédtiszt (vagy a polgári életből állományba vett felsőfokú végzettségű szakember) rendelkezik. A szakirányú képzés szempontjából ezek a „bemeneti” kompetenciák. Minőségük, fejlettségük, esetleges deficitjük a kiindulási alap.

Mint az értekezés második fejezetében rögzítettem, hogy pályaalakmassági vizsgálatokkal történik a Katonai Biztonsági Hivatal munkatársainak kiválogatása. Ma már a biztonsági tiszt pályát választó fiatalok általános felkészültségén egyértelműen érzékelhető, hogy a katonai felsőoktatás milyen minőségi változásokon ment át az utóbbi évtizedben. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemről akár főiskolai, akár egyetemi végzettséggel kibocsátott tisztek korszerű, magas szintű általános műveltséget, alkalmazható nyelvtudást birtokolhatnak, egy adott katonai szakterületre pedig tudományos alapokon nyugvó szaktudással, speciális kompetenciával rendelkeznek. Hivatástudatuk általában fejlett, kialakult erkölcsi értékrenddel rendelkeznek, életcéljaikat megfogalmazták, életvezetési stratégiájuk egyre markánsabban mutatkozik meg. A Katonai Biztonsági Hivatalnál folytatott szakirányú képzést erős alapokra építhetjük, a hallgatók jellemzőinek és motiváltságának ismeretében elsősorban (kifejezetten) a szaktudás elsajátítására koncentrálnunk.

A biztonsági tisztnek a hivatása eredményes ellátásához, a nemzetbiztonsági feladatok elvégzéséhez olyan tudásra van szüksége, amely a szakmai tevékenységekhez hasonlóan strukturált. Mivel az értekezés 2. 4. alfejezetében elemeztem a szakmai munka sajátos vonásait és ezekből következtetéseket vontam le a szakirányú felkészítés céljára, tartalmára, ennek megfelelően *a szaktudás elemeit, összetevőit az alábbiakban definiálok*.

A biztonsági tiszt szakmai tudásának ismeret, készség, jártasság szinten tartalmaznia kell:

- 1) Ismerje a titkosszolgálatok fejlődéstörténetét, kiemelkedő eseményeit és személyiségeit, továbbá a jövő tendenciáit.
- 2) A magyar titkosszolgálatok, benne kiemelten a magyar katonai elhárítás XX. századi történetét.
- 3) A külföldi titkosszolgálatokat, különös tekintettel a katonai biztonsági és hírszerző szolgálatokra, valamint a szövetségi rendszer keretein belül együttműködő országokra és szolgálatokra, kiemelten a NATO déli szárnyára, továbbá a szomszédos államokra és a világ más térségeinek jelentős titkosszolgálataira (Oroszország, Kína, Izrael).
- 4) Ismerje a hírszerzés általános céljait, a hírszerző tevékenység tipikus és sajátos eszközeit és módszereit, a kémelhárító munka végzésének követelményeit, feladatait, gyakorlati teendőit.
- 5) A Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatainak feladatait, az irányítás, vezetés, a parlamenti ellenőrzés elvi és gyakorlati kérdéseit, működésük alapelveit, a szolgálatok közötti szakmai együttműködés rendjét. Legyen jártas a szakmai tevékenység során az együttműködésben.
- 6) A titkos információgyűjtésre feljogosított állami és rendvédelmi szervek feladatait, a velük való együttműködés rendjét, legyen jártas az együttműködésben.
- 7) A Katonai Biztonsági Hivatal alaprendeltetését, feladatrendszerét, szervezeti felépítését, az egyes szervezeti egységek feladatait, a Hivatal működésére vonatkozó belső rendelkezéseket.
- 8) A Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség békeidőszaki, háborús és válságkezelési feladatrendszerét, struktúráját, a vezető szervek és a katonai szervezetek biztonsági helyzetét, az adott katonai szervezet alaprendeltetését, aktuális és távlati terveit, feladatait, állományának jellemzőit. Legyen jártas a katonai szervezet biztonsági helyzetének és változásainak értékelésében, az alkotmányos működést és az alaprendeltetés teljesítését veszélyeztető tényezők feltárásában, a vezetőkkel, parancsnokokkal való együttműködésben, legyen képes a szakmai érdekek érvényesítésére.
- 9) Ismerje a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség ellen irányuló külföldi titkosszolgálati törekvéseket, konkrét megjelenési formáit, az ellenérdekű

titkosszolgálatok, hírszerző szolgálatok hírigényét, az általuk alkalmazott módszerek, eljárások általános és sajátos vonásait, legyen képes az ellenséges hírszerző tevékenység felismerésére, valamint a felderítés, a megelőzés, az akadályozás érdekében hatékony intézkedések megtételére, kezdeményezésére.

10) Az alkotmányos rend törvénytelen eszközökkel történő megváltoztatására, vagy megzavarására irányuló törekvéseket, csoportosulásokat, szervezeteket, az alkalmazható intézkedéseket, legyen képes ezek felderítésére és a szakmai feladat végzésére.

11) A terrorcselekmények elkövetésére irányuló törekvéseket, ezzel kapcsolatba hozható szervezeteket, személyeket, legyen jártas az adott katonai szervezet, objektum terrorveszélyeztetettségének értékelésében és a terrorelhárítás konkrét rendszabályainak, feladatainak végrehajtásában.

12) A szervezett bűnözés, ezen belül kiemelten a jogellenes kábítószer és fegyverkereskedelem megjelenési formáit, tipikus vonásait és tendenciáit, legyen jártas a felderítés és megelőzés szakmai feladatainak végzésében.

13) A Katonai Biztonsági Hivatal hatáskörébe utalt bűncselekmények elkövetési magatartásait, felismerési jegyeit, valamint a felderítéssel kapcsolatos tevékenységek rendjét.

14) Ismerje a nemzetbiztonsági védelem és ellenőrzés feladatrendszerét, a személy és iparbiztonsági ellenőrzés szabályait, eljárásait, legyen jártas az ellenőrzés végrehajtásában.

15) A nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák, a haditechnikai eszközök és szolgáltatások forgalmának felderítése, megelőzése érdekében végzett szakmai feladatokat, és a legális forgalom ellenőrzésével kapcsolatos szabályokat, eljárásokat.

16) A kijelölt katonai objektumok biztonsági védelmével összefüggő általános és konkrét (helyi) szabályokat, a rezsím előírásokat.

17) A nemzetbiztonsági tevékenység során alkalmazható intézkedéseket.

18) A nemzetbiztonsági tevékenységhez kapcsolódó adatkezelési szabályokat, eljárásokat, a minősített információk védelmével összefüggő szakmai feladatokat.

19) Ismerje a titkos információgyűjtés általános szabályait, eszközeit, módszereit, ezek engedélyeztetésének és alkalmazásának szabályait, ezen belül kiemelten a titkos kapcsolati rendszer megszervezésével és működtetésével kapcsolatos feladatokat, valamint a titkos információk kezelésével összefüggő feladatokat.

Legyen képes a titkos információgyűjtés követelményeinek érvényesítésére, a törvényesség, a konspiráltság, a célhoz kötöttség, a dokumentáltság, az arányosság és a szakszerűség biztosítására.

20) A titkos információgyűjtés sajátos gazdálkodási szabályait. Legyen jártas a szakmai munkához kapcsolódó pénzügyi szabályok pontos alkalmazásában.

21) A nemzetközi kötelezettségvállalás alapján külföldi bevetésre, alkalmazásra kerülő magyar csapatok, katonai szervezetek biztosításával összefüggő feladatokat, illetve a honi területen tartózkodó külföldi katonai erők biztonsági védelmének feladatait, legyen jártas az együttműködés kialakításában és fenntartásában, legyen képes idegen nyelven szakmai kommunikációra.

22) A szakmai tevékenység végrehajtását szolgáló, segítő külső (nyílt és nem nyílt) információs források, adatbázisok, adattárak, nyilvántartások hozzáférési és adatkérési szabályait.

A szakmai tevékenység eredményes végzéséhez szükséges jogi ismeretek tartalmazzák:

1) A nemzetbiztonsági szolgálatok – benne kiemelten a KBH – helyét, szerepét, funkcióit a demokratikus jogállam közigazgatási rendszerében, a nemzet és a védelmi szféra biztonságát szavatoló intézmény és feladatrendszerben.

2) A nemzetbiztonsági tevékenység alkotmányos alapjaival kapcsolatos jogszabályi rendelkezéseket, a nemzetbiztonsági tevékenységgel összefüggésben az állami irányítás egyéb jogi eszközei körébe tartozó jogszabályokat, valamint a tevékenységet egyedileg meghatározó más jogi normákat és a parancsokat.

3) A szakmai tevékenység részletes szabályait meghatározó belső (főigazgatói) rendelkezéseket.

4) A szakmai tevékenységhez kapcsolódó alkotmányjogi, államigazgatási eljárásjogi, büntetőjogi, büntető-eljárásjogi, polgári jogi, nemzetközi jogi, hadijogi jogszabályi rendelkezéseket.

5) A nemzetbiztonsági szolgálatok személyi állományára vonatkozó általános, illetve a KBH állományára vonatkozó különös jogszabályi rendelkezéseket, a szolgálati viszonytal összefüggő jogokat és köteleességeket.

Más, fontos interdiszciplináris ismeretek:

- 1) Rendelkezzen alapvető kriminológiai ismeretekkel a bűnfelderítés és megelőzés hatékony végzése érdekében, ismerje a kriminalisztika általános alapjait, legyen jártas a szakmai tevékenységhez kapcsolódó krimináltaktikai és krimináltechnikai kérdésekben, a Katonai Biztonsági Hivatal hatáskörébe utalt bűncselekmények kriminalisztikai vizsgálatában.
- 2) Ismerje az állománnyal szembeni általános erkölcsi követelményeket, a szakmai tevékenység sajátos erkölcsi aspektusait és normáit.
- 3) Informatikai írástudásra épített felhasználói szinten ismerje a hivatalnál felépített informatikai rendszert, legyen jártas az információátvitel, tárolás szabályaiban, a rendszeresített híradó, titkosító és rejtjelző eszközök használatában, a minősített információk védelmével kapcsolatos szabályok alkalmazásában.
- 4) Pszichológiai és pedagógiai ismeretek birtokában legyen jártas a személyiség hatékony megismerésében, a bizalmon alapuló együttműködési viszony kialakításában, és a kommunikációs technikák helyetthez igazításában. Legyen képes önmagát kontrollálni, hatékonyan bemutatni, a szakmai tevékenységből fakadó stresszterheket tűrni, az eseti monotóniát elviselni, a konfliktusos helyzetekben empatikusan, korrekten, célszerűen viselkedni.
- 5) Szakmai ismereteit legyen képes átadni, az együttműködőket általános érvénnyel és eseti jelleggel, konkrét szakmai tevékenységben való részvételre felkészíteni, a kapcsolatok részére a szükséges tájékoztatásokat megadni, illetve a körükből származó információkat fogadni, feldolgozni. Legyen jártas a személyi állomány különböző csoportjainak tájékoztató, felvilágosító foglalkozások, irányított beszélgetések megtartására, vagy spontán, nyilvános szereplésekre, retorikai megnyilvánulásokra.
- 6) Legyen képes az önművelésre, tehát szakmai tudása folyamatos fejlesztésére, a munka tapasztalatainak szintetizálására, a gyakorlati igények szerinti továbbfejlesztésére, kezdeményezések megtételére.
- 7) Ismerje a protokoll alapvető szabályait, a kulturált viselkedés normáit, legyen képes a helyzetnek, a feladatnak megfelelő magatartás- és viselkedésmódot alkalmazni, szélesítse repertoárját. Rendelkezzen „színjátszó” képességekkel.

Mindezeket összefoglalva, az előzőekben felsorolt szaktudás összetevők alapján a biztonsági tiszt speciális kompetenciája birtokában legyen képes a biztonsági helyzetet a

maga konkrétságában, összetettségében értékelni, az eredményes szakmai tevékenységhez szükséges feltételeket megteremteni, a rendelkezésre álló humánforrásokat, titkosszolgálati eszközöket-módszereket szakszerűen alkalmazni, a helyzetet a szakmai érdekek megfelelően alakítani, szükség esetén mesterségesen konstruálni, és ahhoz rugalmasan alkalmazkodni. Legyen képes a tipikus feladatokban az előírt algoritmusok szerinti tevékenységre. A nem standardizált helyzetekben legyen képes a gyors és körültekintő értékelésre, a lényegi problémák kiemelésére, a „döntő láncszem” megragadására, a célszerű cselekvési alternatívák kidolgozására, a döntés előkészítésére és/vagy a döntés meghozására, majd az aprólékos szervezésre és a következetes végrehajtásra, valamint a korrekció szükség szerinti elvégzésére. Legyen képes célratorően, kitartóan dolgozni.

A szakmai közvélemény a szaktudást illetően is véleményt nyilvánított. A kérdés az volt, hogy mit tartanak a szakmai kompetencia összetevőinek, rétegeinek, meghatározható-e a szaktudás minimuma, a szaktudás kialakításának és fejlesztésének milyen pedagógiai lehetőségeit szükséges a képzésben felhasználni, miként lehet a társadalmi és a megrendelői (hivatali, szakmai) igényeket érvényesíteni a célokban és a képzésben.

Idézek a véleményekből:

„A szakmai kompetencia összetevői közé sorolnám a kiemelt intellektuális képességet, a kreatív, problémamegoldó gondolkodást, a verbális és nonverbális kommunikációs készséget, az ebben rejlő lehetőségek tudatos kiaknázására való alkalmasságot, a magas szintű empátián alapuló kapcsolatépítés meglétét, valamint az önismeret magas fokát. Természetesen ezek az összetevők dialektikus kölcsönhatásban kell, hogy álljanak egymással, hiszen csupán ez adhat megfelelő alapot a dinamikus belső fejlődésnek. Első helyre az intellektuális képességet és az önismeret magas fokát teszem, mivel minden más összetevő ezekre épül. A szakmánk specifikumából adódóan az empátia is kiemelt helyen szerepel az általam csupán részeiben felvázolt szempontrendszerben.

A szaktudás minimuma számomra azt az ismerethalmazt jelenti, amelyet a biztonsági tiszt logikus rendben, rendszerezetten, a szakmai elvárások minimumán tud alkalmazni az alapvető biztonsági érdekek sérelme nélkül." (alezredes, osztályvezető)

„Természetesen meghatározó a szaktudás minimuma, mert le tudjuk írni, hogy a nemzetbiztonsági tevékenységből, a belső szabályozókból, a hivatalunk

Szervezeti és Működési Szabályzatából, az adott szervezeti egység Szervezeti és Működési Leírásából, illetve az adott státuszra előírt munkaköri leírásból fakadó feladatok végzésére alkalmas kell, hogy legyen az illető biztonsági tiszt. Az alkalmasság kiegészül az általános és a speciális erkölcsi-etikai írott és íratlan szabályokkal.” (ezredes, főosztályvezető)

„Sok esetben tapasztaltam, hogy a hivatalnál folyó átképző tanfolyam nem az életre, a gyakorlati, „terep” munkára készíti fel a fiatal biztonsági tiszteket. El kell ismerni, hogy a fiatal biztonsági tiszteknél valóban kevés a gyakorlati, mindennapokban alkalmazható ismeret, tudás, viszont ez sokszor az idősebb állománynál is jelentkezik. Ennek megoldására hasonló gyakorlatokat lehetne végrehajtani, mint a külföldi szolgálatoknál ez tapasztalható.

A jelenlegi helyzetben szakmai tudás minimumát nehéz megfogalmazni. Ez abból is adódik, hogy sok esetben a hivatalnál lévő idősebb kollegák gyakorlati tapasztalatuk, élettapasztalatuk révén előnyben vannak a fiatalokhoz képest, viszont közel sem azonos az elméleti tudásuk, nyelvismeretük, az új kihívásokra való reagáló képességük. Az alapvető megoldást abban látom, hogy csak katonai csapatgyakorlattal rendelkező tiszteket szabadna a hivatal állományába felvenni, akik megfelelő nyelvismerettel, katonai ismeretekkel is rendelkeznek.

Fel kell készülni a hivatalnál az új biztonságpolitikai kihívásokból adódó feladatok végzésére, például alaposabb ismeretek kellenének a napjainkban oly kiemelt fontossággal bíró kábítószer terjesztéséről, kábítószer fajtáiról, alkalmazásuk technikájáról. Tulajdonképpen sokan nem látták meg az életben ilyen anyagokat, nem ismerik a hatásaikat. Hogyan lehet elvárni így, hogy felismerjék az ilyen anyagokat fogyasztó személyeket, ha maguk sem tudják, hogy mivel állnak szemben. Ez vonatkozik a terrorizmus jellemzőire is.” (őrnagy, biztonsági főtiszt)

„A szaktudás minimuma: Eseti vezetői segítségnyújtás mellett, az adott beosztás ellátásához szükséges információs hálózat kiépítésének és működtetésének, az információk megszerzésének és értékelésének, a szükségessé váló nemzetbiztonsági lépések megtervezésének és kivitelezésének, valamint mindezen összetevők írásban történő rögzítésének olyan képessége, amely biztosítani tudja a munkaköri leírásban, valamint a főigazgatói feladatszabásokban meghatározott követelmények önálló teljesítését.” (ezredes, igazgató-helyettes)

„A szakmai kompetencia összetevői az erre vonatkozó elméleti alapok figyelembe vételével a tudás, az attitűd, és a képességek együttes megnyilvánulása a gyakorlatban, illetve integrált alkalmazása. Megítélésünk szerint az összetevők oly mértékben egymásra épültek és fontosak, hogy azok között prioritás nem állapítható meg. Azt azonban az oktatásban mindenképp figyelembe kell venni, hogy ki, milyen felkészültséggel és környezetből érkezik, ami eltolódást eredményezhet a különböző elemek irányába.

A szaktudás elméleti és gyakorlati követelményei meghatározóak és ugyan úgy, ahogy szerintünk ma is érvényesülnek az oktatásban. Ezeket érintően nem mondhatók ki, hogy minimum vagy maximum követelmények, hanem csak az, miszerint milyen elvárásoknak kell megfelelni.

Az oktatásban általános érvénnyel alkalmazható pedagógiai lehetőségek és elvek egyaránt felhasználásra kell, hogy kerüljenek. A nemzetbiztonsági munkában jelentkező feladatok elsajátításában azonban kiemelt helyet kellene kapniuk a tevékenység végrehajtása során leggyakrabban előforduló körülményeket modellező helyzetgyakorlatoknak.” (ezredes, igazgató és ezredes, főosztályvezető)

„A munkánkban elengedhetetlen a hírszerző módszerek, eljárások ismerete, e nélkül kémelhárítási munkát végezni nem lehet.” (őrnagy, kiemelt főreferens)

A szakmai közvélemény interjúkkal feltárt álláspontja eléggé differenciált képet mutat. Számomra még a helyenként vitatható és túl kategorikus megállapítások is informatívak bizonyos kritikával szemlélve. Az egyértelműnek tűnik, hogy *a szakmai gyakorlatban alkalmazható tudást, valamint a speciális képességeket jelölik meg, mint a képzés elérendő célját*. Számos kifejezetten oktatásszervezési kérdésre irányítják rá a figyelmet, amelyek megszívlelendők.

A szakmai kompetencia tartalmával kapcsolatban elvégzett elemzések alapján levonható következtetések:

- a) Lényegesnek tartom kiemelni, hogy a speciális kompetencia teljes körének feltárása útján egy jelentős lépés megtörtént. Mivel *nem tekintem végleges és lezárt eredménynek*, a további kutatások nyilvánvalóan pontosítják, kiegészítik, más szempontrendszer szerint strukturálják.
- b) Az általam megfogalmazott változat a szakmai tevékenység lényegi jellemzőiből indul ki, arra ad választ, miként lehet a társadalmi és a megrendelői

(hivatali, szakmai) igényeket érvényesíteni a célokban és a képzési tartalmakban. Ebben a szaktudásban megjelennek a jövő társadalmi kihívásainak és a védelmi szféra modernizációjának követelményei is.

c) A szaktudás rendszerbe foglalása azt igazolta, hogy *az ismeretek, készségek, jártasságok és képességek olyan széles spektrumát magába foglalja, amely nem szerezhető meg egy oktatási folyamatban, nem sajátítható el egy tanfolyamon, nem tanulható és tanítható meg az iskolapadban.* Ebben a szakmában nem elméletben kell a feladatokat végrehajtani, ez a szakmai tevékenység több mint élet közeli, ez maga az élet. Ezért az intézményes, iskolarendszerű képzési formákban is a szakmai praxis igényei jelentik a prioritást. A szakirányú felkészítés rendszere megfelel ennek a követelménynek, igazolva látom a megrendelő, tehát a Katonai Biztonsági Hivatal szervezeti kompetenciájából levezetett képzési szisztéma létjogosultságát, szoros kötődését a gyakorlathoz.

d) *A szakmai kompetencia összetett jellege következtében kiemelt jelentőségű az élethosszig tartó tanulás (képzés) pedagógiai koncepciójának adaptálása.* Az első szaktisztai beosztásra való felkészítés, az ún. alapképzés a pályán történő eredményes munkavégzést, a teljesítményen alapuló előrehaladást is magalapozza. Felfogásom szerint itt a lehető legszélesebb általános és a lehetséges legtöbb szakmai ismeretet kell a középpontba állítani. A magatartás- és viselkedésszerepjáték fejlesztése a speciális alapképzéssel kezdődik, de soha nem fejeződik be. Nincs olyan illúzió, hogy a felkészítést egyszer és mindenkorra elvégeztük. Bármennyire is gyakorlatorientált a képzés, számos eljárás, munkamódszer csak a mindennapos tevékenységben tanítható és tanulható meg. Mindenképpen megalapozottnak látom azt a következtetést is, *hogy a pályakezdőkkel a szaktudás fejlesztése érdekében, a munkába állást követően külön is foglalkozni kell.* Erre a Hivatalnál alkalmazott és bevált gyakorlatot igen hatékonyan tartom.

e) A pályafutás alatt pedig a hivatal gondoskodik arról, hogy a tisztek *intézményes, rendszeres továbbképzésben* részesüljenek. Ez nem jelent állandó tanintézeti oktatást, hanem ciklikusan ismétlődő, adott beosztáshoz kapcsolódó, vagy másik szakirányú vagy magasabb beosztásra felkészítő továbbképzési formákban való részvételt, továbbá a hivatali érdekekkel egybeeső, a pályán maradáshoz és az előrehaladáshoz szükséges tudás megszerzését, és

természetesen az önművelés motiválását. A szakmai felkészítés formáival a 3. 3. alfejezetben részletesebben foglalkozom.

f) A szakmai kompetencia tartalmából az a következtetés is levonható, hogy az általános (személyes, szociális és kognitív) kompetenciákra épül. A speciális kompetenciák egy jelentős hányada átfedést mutat az általános kompetenciákkal, mintegy azok konkrét helyzetben, a szakmai tevékenységekben való manifesztálódásairól van szó. A szakirodalom az ilyen esetekre a „kereszt kompetencia” meghatározást tartja elfogadottnak. *A kifejezetten, originálisan speciális kompetencia elemek a titkos információgyűjtéssel, annak eszközeinek és módszereinek alkalmazásával, a nemzetbiztonsági védelem és ellenőrzés területével kapcsolhatók össze.*

g) A kompetenciák kialakításának és fejlesztésének nélkülözhetetlen eszköze, útja a képességfejlesztés. A képességek természetéből adódóan ehhez ismeretekre, szokások, készségek kialakítására, rutinok (sémák) begyakorlására van szükség.

h) A szakmai kompetencia elemei között a hierarchikus viszony nem mutatható ki egyértelműen. Sokkal inkább a szakmai feladatok jellegével azonosan a „hagymahéj” struktúra, a többrétegűség, a sokoldalú kölcsönhatás fogalmazható meg, mintsem a determináció.

A szakmai kompetencia egyes összetevőinek komplexitását, többrétegűségét, fejlesztésének lehetőségét egy konkrét eseten keresztül illusztrálom. A kiválasztott példa *a kommunikációs képesség.*

Amint a szakmai tevékenység átfogó elemzésekor megállapítást nyert, a biztonsági tisztek szakfeladatainak középpontjában az emberekkel meghatározott céllal és szabályok alapján kialakított és fenntartott kapcsolatok, valamint a céltudatosan gyűjtött, beszerzett, vagy a kapcsolati rendszerből származó titkos és nyílt információk állnak. Nyilvánvaló, hogy az emberi kapcsolatok működtetésének és az információk kezelésének alapfeltétele a hatékony kommunikáció. Mivel a kommunikációs viselkedés része a személy teljes viselkedéskultúrájának és szorosan összekapcsolódik szakmai kompetenciájával.

Kommunikációs képességeink elsősorban természetes módon fejlődnek ki. Ráépülve bizonyos öröklött biológiai-fiziológiai alapokra a családban, majd az egyre bővülő szociális kapcsolatokban (iskola, kortárs csoportok, munkahely) végbemenő nyelvi és nem-nyelvi szocializáció hozza létre őket. A

kommunikációs képességeket fejlesztő tanulás folytatódik a nevelésre, oktatásra specializált intézményekben, az óvodákban és iskolában. Itt sajátítják el az adott kultúrában általánosan szükséges szimbólumok használatát (legfontosabb az írás-olvasás és a számjelek értései, alkalmazása). Ez elvileg lehetővé teszi az egyének számára a kommunikatív kompetencia ama szintjének az elérését, amely a mindennapi életben elégséges, és amely mesterfokra fejleszhető. Ilyen fejlesztést követel meg a hivatások, foglalkozások bővülő csoportja: a politikusoké, lelkészeké, ügyvédeké, hírszolgáltatóké (újságírók, médiaszakemberek), a korszerű módon vezetőké (menedzserek) s még sok másan kívül nem utolsósorban a pedagógusoké és természetesen az elhárító (a titkosszolgálati) szakembereké.

A kommunikációs képesség különös képződmény, egyszerre három kompetencia is magában foglalja. A személyes és a szociális kompetencia része, az egyéni lét és a társas lét közötti kapocs. Szociális kompetencia elem amennyiben a kommunikációs képesség az emberek közötti együttműködés alapja, általa közvetítődnek a szükségletek, a normák, az értékek, a tudás. A személyes kompetencia részeként a kommunikáció teremti meg az önkifejezés szükséglet kielégítését. A kognitív kompetencia is tartalmaz kommunikációs elemet, amelynek funkciója az információk közlése, vétele, és a gondolkodási képesség segítségével történő értelmezése. Azt állapíthatjuk meg tehát, hogy a kommunikációs képesség az általános kompetencia szerves része, több, egymással összefüggő funkcióval rendelkezik. Fejlesztése ennek megfelelően sokoldalú hatásrendszer megszervezése és működtetése révén lehetséges. A kommunikációs képesség a vizuális-, a verbális-, (nyelvi) és a formalizált kommunikációra tesz alkalmassá, valamint a társas lét interakcióiban és az egyén-közösség (vagy a másik ember) viszonyban nyilvánul meg. A képzés szempontjából a hangsúly a kognitív kommunikációs képességeken van.

A kognitív kommunikációs képesség központi szerepet játszik az ember életében. Az információ az emberi aktivitás, a céltudatos tevékenység, a munka feltétele. Az ember maga is információkat termel, vesz fel, tárol, hasznosít, átalakít, közöl. Az információ általában eszközjellegű. Az információk feldolgozását a megfelelően fejlett kognitív képességek teszik lehetővé. A kognitív kommunikációs képességek rendszere azért van a legszorosabb kapcsolatban az oktatással, az értelmi neveléssel, mivel az alábbi, *funkcionális*

képességeket foglalja magába: kommunikációra, gondolkodásra, tudásszerzésre és tanulásra való képességek.

Mint kitűnik: egy többszörösen *összetett kompetencia* rendszerről van szó, amelyben az elemek is összetettek.⁸⁵

- 1) A gondolkodási képesség összetevője a konvertáló-, a rendszerező-, a logikai- és a kombinatív képesség.
- 2) A tudásszerző képességben az ismeretszerző-, a problémamegoldó- és az alkotóképesség található meg.
- 3) A kommunikációs képesség magában foglalja a nyelvi-, a vizuális és a formális kommunikációs képességet.
- 4) A tanulási képesség az eddigiekben bemutatott kognitív képességek komplex, átfogó rendszere valamennyi kognitív képességet magában foglalja.

A további mélystruktúrák is feltérképezhetők, a rendszerek alrendszerei meghatározhatók. *A képzés szempontjából ennek azért van jelentősége, hogy a célok közé csak reálisan létező és fejleszthető képességek kerüljenek.* A célok taxonomizálása teszi lehetővé, hogy például a nyelvi kommunikációs képességek fejlesztése nem általában vett feladat, hanem jelenti a beszéd, a beszédértés, az olvasás és a fogalmazás képességeinek fejlesztését.

Az alapvetően szakmai szempontú megközelítés a példaként elemzett esetben véleményem szerint olyan kommunikatív kompetenciát jelent, amelynek tartalmából és jellemzőiből a következő mozzanatok emelhetők ki:

- a) A biztonsági tiszt kommunikációjának és viselkedésének egybeesése, megfelelősége és rugalmassága a helyzetek, célok függvényében.
- b) Vonzó (példaszerű) verbális és nonverbális kommunikációja, személyiségének célratoró, de mesterkéletlen reprezentációja.
- c) A kapcsolatlétesítés és fenntartás képessége különlegesnek minősülő helyzetekben, konspirációs kényszer alatt adekvát kommunikációs eszközökkel.
- d) Képessége arra, hogy a szakmai nyelv birtoklásával a szaktudást a vele kapcsolatban állók fejlettségéhez mérten transzformálja.
- e) A szakmai kommunikáció motiválása, értő fogadása és fejlesztése.
- f) A csoportkommunikáció vezérlésének képessége (különösen vezetői beosztásban).

⁸⁵ Nagy József i.m. 110-112. oldal

- g) A konfliktuskezelő kommunikációs technikák uralása. (különösen vezetői beosztásban).
- h) A munkatársak (az együttműködők) szakmai értékelésének árnyalt kifejezésére való képesség.
- i) A formalizált kommunikáció normarendszerének elsajátítása, alkalmazásában való jártasság. (írásos jelentések, előterjesztések, szolgálati iratok készítése)
- j) A megfelelő közvetítőeszközök (írásos és technikai médiumok) kiválasztásában és kezelésében való jártasság.

Nem részletezve tovább ezt a kérdést, szükséges azonban rámutatni arra, hogy egy ilyen célkitűzés természetesen feltételezi a vizuális- és a formális kommunikatív képességek (és azok elemeinek) megfelelő fejlettségét és együttes fejlesztését.

Összefoglalva: ismét eljutottam ahhoz a következtetéshez, hogy a szakmai képzés céljaként kitűzhető speciális kompetenciák kialakítása, fejlesztése kizárólag a képességek fejlesztésén alapulhat, ennek előfeltétele a kompetencia pszichés komponenseinek (ismeretek stb.) létrehozása, a kívánt tartalmú alakítása és meghatározott (esetünkben speciális) irányú és minőségű fejlesztése.

3.3. A szakmai kompetencia kialakításának és fejlesztésének pedagógiai feladatai

A Katonai Biztonsági Hivatalnál a szakmai felkészítés rendszerét a jelen, de sokkal inkább a jövő követelményeinek megfelelően úgy célszerű felépíteni, hogy az biztosítsa a rendszeres, szervezett oktatást, tanulást. A beosztásokban és a rendfokozatokban történő előrehaladásnak a jövőben meghatározott iskolai vagy iskolán kívüli továbbképzések követelményeinek teljesítése lesz a feltétele. Tehát az állományba kerüléstől a nyugdíjazásig vagy a pályaelhagyásig rendszeresen, legalább ötvenként egy szakirányú tanfolyam elvégzése kötelező lesz. A szakmai tapasztalatszerzést, a gyakorlati munkát időről, időre megszakítja, pontosabban kiegészíti az iskolázás. A jövő képzési rendszerében a gyakorlati és az elméleti jellegű kompetenciák fejlesztésének időszaka egymást átszövi, változtatja, kiegészíti.

Fentiek alapján a szakirányú képzés-továbbképzésben a vezérfonal nem lehet más, mint a szakmai tevékenység különleges követelményeinek megfelelő képességek és kompetenciák kialakítása, fejlesztése útján a személyiség optimális fejlődésének előmozdítása.

Az értekezés előző fejezeteiben elvégzett elemzéseknek megfelelően *a speciális képességfejlesztést tartom a szakirányú felkészítés általános céljának*. A képességek fejlesztése nem öncélú, hanem a speciális kompetencia kialakításához elengedhetetlen. A képességrendszer a személyiség motívumkomponenseivel és a beállítódás (attitűd) elemeivel együtt képezi a kompetenciát.

A Katonai Biztonsági Hivatalnál kialakított *szakirányú felkészítési rendszer funkciója*, hogy a tisztek szaktudását megalapozzuk és karbantartsuk, az új szakmai és általános ismereteket átadjuk, az egyéni ambíciókat differenciáltan támogassuk, összefoglalóan tehát biztosítjuk a sikeres munkához, a pályán történő megérdemelt előrehaladáshoz szükséges tudás szüntelen fejlesztését. Ez a funkció tehát *magában egyesíti a munkaerőképzés, a személyiségfejlesztés, a szakmai kultúra átadása feladatait*.

A jövőben a szakmai felkészültség és a gyakorlati munka minősége fogja meghatározni az előmenetelt, tehát a szaktudás és alkalmazásának értékelése lesz a szelekció fő szempontja. Mindezzel elérhetőnek tartjuk az egyéni érdekelttség és motiváltság hajtóerejének felhasználását, a kontraszelekció kiszűrését, a valóban legjobbak előmenetelét, vezetővé válását, ennek jótékony visszahatását, tehát végeredményben a szakmai munka színvonalának általános javulását.

A szakirányú képzés-továbbképzés rendszerével szembeni alapvető követelményekként határozható meg, hogy:

- 1) a rendszer egyértelmű jogi alapokra épüljön,
- 2) a Hivatal alaprendeltetését szolgálja,
- 3) a képzési célok és tartalmak a szakmai tevékenység tudományos analiziséből származzanak,
- 4) feleljen meg a speciális szakmai tudás tartalmi sajátosságainak,
- 5) elméletileg megalapozott gyakorlatiasság jellemezze,
- 6) legyen gyakorlat orientált, de kerülje el a szűkkeblű praktícizmust, az egyoldalú utilitarizmust,
- 7) kötődjön a humán erőforrás gazdálkodás és fejlesztés koncepciójához,
- 8) igazodjon a speciális előmeneteli rendhez,
- 9) az élethosszig tartó tanulás pedagógiai koncepciójára alapozzon,
- 10) legyen hézagmentes, többszintű és formagazdag,
- 11) érvényesítse az andragógia szempontjait,
- 12) illeszkedjen a katonai felsőoktatáshoz,
- 13) vegye figyelembe a hazai és a külföldi speciális felkészítési gyakorlatot.

A szakirányú képzés-továbbképzés rendszerének kialakítása során abból indulunk ki, hogy a jövőben is felsőfokú iskolai végzettségű tiszteket veszünk át (döntő arányban főiskolát végzetteket a Magyar Honvédségtől), akik néhány éves tiszteséges, eredményes csapatszolgálat után kérik magukat a hivatalhoz. A főiskolai végzettség itt alapkövetelmény, ez biztosítja a legalább őrnagyi rendfokozat elérését az iskolai végzettség oldaláról. Az állományba vételi eljárás során meg kell felelniük a nemzetbiztonsági, az egészségügyi, a pszichikai és a fizikai teljesítmény követelményeinek. Az állományba vétel azt jelenti, hogy a tisztet formálisan (az érvényes személyügyi előírások szerint parancsban) biztonsági szaktiszti beosztásba kinevezik, bár ehhez a szakmai képzettségbeli követelményt még nem teljesíti. Ezért a beosztásba helyezést követően a lehető legkorábbi időpontban minden biztonsági tisztet szakmai átképző tanfolyamra kell beiskolázni. Ennek eredményes elvégzése, a bizonyítvány kiadása jelenti, hogy ténylegesen betöltheti az adott beosztást és megkezdheti a szakmai pályafutást.

A szakirányú felkészítés első lépcsőfoka, formája tehát *a szakmai (a speciális) alapképzés*, amely más szempontból *átképzést jelent, mivel a valamely katonai szakképzettséggel rendelkező honvédtisztból katonai biztonsági (elhárító) tiszt válik.*

A Hivatal álláspontja szerint a jövőben is – belátható ideig – szükség lesz erre a képzési formára. Célját és tartalmát az első szaktiszti beosztásra történő felkészítés konkrét követelményeiből kell levezetni. Időtartamát a szakmai kompetencia minimumának, a szaktudás szélesen értelmezett alapjainak elsajátításához szükséges időmennyiség határozza meg. A tízéves gyakorlat tapasztalatai alapján optimálisnak látszik az a megoldás, hogy legalább egy tanévre (minimum 36 - 40 oktatási hétre) tervezzük.

Az alapképzés célja: a hallgatók ismerjék meg az első szaktiszti beosztás eredményes ellátásához szükséges nemzetbiztonsági szakmai-, jogi-, kriminológiai-, kriminalisztikai-, szaktechnikai-, etikai-, pszichológiai-, számítástechnikai-, általános katonai-, NATO- és idegen titkosszolgálati ismereteket, valamint szerezzenek elemi jártasságot a szakmai tevékenység standard feladataiban, legyenek képesek vezetői segítséssel, majd önállóan a munkakörükhöz tartozó köteleességek és feladatok teljesítésére.

Az alapképzés további célja *a szakmai pályafutás megalapozása*, a pályaszocializációs folyamat elindítása, a beosztásokban/rendfokozatban történő előmenetel egyik alapvető feltételének megteremtése, a speciális felkészítések, a céltanfolyamok háttértudásának megszerzése. Másképpen megfogalmazva az alapképzés a szakmai kompetencia teljességéből kiindulva a pályafutás elkezdéséhez szükséges és elégséges tudás elemeinek elméleti és gyakorlati elsajátítására irányul.

A speciális alapképzés a tiszt általános kompetenciára épít. Kifejezetten nemzetbiztonsági irányultságú, gyakorlatorientált, a felsőoktatás és a szakképzés szempontjait egyaránt érvényesítő iskolarendszerű képzés. *Funkciója a Katonai Biztonsági Hivatal alaprendeltetésének hatékony teljesítéséhez szükséges szakemberek felkészítése, tehát a kvalifikált munkaerő képzése, a képességfejlesztés, az ismeretek elsajátítása útján, amely a személyiség elvárt fejlődéséhez vezet.*

A szakmai alapképzés fejlesztésének szükségessége a speciális beosztásokra előírt honvédelmi miniszteri rendeletben meghatározott követelményekből ered.⁸⁶ Mivel az eddig működtetett speciális alapképzési forma nem elégíti ki a szakirányú felsőfokú szakképzettségre érvényesítendő előírásokat, ezért a jelenlegi helyzet tovább nem tartható. Az államilag elismert szakirányú felsőfokú szakképzetség megszerzése érdekében ZMNE

⁸⁶ 20/2002. sz. HM rendelet, Honvédelmi Közlöny 2002/ 15. szám, 1050. oldal.

bázisán szükségesnek tartom a „katonai biztonsági szakirányú továbbképzési szak” létesítését és a sikeres akreditációt követően 2004-2005-ben történő indítását.

Az alapképzést követő szakirányú felkészítési forma *a szakmai továbbképzés.*

A továbbképzések jogi alapja a hivatásos katonák jogállásáról szóló törvény és a már hivatkozott 20/2002. sz. HM rendelet, valamint az ennek végrehajtására kiadott 17/2003. számú, a hivatásos és szerződéses katonák központi át- és továbbképzésének megszervezéséről szóló HM Közigazgatási Államtitkár - HM Honvéd Vezérkar Főnök közös intézkedés.

A biztonsági tisztek számára tervezett továbbképzési formákat, helyüket a felkészítés rendszerében az 5. sz. ábrán mutatom be. Ezek központilag, tehát a Hivatal oktatási szerve által előkészített és levezetett továbbképző jellegű tanfolyamok. *Céljaik összetettek illetve differenciáltak.* Az adott beosztás eredményes ellátásához, vagy másik szakmai területre történő átlépést megelőzően a szükséges új, speciális tudás megszerzése érdekében, vagy a speciális előmeneteli rendhez kapcsolódó tudás mérése és értékelés céljából kerül sor ezekre az ún. karriertanfolyamokra.

A vonatkozó szabályzó a Hivatal számára önállóságot biztosít. Az egyes tanfolyamok képzési dokumentumait (cél- és követelményrendszer, program, tantárgyak, óraszámok, oktatási formák, vizsgáztatási rend, bizonyítvány, költségterv, stb.) a Hivatal főigazgatója hagyja jóvá.

A továbbképzés tartalma: általános katonai és vezetői felkészítés, szakmai felkészítés, idegen nyelvi felkészítés és szinten tartás, informatikai felkészítés, szakmai ismeret-kiegészítő felkészítés, vezetői tréning, valamint különféle céltanfolyamok szervezése és végrehajtása.

A szakmai továbbképzések célja: az adott beosztás huzamosabb ellátásához, vagy másik, tervezett azonos szintű vagy magasabb szakmai beosztásra történő felkészüléshez szükséges szakmai, katonai, vezetői, idegen nyelvi, illetve egyéb speciális ismeretek elsajátítása, megújítása, bővítése és gyakorlati alkalmazási képességének fejlesztése.

A szakmai továbbképzések új ismereteket (is) közvetítenek, kiegészítik a korábban megszerzett tudást, aktualizálják azt, és egy konkrét feladatra (munkakörre) teszik alkalmassá a biztonsági tisztet (például nemzetközi kötelezettségvállalás alapján valamely külföldi válságkezelési feladatban, misszióban, beosztásban teljesítendő szolgálatra).

Az egyes továbbképzési formák differenciált céljait és tartalmát (tematikáját) konkrétan ki kell dolgozni. Az oktatásszervezés oldaláról alapvető követelmény a

rugalmasság, a hatékonyság és a költségtakarékosság, ezért *a fő forma az önképzésre alapozó távoktatás, vagy levelező (beszámoltató) rendszerű oktatás.*

A továbbképzés elemei a Katonai Biztonsági Hivatalnál:

- 1) *a karriertanfolyamok:* a Hivatal tiszti állományát érintően a 12-es és 13-as szintű előmeneteli általános (rendfokozathoz kötött) katonai és vezetői felkészítés továbbá előmeneteli szakmai (beosztáshoz kötött) felkészítés,
- 2) *az idegen nyelvi felkészítés* (például a korábban állami nyelvvizsgát szerzett tisztek ismeretbővítő vagy speciális szaknyelvi tanfolyamai),
- 3) *az ún. céltanfolyamok* (például egy újonnan rendszeresített eszköz, szoftver stb. alkalmazására történő felkészítés),
- 4) *a szakirányok ismeretbővítő továbbképzései* (például a személyi biztonsági ellenőrzést végrehajtó állomány szakmai és pszichológiai, kommunikációs felkészítése),
- 5) *a Hivatal szervezeti egységeinél az illetékes vezetők által tervezett, szervezett és vezetett, a helyi szakmai kérdésekre irányuló továbbképzések,*
- 6) *az önművelés* intézményesített formái (például a tanulónapok, irányított önképzések),
- 7) *a biztosított katonai szervezet, intézmény szakirányú továbbképzésén történő aktív részvétel.*

A továbbképzések jellemzően nem iskolarendszerűek, hanem alapvetően a levelező, a távoktatási, a munka melletti formák széles körének alkalmazásával a nemzetbiztonsági szakmai feladatokhoz igazodó oktatásszervezési megoldásokkal kerülnek végrehajtásra.

Mivel a továbbképzési rendszer legtöbb eleme évtizedek óta hagyományosan és meghatározott ciklikussággal szervezett forma eltekintek ezek részletes bemutatásától.

A karrier-tanfolyamok bevezetése viszont újszerű feladatokat jelent. A tanfolyam célja az előmenetelhez (magasabb beosztás és rendfokozat eléréséhez) szükséges általános katonai és vezetői, továbbá szakmai felkészültség megszerzésének elősegítése, mérése és igazolása. A tartalom ennek megfelelően differenciálódik.

A szakirányú felkészítés magasabb szintje *az egyetemi képzés.* 2002 őszétől a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Kar katonai vezetői szakán a Katonai Biztonsági Hivatal és a Katonai Felderítő Hivatal tisztjeinek levelező rendszerű

kiegészítő képzést indítottak katonai nemzetbiztonsági szakirányon. Az egyetemi szakirányú képzés egyértelműen a magasabb, az alezredesi (vagy a későbbiekben ezredesi, tábornoki) beosztásra való sokoldalú felkészítésre ad lehetőséget.

A szakirány képzési követelményeiben, tantárgystruktúrájában, a szakismeretek és a fakultációk tartalmának kialakításában messzemenően érvényesítettük a Hivatalok speciális igényeit. Mivel a katonai vezetői szak képesítési követelményei erős általános műveltségi és katonai ismeretanyag elsajátítását írják elő, ilyen módon elérhetőnek látszik az a cél, hogy a szakirányú egyetemi képzés feleljen meg az egyetem küldetésnyilatkozatában is hangsúlyozott értelmiség – ezen belül is a szakértelmiség – felkészítésével szemben támasztott általános elvárásoknak.

A szakirányú egyetemi képzéssel szembeni követelmény - a Hivatal által támasztott megrendelői igény - egyértelmű: olyan katonai elhárító szakembereket kell képezni, akik széleskörű általános műveltségük, megalapozott hadtudományi és szaktudományos ismeretek birtokában professzionális szakmai felkészültséggel teljesítik hivatásukat.

Mivel az egyetemi kiegészítő képzés az alezredesi és magasabb beosztásokhoz előírt szakirányú egyetemi végzettség megszerzését biztosítja, ugyan nem deklarált, de mégis egyértelmű célja a szakmai „elit” képzése, felkészítése magasabb, vezetői feladatok eredményes ellátására. A Katonai Biztonsági Hivatalnál rendszeresített beosztások jellege következtében az egyetemi képzés során a képzési célok között kiemelt figyelmet szükséges fordítani a vezetői és kommunikációs képességek fejlesztésére. A szakismeretek terén pedig elvárás a tudás integrált jellegének erősítése, a szakmai tevékenység nagyobb területeinek, fő irányainak áttekintésére, a munkatársak által végzett feladatok irányítására, ellenőrzésére és értékelésére vonatkozó képességek erősítése. A képzés eredményeként képesnek kell lenni a szakmai szervezeti egységek dinamikus, céltudatos és rugalmas vezetésére, a döntésekre és azok következményeinek felmérésére.

A vezetőképzés a legmagasabb szintű szakirányú felkészítés. A már hivatkozott 20/2002. sz. honvédelmi miniszteri rendelet a két katonai nemzetbiztonsági szolgálat (Katonai Biztonsági Hivatal és Katonai Felderítő Hivatal) ezredesi és tábornoki rendfokozatait (ezzel együtt természetesen az ilyen beosztások betöltését) meghatározott katonai vagy szakirányú vezetői felkészítés (vezetőképző tanfolyam) elvégzéséhez köti.

Határozottan azt az álláspontot képviselem, hogy az alapvető érdekazonosságra és követelményekre alapozva az a célszerű megoldás, hogy a vezetői felkészítést a Hivatalok oktatásért felelős szervei közös felelősséggel készítik elő és szervezik meg.

Ebben az esetben (illetve a saját oktatási bázison történő végrehajtás esetén is) *a képzés célja az egységes katonai nemzetbiztonsági szemlélet fejlesztése, az adott szakterületen alsó- és középszintű vezetői feladatok ellátására történő hadtudományi (általános katonai), vezetéstudományi, általános és speciális szakmai, valamint pszichológiai-pedagógiai felkészítés, a szakmai idegen nyelvi és az általános kommunikációs képességek fejlesztése, a nemzetközi kitekintés biztosítása.* Amint az érzékelhető, nem az új ismeretek megszerzésén van a hangsúly, hanem a szintetizáláson, az ún. háttértudás erősítésén, a vezetői munka szaktudományos alapjainak megszilárdításán. A képzési tartalmak ennek megfelelően alakulnak, továbbá a végrehajtás szervezeti formája is a célhoz és a tartalomhoz igazodik. A hagyományos előadás, konzultáció, konferencia megoldás mellett nagy teret kap az irányított önképzés, az előre meghatározott tanfolyami projekt csoportmunkában vagy önállóan, egyéni ütemben történő feldolgozása, a hazai és külföldi tanulmányutak, a tudományos igényvel szervezett konferenciák, a helyzetgyakorlatok és tréningek (például konfliktuskezelő, önismereti stb.).

A legmagasabb szintű képzésnek tekintjük *a doktori (PhD) képzést*, amelynek tradicionális intézménye a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. A Hivatal tiszti állománya előtt megvan a lehetőség a képzésben való részvételre és a fokozatszerzésre. 2002 őszétől „A felderítés és a katonai nemzetbiztonság elmélete” tudományszakon belül a speciális témák kutathatók, kidolgozhatók. A tudományos fokozatszerzés a vonatkozó rendelet alapján vagylagosan egyenértékű a vezetőképző, felsővezető-képző tanfolyammal, és az egyéb feltételek megléte esetén elégséges az ezredesi és tábornoki előmenetelhez. A doktori képzés céljait, tartalmát és szervezeti rendjét nem tartom feladatommak ezúttal kifejteni.

Az előzőekben elvégzett elemzés, a szakirányú képzés-továbbképzés céljának, funkcióinak és struktúrájának áttekintő bemutatása azt szolgálta, hogy ismertessem azokat az elvi alapokat és kereteket, amelyek megteremtik az elvárt professzionális és speciális szaktudás, valamint személyiségvonások kialakítását, permanens fejlesztését.

Az egyes szintek és formák sajátosságait feltáró elemzés lehetővé tette a célok konkrétabb kibontását, a tartalmi irányultságok meghatározását. Mindezek alapján adottnak látom a sajátosságokat tükröző differenciáltság érvényesítését, továbbá annak igazolását, hogy a szakirányú képzés-továbbképzés során alkalmazni szükséges és lehetséges a személyiség- és képességfejlesztés sokszínű, tradicionális és korszerű pedagógiai eszközeit, módszereit, eljárásait.

A fejezet és az értekezés zárásaként Szent-Györgyi Albert gondolatait idézem:

" Az iskola arra való, hogy az ember megtanuljon tanulni, hogy felébredjen tudásvágya, megismerje a jól végzett munka örömét, megízlelje az alkotás izgalmát, megtanulja szeretni, amit csinál, és megtalálja azt a munkát, amit szeretni fog."

Összegzett következtetések

Kiindulási alapnak elfogadtam, hogy a jövő magyar hadserege felépítésének, a nemzeti és a szövetségi funkciók ellátásának alapvető feltétele a hazájának és hivatásának elkötelezett, művelt, megfelelő szakmai kompetenciával, motivációval és társadalmi megbecsüléssel rendelkező tiszt állomány.

- 1) A biztonsági tisztekkel szembeni követelményeket illetően azt a következtetést vontam le, hogy a hatékony nemzetbiztonsági szakmai tevékenység döntő feltétele a szakmailag magas szinten képzett, biztonságpolitikai kérdésekben eligazodó, a korszerű hadviselés, a válságkezelés és a békeműveletek NATO-ban elfogadott eljárásainak alkalmazásában jártas, nyelveket beszélő, erkölcsi-, fizikai- és pszichés teherbíró képességű tisztek megléte, folyamatos tréningje, célirányos felkészítése.
- 2) A Katonai Biztonsági Hivatalnál folytatott szakirányú felkészítés a speciális tartalmi irányultságtól eltekintve nem különbözik lényegesen a társadalom felső- és szakoktatási területén és a katonai szférában elterjedt általános felnőttoktatási gyakorlattól. A szakirányú felkészítés a nemzetbiztonsági szakmán belül elkülönítetten, önálló szervezeti keretekben, másra át nem ruházhatóan folyik. A szolgálat saját speciális oktatási intézményt (szervezeti egységet) létesített és tart fenn. A szakmai képzés-továbbképzés általános célját, követelményeit, tartalmi és szervezeti rendjét önálló felelősséggel a szolgálat vezetője határozza meg törvényi felhatalmazás alapján.
- 3) A szakirányú oktatás (a felkészítés) célját, tartalmát és módszertanát a szaktudás, a speciális tevékenység- és magatartásformák kialakítása döntően befolyásolja, ezért a felkészítés egyrészt a szakmai tevékenységhez kapcsolódó tudományokra és ismeretanyagra, másrészt a praxis törvényszerűségeire, követelményeire és logikájára épül. A felkészítés alapoz a szakma és a katonai hivatás tradicionális értékeire, a hallgatók felsőfokú végzettsége alapján elvárható műveltségre, tudásra, továbbá motiváltságukra.
- 4) A szakmai felkészítésre jelentős hatást gyakorolnak a szakértelmiséggel szemben elvárt, a társadalom által preferált értékek, valamint a katonai (védelmi) szféra által

támasztott követelmények, továbbá döntő mértékben a megrendelő, az iskolafenntartó és a szakmai közvélemény, amelyek direkt módon is érvényesítik normatív, kontroll és legitimáló funkcióikat.

- 5) Evidensnek tartom, hogy a Katonai Biztonsági Hivatal munkatársaival szemben támasztott általános és speciális követelményeket, valamint a szakirányú felkészítést nem csak a jelen, de a belátható jövő fontos elemeinek szem előtt tartásával kell megfogalmazni. A felkészítés figyelembe veszi a társadalmi modernizáció és az euro-atlanti integráció hatásait és követelményeit, a védelmi szféra fejlesztési céljait, jövőképét, a nemzetközi kötelezettségekből fakadó kihívásokat, azokat áttételesen érvényesíti a szakmai felkészítés céljaiban.
- 6) A pedagógiai célok meghatározásában a társadalmi célok nem élveznek kivételezettséget, nem érvényesül dominanciájuk, hanem mellettük, de nem rovásukra elsőbbséget kapnak az egyébként is fontos szerepet betöltő szakmai megrendelői (kliensi) érdekek és elvárások.
- 7) Elemzéssel igazoltam, hogy a szakmai tevékenység igényelte speciális kompetencia összetett rendszert képez, fő elemei azok a szakmai ismeretek, jártasságok, rutinok, készségek, képességek, a motívumok és attitűdök, amelyek a konkrét helyzetekben az adekvát cselekvést, a teljesítményképes tudás alkalmazását biztosítják. A speciális kompetencia és az általános kompetenciák között jellemzően sok az átfedés, a kölcsönös determináltság.
- 8) Az értekezéshez kapcsolódó kutatási tevékenység, valamint több mint tízéves oktatásszervezői, vezetői és gyakorlati pedagógiai tapasztalataim alapján az a határozott álláspontom alakult ki, hogy a szakmai tevékenység által megkövetelt speciális személyiségvonások nem határozhatók meg önmagukban, izoláltan, vegytisztán. Célravezetőbbnek tartom, hogy feltárjuk az olyan általános emberi személyiség összetevőket, képességeket, tulajdonságokat, amelyek a katonai biztonsági területen különösen fontosak, hasznosak. Ezek nem tipikusan szakma-függőek, mert egészen nyilvánvaló, hogy minden olyan területen, ahol az emberi kapcsolatok adják a munka kereteit, ahol az „emberi tényező” szerepe pótolhatatlan, ahol a tevékenység lényegi jellemzői a szakértelmiségi jelleget igazolják, ott általános követelményként, mondhatni munkafeltételként funkcionálnak. Az általam felsorolt személyiségjegyek, képességek mindenekelőtt a védelmi szektorban is (a bürokratikus, hierarchikus viszonyrendszerben) működő ember - ember viszonyban, a társas kapcsolatokban,

interakciókban, a sajátos feladatok végrehajtásában, a speciális foglalkozás gyakorlása közben szükségesek, itt nyilvánulnak meg, itt derül ki minőségük.

- 9) Az interjúkkal gyűjtött információk értékelése, a szakmai közgondolkodás szintjén megfogalmazott vélemények elemzése alapján azt a következtetést vontam le, hogy a képességalapú megközelítések olyan eszközértékeket tartalmaznak, mint: a titoktartás, a zártság, a stressztűrés, a megbízhatóság, a szerepjátszás, az önkormányozás, kapcsolatépítés és kommunikáció. Az eszközértékek alkotnak csupán értékcsoportot. A célértékek közé tartozóként lehet azonosítani: a fejlett személyiséget, a biztonságot, a moralitást, a karriert.
- 10) A képzést-továbbképzést illetően, az általános követelmények oldaláról a szakértelmiségivé képzést, mint általános célt megfogalmaztam. Tisztáztam, hogy a szakirányú képzés és továbbképzés rendszerében az oktatási tartalmakon keresztül, a szakismeretek átadása és elsajátításának segítése mellett azonos jelentőséggel kell a felnőtt személyiség alakításával, a szakmai tevékenység által megkövetelt képességek célirányos fejlesztésével foglalkozni.
- 11) Következtetésként rögzítettem, hogy az alapképzést a lehető legszélesebb elméleti alapokra szükséges helyezni, hogy ezzel a pályafutást valóban megalapozzuk. Továbbá így teremthetjük meg a specializálódással összefüggő szakirányváltások, átképzések, és a karrier tanfolyamok kognitív alapjait. A szakirányú felkészítés rendszerének tehát többfokozatúnak, hierarchikusan felépítettnek és általános, valamint differenciált célokat magában foglalónak kell lennie.
- 12) A nemzetbiztonsági tevékenységből fakadó követelmények összetettsége és a szakma gyakorlatának komplex jellege miatt a szakirányú felkészítést indokolt önállóan szervezni, végezni. Ezzel együtt az önálló képzési-továbbképzési intézmény létének és fejlesztésének jogosultságát igazoltnak tartom. Ez a megállapítás nem zárja ki a generalizált szakmai alapképzés országos szintű (a nemzetbiztonsági szolgálatok mindegyikére kiterjedő, vagy legalább az elhárító szolgálatok közötti) rendszerének kialakítását.
- 13) A szakirányú képzést-továbbképzést illetően azt a következtetést tartom szükségesnek megfogalmazni, miszerint a fejlesztendő képességek között az információk megszerzésének, értelmezésének, prezentációjának képességére, tehát az ún. kognitív képességekre - a szakmai kompetencia alapjaira - kiemelt figyelmet kell fordítani.
- 14) A szaktudás rendszerbe foglalása azt igazolta, hogy az ismeretek, készségek, jártasságok és képességek olyan széles spektrumát magába foglalja, amely nem

szerezhető meg egy oktatási folyamatban, nem sajátítható el egy tanfolyamon, nem tanulható és tanítható meg az iskolapadban. Ezért az intézményes, iskolarendszerű képzési formákban is a szakmai praxis igényei jelentik a prioritást. A szakirányú felkészítés rendszere megfelel ennek a követelménynek, igazolva látom a megrendelő, tehát a Katonai Biztonsági Hivatal szervezeti kompetenciájából levezetett képzési szisztéma létjogosultságát, szoros kötődését a gyakorlathoz.

- 15) A szakmai kompetencia összetett jellege következtében kiemelt jelentőségű az élethosszig tartó tanulás (képzés) pedagógiai koncepciójának adaptálása. Az első szaktiszti beosztásra való felkészítés, az ún. alapképzés a pályán történő eredményes munkavégzést, a teljesítményen alapuló előrehaladást is megalapozza. Bár a képzés gyakorlatorientált, számos eljárás, munkamódszer csak a mindennapos tevékenységben tanítható és tanulható meg. Mindenképpen megalapozottnak látom azt a következtetést, hogy pályakezdőkkel a szaktudás fejlesztése érdekében, munkába állást követően külön is foglalkozni kell.
- 16) A szakmai kompetencia tartalmával kapcsolatban elvégzett kutatásaimat első, fontos lépésnek tekintem a speciális kompetencia teljes körének feltárása útján, de nem tartom végleges és kizárólagos eredménynek. További kutatási iránynak tartom a pályaalakmassággal, a beválással, a speciális kompetencia tartalmának teljesebb feltárásával és az egységes nemzetbiztonsági szakmai képzés kialakításával kapcsolatos problémák megoldását. Ugyancsak szükségesnek tartom a hazai nemzetbiztonsági képzés történetének feldolgozását. Kutatandónak látszik a nemzetközi kitekintés elvégzése, a külföldi megoldások elemzése, adaptációs lehetőségek vizsgálata, az együttműködés a szakmai oktatás terén.
- 17) Annak érdekében, hogy a Katonai Biztonsági Hivatal a jövőben is szakmailag magas színvonalon teljesítse alapfeladatait, megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a személyi állomány, kiemelten a tiszték kiválasztására, továbbá a szakirányú képzés-továbbképzés rendszerének fejlesztésére. A pedagógiai tevékenység szakszerű irányításához és a szakirányú felkészítés fejlesztéséhez nélkülözhetetlen az, hogy világos ismereteink legyenek az oktatási és nevelési folyamat egészére, valamint elemeire befolyást gyakorló tényezőkről. Az értekezés ehhez adhat támpontokat.

Tudományos eredmények

A katonai nemzetbiztonsági tevékenység területén elsőként végeztem alkalmazott katonapedagógiai kutatást a szakirányú felkészítés célrendszerét meghatározó tényezők feltárására, a speciális kompetenciával kapcsolatos kérdések elemzésére. Az értekezés célkitűzéseinek teljesítése érdekében megfogalmazott kutatási feladatok elvégzése során elért tudományos eredmények tekintem:

- 1) Feltártam és meghatároztam a szakirányú felkészítés pedagógiai célrendszerét meghatározó és befolyásoló tényezőket, a szakmai (a katonai elhárító) tevékenység lényeges és specifikus jegyeit, jövőbeni fejlődési tendenciáit. Igazoltam, hogy a célrendszer középpontjában a biztonsági tiszttel szemben támasztott általános és speciális követelmények állnak.

- 2) Meghatároztam a biztonsági tisztek szakirányú felkészítésének célját, funkcióit, szervezeti kereteit (szintjeit és formáit), követelményeit. Ennek alapján kidolgoztam az egyes képzési-továbbképzési formák sajátos céljait és meghatároztam a fő tartalmi irányultságokat. Igazoltam, hogy a szakirányú felkészítés egy-egy fázisában nem az egészre, a kompetencia totalitására irányul a figyelem, hanem a prioritásokra, a célrendszer egészéből kiemelt elemekre. Az egyes képzési - továbbképzési szinteken, formákban meghatározandó célok mindig konkrétak, az adott munkakör, vagy szakirány igényei, követelményei alapján a szaktudásnak meghatározott részeit tartalmazzák.

- 3) A személyiség egzisztenciális kompetenciamodelljének adaptálásával feltártam a biztonsági tiszt speciális (szakmai) kompetenciájának jellemzőit, modellszerűen meghatároztam tartalmát (egy változatban), igazoltam az általános kompetenciákhoz való komplex viszonyát és összetett jellegét.

Javaslatok, ajánlások

Az elvégzett kutatások, a levont következtetések és a tudományos eredmények alapján az alábbi javaslatokat, ajánlásokat teszem:

1. *A Katonai Biztonsági Hivatal tisztjeinek szakirányú felkészítését a katonai felsőoktatás normáihoz és gyakorlatahoz javaslom igazítani és közelíteni a jövőben is.* A biztonsági tiszteket a katonai felsőoktatásban készítették fel a hivatásos pályára, elsajátították a hadikultúra alapjait, kialakult az általános értelmiségi és a speciális katonai kompetenciájuk, jártasak a katonai szervezetek életében, feladatrendszerében, a békekiképzésben, ismerik a hivatásos katonákkal szembeni elvárásokat, értékrendjüket, attitűdjeiket, gondolkodásmódjukat. A néhány éve hivatásosként szolgálatot teljesítő tisztek olyan jelentőségű pályakorrekciót hajtanak végre, amelyet joggal nevezhetünk új pályaválasztásnak, hiszen a szakma, a nemzetbiztonsági feladatok jellegüknél fogva nem közismertek, nem nyilvánosak, nem hozzáférhetőek, tehát az alapoktól indulva új életformát kell kialakítaniuk. A szakmai tevékenység terepe a katonai szervezet, a csapat, az intézmény. A katonai közegben való otthonosságot, eligazodó képességet elemi feltételnek tartom, ezért a felkészítést sem célszerű a katonai szférától mesterségesen hermetizálni, elszakítani. Ugyanakkor a képzés sajátos célrendszere, a képzési-továbbképzési tartalmak specialitásai miatt az önállóság és elkülönültség fenntartása indokolt.

2. Az alapképzés magasabb színvonalon történő végzése, a szakmai pályafutás hatékonyabb megalapozása érdekében, valamint a pályán való előrehaladás alapvető esélyegyenlőségének megteremtése céljából megfontolandónak tartom az ún. felvételi, a „bemeneti” követelmények megemelését. Reálisan megvalósíthatónak tartom a tiszti beosztások mindegyikét egyetemi alapvégzettséghez és felsőfokú szakképzettséghez kötni. Ezzel mintegy jeleznénk a környezet számára a szakmai munka különleges elvárásait, magas intellektuális követelményeit. Az általános műveltség szintje emelkedne, az idegen nyelvtudás deficitje csökkenne, a tisztek a végzettség birtokában erősebb egzisztenciális biztonságban érezhetnék magukat. Mindez jótékonyan hatna a munkateljesítményekre. Az előmeneteli esélyek alapvető egyenlősége lehetővé

tenné a kontraszelekciós hatások kiszűrését, a pályafutás sikere, a szakmai karrier elsősorban a valós teljesítményeken alapulhatna.

3. Az államilag elismert szakirányú felsőfokú szakképzettség megszerzése érdekében a ZMNE bázisán szükségesnek tartom a „katonai biztonsági szakirányú továbbképzési szak” létesítését és a sikeres akreditációt követően 2004-2005-ben történő indítását.

4. Az alapképzés tartalmában markánsan meg kell jelenni az idegen titkosszolgálati ismereteknek, a hírszerzési ismereteknek, a krimináltaktika és a krimináltechnika alapismereteinek, a kommunikációs tréningnek, a retorikának, valamint a szakmai komplex gyakorlatnak.

5. Az alapképzést követő munkába állító helyi felkészítést a mentori megbízásokkal decentralizáltan, de azonos vezérfonalon kell megszervezni.

6. Az idegen nyelvi felkészítésben valamint a szakmai továbbképzés egyéb formáiban is lehetséges felhasználni a Hivatal Intranet hálózatát. A távoktatás központi megszervezése és vezetése a technika oldaláról biztosítható, a pedagógiai feltételek (tananyagok, konzultációk, számonkérések, stb.) pedig döntést követően megteremthetők.

7. Az egyetemi kiegészítő képzésben a megrendelői igények pontosításával növelni kell a speciális ismeretanyag oktatására fordítható időt, illetve ennek arányát. A képzésben való hatékonyabb részvétel érdekében javaslom megteremteni az egyetem struktúrájában a katonai nemzetbiztonsági szakcsoportot. Ez lehetne a szakmai tudományos kutatómunka és a doktori képzés központja, szellemi műhelye.

Az értekezés felhasználhatósága

Az értekezés megállapításait, következtetéseit és az elért tudományos eredményeket a gyakorlatban alkalmazhatónak tartom.

Az értekezés hasznosítása elsősorban a speciális felkészítést végző intézmények, szervezetek tanterveinek fejlesztése során látszik célszerűnek és lehetségesnek.

Mindenekelőtt a Katonai Biztonsági Hivatalnál a képzésben dolgozó munkatársak valamint a célok meghatározásában döntő szerepet játszó vezetők, továbbá a nemzetbiztonsági szolgálatok és a rendvédelmi szervek személyi állományának szakmai felkészítéséért felelős vezetők és szakemberek figyelmébe ajánlom az értekezést, mert megítélésem szerint hasznosíthatják a különböző speciális képzési-továbbképzési formák, szak- és céltanfolyamok tantervének összeállításánál, a célok kiválasztása és körültekintő meghatározása során.

A katonai oktatás különböző szintjein az egyes képzési formák tantervi céljának és az azt szolgáló ismeretanyag (tananyag) realisabb, a befolyásoló tényezőket és hatásaikat figyelembe vevő kiválasztását segítheti.

A katonai oktatás-nevelés szakembereinek, a katonapedagógus állománynak is ajánlható saját szakmai kompetenciájuk fejlesztése érdekében.

Az értekezés témakörében megjelent publikációk

- 1) Lépések az egyetemi szintű szakmai képzés felé.
KBH Szakmai Szemle, 1995. 1. szám 155-163. oldal
- 2) A tantervkészítés dilemmái, általános műveltség az egyetemi képzésben.
KBH Szakmai Szemle, 1995. 2. szám 147-155. oldal
- 3) Gondolatok a képzés- továbbképzés jövőjéről.
KBH Szakmai Szemle, 1996. 3. szám 175-180. oldal
- 4) A KBH fejlesztéséből fakadó humánpolitikai célok és a katonai biztonsági szolgálat sajátos igényei által megvalósuló egyetemi képzés. In.: A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok képzési igényei és az egyetemi képzés közötti összhang. Egyetemi jegyzet. *ZMNE, 2000. 28-34. oldal*
- 5) A biztonsági tiszttel szemben támasztott általános és speciális követelményekről.
KBH Szakmai Szemle, 2002. 4. szám, 91-110. oldal
- 6) Katonai biztonság. In.: A honvédelem négy éve 1998-2002. (társszerző: Mező Béla) *HM Zrínyi Kommunikációs Szolgáltató Kht., Zrínyi Kiadó. 2002. 52-60. oldal*
- 7) A Katonai Biztonsági Hivatal helye, szerepe és feladatai az ország védelmi rendszerében. *Hadtudomány. 2003.* (társszerző: Kovácsics Ferenc, megjelenés alatt)
- 8) Oktatás és erkölcs.
Korreferátum a „Kultúra és erkölcs a honvédségben” tudományos konferencián 2001. január 22.
- 9) A pályaválasztási motívumok változásainak vizsgálata.
Humánpolitikai Szemle, 2001. 12. szám 53-61. oldal
- 10) Hallgatói osztályközösség rejtett hálózatának feltárása szociometriai vizsgálattal.
Társadalom és Honvédelem, 2001. 3. szám 98-110. oldal

- 11) Nemzetbiztonsági ismeretek. (társszerző: Kuti Ferenc és Kovácsics Ferenc)
Alegységparancsnokok Kézikönyve, 1998. X. fejezet 203-220. oldal
- 12) Katonaiskolák nevelési gyakorlatának összehasonlítása szépirodalmi művek elemzése alapján. Tansegédlet. *ZMNE, 2001.*
- 13) Erkölcsi aspektusok, dilemmák, konfliktusok a titkosszolgálatok szakmai tevékenységében, avagy a szakma etikai kérdései. *Hadtudományi tájékoztató, HVK Vezérkari Iroda, 2001/5. sz. 37-56. oldal*
- 14) Bemutkozik a Katonai Biztonsági Hivatal. KBH Kiadvány, Budapest, 2003.

IRODALOMJEGYZÉK:

1. A haderő XXI hadműveletei. Honvéd Vezérkar Euro-Atlanti Integrációs munkacsoport, Budapest, 1996.
2. A katonai felsőoktatás időszerű kérdései. HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Budapest, 1999.
3. ALLPORT, G. W.: A személyiség alakulása. Gondolat Kiadó, Budapest, 1985.
4. BÁBOSIK István: A nevelés elmélete és gyakorlata. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999.
5. BÁBOSIK István: A nevelés folyamata és módszerei. Leopárd Könyvkiadó, Budapest, 1991.
6. BASEL Péter – ESZIK Zoltán (szerk.) A felnőttoktatás kutatása. Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete, Oktatáskutató Intézet, Budapest, 2001.
7. BÁTHORY Zoltán - FALUS Iván (szerk.): Pedagógiai lexikon I-III. Keraban Kiadó, Budapest, 1997.
8. BÁTHORY Zoltán: Tanulók, iskolák - különbségek. Tankönyvkiadó, Budapest, 1992.
9. BETELHEIM, B.: Az elég jó szülő. Könyv a gyermeknevelésről. Cartaphilus Kiadó, Budapest, 2000.
10. CSAPÓ Benő (szerk.) Az iskolai tudás. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
11. CSEPELI György: Két világ határán. Kritika, 2000. február.
12. DEZSŐ Lajos - HAJAS Gábor: A nemzetbiztonsági tevékenységre vonatkozó jogszabályok. HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2000.
13. FALUS István (szerk.): Bevezetés a pedagógiai kutatás módszertanába. Műszaki Kiadó, Budapest, 2000.
14. FALUS Iván: Didaktika szerk. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.
15. FARKASNÉ dr. ZÁVECZKY Ibolya: A honvédtisztekkel szembeni követelmények a XXI. században. Humán Szemle, 2002/1. és 2. szám
16. Felnőttoktatás. Educatio, 1999 tavasz. (8. évfolyam 1. szám)
17. FERGE Zsuzsa: Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.
18. GAGNÉ, Robert M. - BRIGGS, Leslie J.: Az oktatástervezés alapelvei. OOK, Budapest, 1987.
19. GÁSPÁR László: Egységes világkép, komplex tananyag. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.
20. GEIßLER, Karlheinz A.: Felnőttképzés a modern korban – fejlődés és minőség. In.: HINTZEN, H. és KOLTAI DÉNES (szerk.) A felnőttoktatás jövője – a jövő felnőttoktatása. JPTE FEEFI – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete, Budapest. 1997.
21. GOFFMAN, E.: A hétköznapi élet szociálpszichológiája. Gondolat Kiadó, Budapest, 1981.
22. GULYÁS Gyula (szerk.): Közszolgálat és etika. Helikon Kiadó, Budapest, 1997.
23. HAIRE, M.: Pszichológia – vezetőknek. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1997.
24. HALÁSZ Gábor: Az oktatási rendszer. Műszaki Kiadó, Budapest, 2002.
25. HARAI Dénes: Gyakorlati kihívások a magyar katonai felsőoktatásban - a megújuló tisztképzésről. Új Honvédségi Szemle, 2001/12.
26. HINTZEN, H. – KOLTAI Dénes (szerk.): Felnőttoktatás az ezredfordulón. Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete, PTE Felnőttoktatási és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet, Budapest, 2000.

27. HINTZEN, H. és KOLTAI Dénes (szerk.): A felnőttoktatás jövője – a jövő felnőttoktatása. JPTE FEEFI – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete, Budapest, 1997.
28. IZSA J.: A KBH fejlesztéséből fakadó humánpolitikai célok és a katonai biztonsági szolgálat sajátos igényei által megvalósuló egyetemi képzés. In.: A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok képzési igényei és az egyetemi képzés közötti összhang. ZMNE, 2000.
29. IZSA J.: A pályaválasztási motívumok változásainak vizsgálata. Humánpolitikai Szemle, 2001.12.szám,
30. IZSA J.: Erkölcsi aspektusok, dilemmák, konfliktusok a titkosszolgálatok szakmai tevékenységében, avagy a szakma etikai kérdései. In.: Hadtudományi tájékoztató tanulmánygyűjtemény, HVK VKI 2001/5. szám.
31. KATONA Géza: Gondolatok a XXI. század kriminalisztikájáról. Belügyi Szemle, 2001/10. szám,
32. KELEMEN Gyula: A kompetenciaalapú oktatás elméleti kérdései. In.: Az oktatás mint befektetés. Pécsi Tudományegyetem, Pollack Mihály Műszaki Főiskolai Kar, 2001.
33. KELEMEN László: Pedagógiai pszichológia. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.
34. KISS Zoltán László: Fejlődési tendenciák a modern hadseregekben. MH Tájékoztatási és Médiaközpont, Budapest, 1998.
35. KNOLL, J.: Tanfolyam- és szeminárium módszertan. IIZ/DVV Budapesti Projektiroda, Budapest, 1996.
36. KOLTAI Dénes: A felnőttképzés elméleti, gazdasági és területi problémái. Pécsi Tudományegyetem FEEFI. 2001.
37. KOTSCHY Beáta: Az oktatás célrendszere. In.: Didaktika. szerk.: Falus Iván. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.
38. KOVÁCS András - MARTINKÓ József - BÁRDOS László: Katonapedagógia. ZMNE, Budapest, 1999.
39. KOZMA Tamás: Bevezetés a nevelésszociológiába. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999.
40. KŐSZEGVÁRI Tibor: A 21. század világképe és veszélyei. Hadtudomány, 2002. december,
41. KRON, F. W.: Pedagógia. Osiris Kiadó, Budapest, 1997.
42. KULCSÁR Zsuzsanna: Személyiség - pszichológia. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990.
43. KUTI Ferenc: A katonai titkosszolgálatok civil kontrolljának néhány kérdése. Hadtudomány, 2000/1. szám,
44. KUTI Ferenc: A nemzetbiztonsági - különös tekintettel a katonai nemzetbiztonsági - szolgálatok polgári ellenőrzésének néhány kérdése. PhD értekezés, ZMNE, 2002.
45. LÉNÁRD Ferenc: Képességek fejlesztése a tanítási órán. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.
46. MIHÁLY Ottó: Az oktatás problémái egy plurális, demokratikus társadalomban. In.: Demokrácia, pluralizmus, tolerancia. Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete, Budapest, 1996.
47. MIHÁLY Ottó: Értékpluralizmus és nevelés. Új Pedagógiai Szemle, 2000/2.sz.
48. MOLNÁR Károly (szerk.): Katonaetika. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1993.
49. NAGY József: XXI. század és nevelés. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
50. NAGY Sándor: Az oktatás folyamata és módszerei. Volos Bt, Budapest, 1993.
51. NAGY Sándor: Az oktatáselmélet alapkérdései. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.
52. NAHALKA István: Az oktatás célja. In.: A pedagógusok pedagógiája. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001.

53. NAHALKA István: Az oktatás társadalmi meghatározottsága. In.: Didaktika. szerk...: Falus Iván. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.
54. NATO C-M (2002)49 Security Within the North Atlantic Treaty Organisation
55. PITI Zoltán: A tudás értéke és ára. Kritika, 2002. április.
56. PLÉH Csaba – CSÁNYI Vilmos – BEREZKI Tamás (szerk.): Lélek és evolúció. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
57. POLÓNYI István – TÍMÁR János: Tudásgyár vagy papírgyár. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2001.
58. PROHÁSZKA Lajos: Az oktatás elmélete. Budapest, 1937.
59. ROKEACH, M.: A nézetek rendszerének szerveződése. /In.: Hunyadi György (szerk.): Szociálpszichológia/ Gondolat Kiadó, Budapest, 1984.
60. HUNTINGTON, S. P.: A katona és az állam. Zrínyi Kiadó - Atlanti Kutató és Kiadó, Budapest, 1994.
61. SÁNDOR Vilmos: A magyar katonai felsőoktatás átalakításának tapasztalatai. In.: A katonai felsőoktatás időszerű kérdései. HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Budapest, 1999.
62. STEFÁN Géza: A terrorizmus és a hadsereg. Belügyi Szemle, 1999/12. szám.
63. SZABÓ János: A haza szolgálatában. Új Honvédségi Szemle, 1999. 9. szám,
64. SZABÓ János: Haderő-átalakítás. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2001.
65. SZENTES Tamás: A világgazdasági alkalmazkodás és a felzárkózás esélyei az ezredfordulón. Magyar Tudomány. 2001/4.
66. SZTERNÁK György: A békeműveletek végrehajtása. In.: A XXI. századi hadviselés. ZMNE Doktori Iskola, Budapest, 2000.
67. SZŰCS György: A titkosszolgálati pályára készülő hallgatók szociális kapcsolatteremtő képességének sajátosságai. PhD értekezés, ZMNE, 2002.
68. VAMOSI Zoltán: Az információs társadalom biztonsága. In.: A tudás társadalma. Stratégiakutató Intézet, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft, Budapest, 2002.
69. VESZPRÉMI László: Didaktika, APC Stúdió, Gyula, 2000.
70. ZRINSZKY László: A felnőttképzés tudománya. (Bevezetés az andragógiába.) OKKER Oktatási Iroda, Budapest, 1996.
71. ZRINSZKY László: Nevelélmélet. Műszaki Kiadó, Budapest, 2002.
72. ZSOLNAI József – ZSOLNAI László: Mi a baj a pedagógiával. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.
73. ZSOLNAI József: Egy gyakorlat közeli pedagógia. Oktatókutató Intézet, Budapest, 1986.

MELLÉKLETEK:

1. számú: A katonai nemzetbiztonsági szolgálatoknál az egyes beosztásokra meghatározott követelmények (Kivonat a 20/2002. sz. HM rendeletről)
2. számú: ÉRTÉKELÉSI ÚTMUTATÓ az éves teljesítményértékelési lap és a minősítési javaslat kitöltéséhez (Kivonat a 10/2002. sz. HM rendeletről)
3. számú: A személyiség egzisztenciális kompetencia-modellje
4. számú: A szakmai kompetencia kialakításának modellje
5. számú: A biztonsági tisztek központilag szervezett szakirányú képzésének-továbbképzésének szintjei és formái
6. számú: A szakmai közvélemény számára készített interjú kérdései
7. számú: A pszichológiai alkalmasság vizsgálatok tartalma